

દાદિ: અં

કેમ બ્રાહ્મણ હું

જનની તૃજનોદ

- શ્રીમતી જયોતિબદ્ધન ઘાટકી

ଶ୍ରୀ
ବାବ

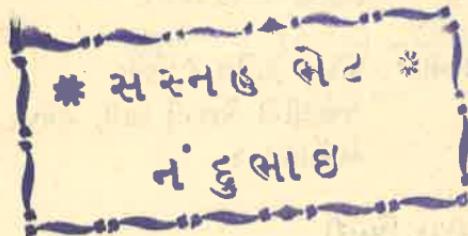
ଓଡ଼ିଶା ଓଁ

କୁମ ଭୂଲୁଙ୍କ ହୁନନୀ ତୁରନେ !

(ଭାରତଭଳୀ ଯୋଗିଆନୀ ଜ୍ଵଳକ୍ୟାମାଂ ନିମଜଜନ)

ନାନାମାତ୍ର କାନ୍ଦୁ ଲାଇ
ନେ ପଦମାଲେ ନ ଗ
— ବୋଲୁଙ୍କ —

ଶ୍ରୀ ଜ୍ୟୋତିଷହେନ ଥାନକୀ

ପ୍ରକାଶକ

ଜ୍ୟୋତିଷହେନ ଲୋଗିଲାଲ ଶାହ ଚୈରିଟେବଲ ଫର୍ମ

કેમ ભુલ્યું હું જનની તુજને !

- પ્રકાશક : શ્રી જેઠીઅહેન બોગીલાલ શાહ એરિટેખલ ટ્રસ્ટ વતી
શ્રી નંડુલાઈ બોગીલાલ શાહ
C/o હરિઃ ઉં આશ્રમ, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧

⑥ શ્રી જ્યોતિઅહેન થાનકી

- પ્રથમ આવૃત્તિ : ૧૯૮૫ પ્રતિ : ૧૦૦૦
- પૂછ્ઠ : ૮ + ૧૩૬ = ૧૪૪ (૬ કર્મા)
આ પુસ્તક વેચાણ માટે નથી.
- પ્રાપ્તિસ્થાન :
  - (૧) હરિઃ ઉં આશ્રમ, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧
  - (૨) હરિઃ ઉં આશ્રમ, સૂરત-૩૮૫૦૦૫
- ડૉસાં બનાવનાર : ૫૦૪૪ પ્રેસેસ સ્ટુડિયો
પદ્માલાની પોળની સામે, રાયપુર
અમદાવાદ-૧
- આવરણુઃ દીપ્ઠ પ્રિન્ટરી
રાયપુર દરવાજ બાજાર, અમદાવાદ-૧
- મુદ્રક :
ઇલાબહેન પ્રવીણુચંદ્ર ગામી
હરિઃ ઉં પ્રિન્ટરી
૧૧/અ, વિજય કોલેની
સરદાર પટેલ કોલેની પાસે
ઉસ્માનપુરા, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૩

હરિઃ શુ

સંસારત્યાગી, સિદ્ધયોગી બન્યા છતાં

નેમણે

માતાના પ્રેમનો સ્વીકાર કરી

તેમનો ઉદ્ધાર કર્યો

એવા

માતૃકષ્ટ સંતોના લુલનમાં ચિઠ્પિચિત્

નિમજજન-

પ્રસ્તાવના।

एકदેશમુપાધ્યાય   શ્રુત્વિયજ્ઞમૃદુચ્યતે
એતેમાન્યા યથા પૂર્વેભ્યો માતા ગરીયસી ।

“ શુરુ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને ઋત્વિજ પૂજય છે.

પરંતુ માતા એ બધાં કરતાં વધુ પૂજય છે.”

‘યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ’

પૃથ્વીના જેટલી જ વિશાળ, પવિત્ર અને સહનશીલ માતા માટે કણેવાયું છે કે સર્જનહારે જ્યારે જેખું કે સર્જે બધે જ પહોંચ્યા શકાશે નહીં, ત્યારે તેમણે માનું સર્જન કર્યું. આમ ઈશ્વરનું પ્રતિ-નિધિત્વ કરતી માતાને અપાર મહિમા ગાતાં અનેક સ્તુતિકાવ્યો અને અસંખ્ય પુસ્તકો રચાયાં છે. જ્ઞાતાં ય એ મહિમાવાંત માતાનું સ્વાર્પણીય, ત્યાગ અને પોતાનાં સંતાનો પ્રત્યેનો અનન્ય સ્નેહ વણ્ણિવવા હોઈ સમર્થી નથી.

અહીં આ પુસ્તકમાં જેમનાં સંતાનોએ પરમતત્વની ઓજ અને પ્રાપ્તિ માટે સંસારનો ત્યાગ કર્યો એવી માતાઓના હૃદયના પ્રેમનું નિરખણ કરવાનો મેં પ્રયત્ન કર્યો છે. જેકે આવી માતાના વાતસલ્યને, પુત્રના ગૃહત્યાગથી અનુભવાતી એમના અંતરની વેદનાને અને પણી પુત્રની જ્વલંત સિદ્ધિઓ જેથાં બાદ તેમના હૃદયમાં જિછળતા આનંદના અને સંતોષના મહાસાગરને શર્ષ્ટામાં વર્ણવી શકાય નહીં. તેમ જ્ઞાતાં મેં ટેલાક સુપરિચિત સંસારત્યારી યોગ્ય-ઓની માતાના હૃદયના ભાવોને શર્ષદ્દેહ આપવાનો નાનું પ્રયત્ન કર્યો છે. પ્રશ્નુના પણે જનાર પુત્રને જન્મ આપનારી માતા તો મહાન

જ છે. પણ કંસારની સાથે સાથે સંસારની સધળી આસક્તિ, ભમતા, મોહ, માયા છાડીને આત્માની સાધનાના સવેચ્છય શિખરો સર કરતાં કરતાં પણ જે પુત્રોએ માતાને છાડી નહીં, એટલું જ નહીં પણ માતૃક્રષ્ણ ચૂક્ખવા પોતાની સાથે માતાનો પણ ઉધ્ઘાર કર્યો એવા પુત્રોની મહાનતા એમના સંસારન્યાગ કરતાં ય વધારે ગૌરવવંતી છે. ત્યાગીએના એ ગૌરવ અને માતૃત્વના એ સાહુદ્વારો સહુ ડેઈને પરિયય થાય તે જ હેતુ આ પુસ્તકની રચના પાછળ રહેલો છે.

આખું પુસ્તક લખવાની મારા મનમાં ધણા વખતથી ચોજના હતી. દરમિયાનમાં પૂજ્ય શ્રી નંદુલાઈએ એમનાં પૂજ્ય માની શતાબ્દિ નિમિત્તે આ પુસ્તક પ્રગટ કરવાની ધર્યા દર્શાવી તેથી મારી ચોજના સફળ જનાવવાની મને તક મળી એ માટે હું પૂજ્ય શ્રી નંદુલાઈની અત્યંત આભારી છું. પુષ્ય પવિત્ર માતાની શતાબ્દિના શુલપ્રસંગે આ પુસ્તક પ્રગટ થઈ રહ્યું છે એ મારા માટે આનંદ અને ગૌરવની વાત છે.

અધિક વિશ્વને ધારણ કરી તેનું ચોપણ અને સંવર્ધન કરતી એ મહાન માતૃશક્તિના પાવક પ્રેમનો સ્પર્શ સહુ ડાઈને મળ એ ગ્રાર્થના સાથે.

૭, શુકુરુણ કર્વાર્ટ્સ
બોર્ડરા, પોરથંડર

જોયાતિ થાનકી

હરિઃ શુ

પ્રકાશકનું નિવેદન

સાહિત્યકારનો પ્રધાન હેતુ લલે સભાનતાપૂર્વક
વાચકનું જીવનધડતર કરવાનો ન હોય છતાં મહાન વિલૂપ્તિ-
ઓનાં જીવનચરિત્રામાંથી પસંદગીયુક્ત લાવ અને શુણુ-
પોષક પ્રસંગો એક પ્રભળ સાધન બની શકે એ નિર્વિવાદ
છે. આવા પ્રેરણ્યાપ્રદ પ્રસંગો કોઈ પણ સાહિત્યપ્રકારમાં
જીવનના ઉદાત્ત લાવેનાં નિરૂપણ યથાર્થ રીતે થયું હોય
તો તે લાવુકના હૃદયને અવશ્ય સ્પર્શો છે. આવા ઉદાત્ત
પ્રસંગોનું વાચન-મનન ઘણી વાર ચિરસમરણીય બની રહીને
ચિત્ત ઉપર જોંડા શુલ્ક સંસ્કાર પાડે છે.

શ્રી જેઠીબહેન ભોગીલાલ શાહ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટે
આ પુસ્તકનું તમામ ખર્ચ ઉમળકાસહ આપવાનું કર્યું છે
અને આ ટ્રસ્ટને શ્રીમતી નન્દોત્તિબહેન થાનકી જેવાં લખધ-
પ્રતિષ્ઠિત લેખિકાનો ઉત્સાહલયોં સાથ સાંપડી શક્યો
છે તે માટે આ ટ્રસ્ટ તેઓનો ઘણો ઘણો હાર્દિક આલાર
માને છે અને આનંદ અનુભવે છે.

૧૪-૧-૧૯૮૫

ઉત્તરાયણ-૨૦૪૧

હરિઃ શુ આશમ, નડિયાદ

નંદુલાઈ ભોગીલાલ શાહ

મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી

જેઠીબહેન ભોગીલાલ શાહ

ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ

હરિ : તું

અનુક્રમણીકા

	પૃષ્ઠ
(૧) “લે આજથી આ તારો મા છે”—ઇસુ	૧
(૨) “માતાને નમસ્કાર હો”—શંકરાચાર્ય	૧૬
(૩) “આવો મા ! આજે હું તમને રસ્તે બતાવું” —હેમચંદ્રાચાર્ય	૪૧
(૪) “એ ગ્રેમને કહી શકવા હું શક્તિમાન નથી” —લગ્નિ નિવેદિતા	૫૮
(૫) “માને આ તાપના રોગથી મુક્ત કર” —રમણ મણિ	૭૭
(૬) “કેમ ભૂલું હું જનની તુજને !”—શ્રીમેટા	૬૪
(૭) “બાનાં પુણ્ય”—ક્રાધર વાલેસ	૧૧૨

નોંધ : કેટલાક સંસારત્યાગી સંતોના જીવનમાંથી માતૃ-
ભક્તિની અલક કુળાકુમને લક્ષમાં રાખીને આ
પુરતકમાં આવેભવામાં આવી છે.

હંરિઃ ઝુ

“મા એ તો જીવનની પ્રેરક અને ધોતક છે”

જીવનમાં—સાધનામાં આપણું શરીર, આપણું હેહ, એક
માટામાં મોટો ભાગ લજવે છે. તેના વિના મુહિત સાંપડવી
શક્ય નથી. શરીર માણાપને લીધે મળે છે. તેમાંથી જીવનીએ—
—માએ તો આપણુંને નવ નવ માસ પેટમાં રાખીને
તેના લોહીમાંથી લોહી આપ્યું છે, તેના માંસમાંથી માંસ
આપ્યું છે, તેના હેહના આધારે આપણું હેહ જતચે. છે,
પોષાયો છે, વૃદ્ધિ પામ્યો છે. એવી જીવની પરતવે ગંગાના
પુનિત પ્રવાહની જેમ આપણું હૃદયની લાવના અખંડપણે,
નિરંતરપણે ને સમગ્રપણે ઉમળકાલેરની જે ન અતુભવાય
તો તેટલું આપણું કાચું સમજવું. મા એ સ્થૂળ મા નથી,
એ તો જીવનની પ્રેરક અને ધોતક છે. મા પરતવેનું આપણું
વર્તન આપણું હૃદયસ્થ ભાવને વિશેષપણે પ્રગટાવવા
માટે છે.

—પૂ. શ્રીમોદી

(‘જીવનપરાગ’, પૂર્વાધ્ય,
પાન નં. ૧૧૨)

“દ્વા આજથી આ તારી ભા છે”

“હે લગવાન ! હજુ સુધી મારો લાલ ડેમ દેખાતો નથી. એના બધા જ સાથીદારો પણ પાછા આવી ગયા તોય મારો ઈચ્છુ આવ્યો નહીં. જેરુસલેમમાં જ તે ભૂલો તો નહીં પરી ગયો હોય ને ? કે પછી ડેઢાઈ તેને ઉડાવી ગયું હશે ?” માતા મેરી અત્યંત વિહવળ બની ગયાં. તેમને કચાંય જરૂર ન હતો. કેંકેણ્ણી હોંસથી પતિની સાથે ઈચ્છુને લઈને જેરુસલેમ ગયાં હતાં.

જેરુસલેમના મંહિરમાં દર વર્ષો પાસ્ખાપર્વનો ઉત્ક્ષવ ઊજવાતો. ગામોગામથી લોડા તેમાં ભાગ લેવા માટે આવતા. આ ધર્માત્મક દિવસો સુધી ચાલતો. પવિત્ર મંહિરમાં નિત્ય પૂજાપાઠની સાથે સ્તોત્રો અને સ્તવનગીતો ગવાતાં. લોડા ધર્માચર્યાંનો લાલ દેતા. ધર્મગુરુઓ આશીર્વચનો કહેતા અને એ આશીર્વચનો મેળવી લોડા પવિત્ર અને ધન્ય થયાનો આનંદ અનુભવતા પોતાના ગામ પાછા જતા. આ વખતે પણ ધર્માત્મક પૂરો થયા પછી આનંદમને બનેલાં લોડાનાં ટોળાં પોતપોતાને ગામ પાછાં ઈર્યાં હતાં. માતા મેરીને એમ કે ઈચ્છુ તેના અન્ય સમવયસ્ક સાથીદારો સાથે પાછળ આવતો હતો. એટલે એમણે વાટમાં પૃથ્વી કરી નહીં. તેમને ખાતરી હતી જ કે ઈચ્છુ પોતાને છાડીતે કચાંય નહીં નથી એટલે તે સમયસર ધરે પહોંચ્યો જ જશે. માતા મેરી તો પતિ જેસેઝીની સાથે નજરીય પહોંચ્યી ગયાં. પરંતુ ગામમાંથી જેરુસલેમ ગયેલા બધા જ લોડા જ્યારે પાછા આવી ગયા અને એકમાત્ર પોતાને પુત્ર જ પાછે ન આવ્યો. તારે માતા અત્યંત આદુણવ્યાદુણ

બની ગયાં. માતું વાતસલ્યપૂર્વ હૃદય અનેક આશાંકાઓથી વેરાઈ ગયું. કેમ કે ઈચ્છુના જન્મથી જ દુષ્ટ શક્તિએ જણે એની પાછળ પડી હતી. તો સાથે સાથે પ્રભુનું અદ્ભુત રક્ષણ પણ તેના ઉપર હતું એનો માતાને ધણી વાર અનુભવ થયો. હતો. આથી માતાની પ્રભુ પ્રત્યેની શક્તિ પણ બળવતાર જનતી જતી હતી. તેમ છતાં અત્યારે તેઓ નિશ્ચિત થઈને એસી શકે તેમ ન હતું.

તેમને યાદ આવી ઈચ્છુના જન્મ-સમયની એ અસામાન્ય ઘટના. કણી અંધારી રાતે જ્યારે એમને પ્રસવવેહના ઊપડી હતી ત્યારે તેઓ બેદેડામમાં હતાં. ધણી શાધ કરી પણ ધર્મશાળામાં કે તેની પરશાળામાં ડે કચ્ચાં પ્રસૂતિ માટેની જગ્યા ન ભળી. ત્યારે પતિ જેસેહ તેમને ગાયની એક અંધારી ગમાણુમાં લઈ ગયા, જ્યાં તેમના ચા સુદર બાળકનો જન્મ થયો. હતો. અરે ! ઈચ્છુના જન્મ પહેલાંય સ્વપ્નમાં ડેવાં ડેવાં અન્નોકિક દસ્યો. તેમને દેખાતાં હતાં. અનેક વાર તેમણે અનુભવેલું કે ડોઈ મહાન પ્રકાશ તેમની અંદર ભિતરી રહ્યો છે. તે સમયે તેમનું અંતર અપૂર્વ આનંદી ભરાઈ જતું. પોતાના પંડિત પિતા પાસેથી મેરાએ ને જાન મેળવ્યું હતું તેના આધારે તે એટલું તો જાણી શક્યાં હતાં કે પોતાની કૂણે ડોઈ મહાન આત્મા અવતરણનો છે. પણ એ મહાન આત્માના સતકાર માટે એ વખતે નહોતા એમની પાસે રાજમહેલના આરામ દાયી આવસ્થા કે નહોતી નેકરચાકરોની ફેઝ કે નહોતી ખાનપાનની વિશિષ્ટ સગવડો. અરે, જગતનો એ મહાન ઉદ્ધારક એ વખતે અંધારી ગમાણુમાં ચીંથરાંમાં વીંટાઈને પડ્યો હતો. તે સમયની દશા યાદ આવતાં માતાને કમકમાં આવી ગયાં. એવી દશામાંય પોતાના આ નવજલ શિશુની સંભાળ રાખતાં રાખતાં તેઓ જેમ તેમ દ્વિવસો પસાર કરી રહ્યાં હતાં. ત્યાં તો તેમણે સાંભળ્યું કે ત્યાંનો રાન્ન હેરોએ નવજલ શિશુએની પાછળ પડ્યો છે. કેમ કે ડોઈએ તે રાન્ન

ન કહેલું કે, એક નવજન બાળક પ્રભુનો પુત્ર હોઈને અને દુઃખન
બનશે. એટલે પોતાનું સ્થાન સલામત રાખવા માટે તે એ નવજન
બાળકને જ મારી નાખવા તત્પર થયે હતો. આવા સમાચાર
મળતાં જ માતાનો ધાસ આદ્વર થઈ ગયો. આ તો રાજ હતો,
શક્તિ અને સત્તાનો સ્વામી હતો. પોતાના સ્વાર્થ સામે માતૃવાત્સલ્ય-
ની અને ડોઈ કિંમત નહોંતી. એટલે મેરીઓ પોતાના બાળકને છાતી
સરસું ચાંપીને દઠ નિર્ધાર કર્યો—ડોઈપણ વ્યક્તિ કે સત્તા મારા
બાળકને મારા દૃદ્ધયથી અળગું નહીં કરી શકે. પણ આ તો રાજની
સત્તા સામે આથ ભીડુવાની વાત હતી. તેઓ પોતાના બાળકને
રાજની નજરથી કચાં ચુંધી સંતાડી શકુવાનાં હતાં. પતિ-પત્ની
વરચે એ બાબત ગંભીર વિચારણા થઈ અને તેમણે નક્કી કર્યું કે
જેમ બંને તેમ જલ્દી દેશ છોડી ચાલ્યા જવું એ જ ઉચ્ચિત છે.
એક ઘોર અંધારી રાતે પતિ-પત્ની પોતાના પ્રાણુષ્યારા બાળકની
સલામતી ભાતર યેદેહામ છોડી નીકળી ગયાં અને તેઓ મિસરમાં
પહોંચી ગયાં. તે સમય દ્વારાબાન રાજ હેરોદને પોતાનો આ કદર
દુઃખન બાળક કર્યાં ન મળ્યો. એટલે તેણું તે ગામનાં ગંધારીં નવ-
જન બાળકને મારી નાખવાં અને હવે તેના માટે ડોઈનો ભય
રહ્યો નથી એમ માનીને તે રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

નેસેક અને મેરી મિસરમાં સ્થિર થયાં, પરંતુ આ અન્નાયા
હેરમાં કષ્ટો ઓળાં ન હતાં. અપરિચિતોત્તાની વર્ચ્યે રહીને આજીવિકા
માટે ધ્યાને નવેસરથી શર કરવાનો હતો, પણ પોતાના પ્રાણુષ્યારા
પુત્ર માટે માતાપિતા બદ્દું જ કરી શુદ્ધાર હતાં. પુત્રનું સુંદર
મુખ નેઠીને જ માતા તો પોતાનાં સથળાં હુંઝો ભૂલી જતાં. બાળ
ઈસુ પણ માતાની હૃદિણી રોધમાં નચિત અની કિલકિલાટ કરતા
રહેતા અને માતાનું રોમરોમ અપાર આનંદ અનુભવતું. અહીં
મિસરમાં માતા મેરી ધર્મગુરુએ પાસે પણ ચાવારનવાર જતાં

રહेतां. ધર्मનું જાન અને ઈશ્વર પ્રત્યેની અદ્ધા તો કુટુંખમાંથી જ
વારસામાં મળ્યા હતાં. મિસરમાં ને ધર્મગુરુઓનો એમણે આશ્રય
લીધો હતો તે હતા એલિહ અને સાલોન. આ ધર્મગુરુઓ વિશ્વના
ઉત્તમ ધર્મોના રૂતા હતા. મેરી વારંવાર એમની પાસે જતાં તેમની
પાસેથી પોતાના મનની શાકાઓનું સમાધાન મેળવતાં, જાન મેળવતાં
અને પ્રભુકર્માં ધર્મનું જાન અને ઉમદા સંઝકારો પડે એ માટે તેઓ
સતત જન્મતું રહેતાં: પરંતુ તેમના આ બાળકની વિશિષ્ટ પ્રકારની
લાક્ષણિકાઓ જોઈને તેમના પિતાના શરીરો ધર્થી વાર યાદ
આવી જતા: “એટા મેરી, તું જ્યારે પણ વરસની હતી ત્યારે અમે
તને લઈને જરૂસલેમ ગયા હતાં. તે સમયે ત્યાં એક મહાન સંત
રહેતા હતા. તેઓ ત્રિકાળજાની હતા. તું તો ત્યારે સાચ નાની
ભાગકી જ હતી; પણ તને જોઈને તુરત જ એમણે કહેલું—આ
કંન્યા એક મહાન પદ્મબરનો માતા થશે અને એનો પુત્ર મહારાજાની
થશે, ધર્મનું ચક્ર ચલાવશે અને અગવાનના મંહિરમાં આ મહાન
નારી માતા તરીકે પૂનઃશો.”

આવા અલૌકિક દ્વિષ્ય બાળકની પોતે માતા છોવાનું તેમને
ગોરવ થતું અને મનોમન તે આ અપાર કરુણા માટે અગવાનનો
આભાર માનતાં. પણ તોથે એ વરસનો ઈચ્છુ નજર આગળથી દૂર
નથે તો તે બેબાકળાં બની જતાં. ઈચ્છુની સલામતી માટે તે સતત
ચિંતિત અને વ્યાચ રહેતાં. દ્વિષ્ય આત્માઓને પોતાના સહંખ્યમાં
લેવા દુષ્ટ શક્તિઓ અને સેતાન જિતરી આવે છે, એવો તેમને જ્યાલ
હતો. એટલે તે ઈચ્છુ માટે અગવાનનું સતત રક્ષણ માગતાં રહેતાં.
મિત્રરમાં સિથર થયે તેમને એ વરસ વીતી ગયાં. ત્યાં તો
સમાચાર આવ્યા કે દુષ્ટ રાજ હેરોદ મર્યાદ પામ્યો છે એટલે હુને
ભય જેવું નથો, ઈચ્છુ માંથેથી આકૃત ગઈ એમ માનીને, તેઓ દરી
પોતાના વતનમાં આવ્યાં; પણ હવે એથ્યેહામ ન જતાં તેઓ નાના-
રેથમાં જઈને વસ્યાં.

નજારેથમાં બાળ ઈસુ મોટો થવા લાગ્યો. જેમ જેમ તે મોટો થતો જતો હતો. તેમ તેમ તેનામાં અસામાન્ય લક્ષણો પણ પ્રગટ થતાં જતાં હતાં. પ્રાણીમાન પ્રત્યે અનુકંપા વહાવતી એની ડોમગ આંખો, એનું નિર્મણ નિર્દેખ અને નિર્વિકાર સુખ, તેજસ્વી લલાટ, અને એ બધાંથી વિશેષ એના અવાજનાં અદ્ભુત મોહિની જેઈને માતાના અંતરમાં દઢ પ્રતીતિ થઈ ગઈ હતી કે આ જ તો હતો એ ધર્મચિકનો. પ્રવર્તક, જેના વિશે પોતાના બાળપણમાં ભવિષ્ય વાણી ઉચ્ચારાઈ હતી. એમાંથી ઈસુના હાથે જ્યારે ચમત્કારો થવા માંડચા ત્યારે તો માતાને સંપૂર્ણ આતરી થઈ ગઈ. પણ રહેને, ડોઈ પોતાના પુત્રની આવી અદૌરીકિક શક્તિઓ વિષે જાણી જય અને ફરીથી એના ઉપર આકાશ આવી પડે એ બીજથી, માતા પોતાના પુત્રની અદૌરીકિક શક્તિઓ વિષે ઉમેશાં ચૂપકાયી સેવતાં. પણ સૂર્યનું તેજ જેમ દાંડો શકાતું નથી, કુલેની સુગંધને જેમ કદી બાંધી શકાતી નથી, એમ ઈસુની સિદ્ધિની વાતો બહાર આવવા લાગી. પણ ત્યારે ડોઈ એ માનવા કે સ્વીકારવા તોયાર ન હતું કે ગામના એક સામાન્ય સુધારના છોડરામાં ચમત્કારિક સિદ્ધિઓ હોઈ શકે.

એક વર્ષત માતા ઈસુને લઈને ડોઈનાં લગ્બમાં ગયાં હતાં. ત્યાં લગ્બમાં મિજબાની ચાલતી હતી; મહેનાનોની પૂરા ઉમંગથી સરાસરા થતી હતી. તેવામાં દ્રાક્ષારસ ખૂંટી ગયે. યજમાન તો મુંઝાઈ ગમે—હવે કરવું શું? દ્રાક્ષારસ તો આવશ્યક પેય હતું અને હવે તેતાકાલિક મેળવણું પણ સુસ્કેલ હતું. તેની વ્યાતતા અને ચિંતા માતા મેરીને સ્પર્શી ગઈ. તેમને યજમાનની કદોડી હાલતમાં મદદ કરવાની તીવ્ર ધૂંઘરા થઈ આવી. તેમણે ઈસુને કહ્યું. “બેટા, દ્રાક્ષારસ ખૂંટી ગયે છે અને લેડો મુંઝવણ્યમાં છે. તું એમને મદદ કર.” “મા, હું એમાં શું કરી શકું છું?” “કેમ બેટા? તું દ્રાક્ષારસ બનાવી દે ને!” — અને પદ્ધતી ઘરના નોકરોને માંચે ઈસુ જેમ કહે તેમ કરવા કહ્યું. ઈસુએ

ત્રણ ત્રણ મણ પાણી સમાય તેવી પથ્થરની મોટી દૂંડીઓ પાણીથી ભરાની અને પણી તે પાણી બધાને પીરસવા કહ્યું. અને આ દ્રાક્ષારસ એટલો તો મધુર હતો કે પીનારાઓ અત્યાંત સંતુષ્ટ અને તૃપ્ત થયા. આમ માતાની આજાનું ઉલ્લંઘન કઢી ન કરનાર ઈસુ કોઈનાં ય હુઃખ જેઈને અત્યાંત દ્રવિત થઈ જતો; એનું હૃદય અપાર કરુણાથી જિબરાવા લાગતું. કચારેક કચારેક તે માતાને એવી એવી વાતો કરતો કે ધર્મગુરુઓ અને પણીનો પાસે અધ્યયન કરી ચૂકેલી જાની માતા પણ એ વાતોનો ભર્મ સમજ શકતાં નહીં અને તેઓ આશર્યથી મુખલાંબે પોતાના પુત્રને જેઈ રહેતાં. ઘણી વખત તેઓ ઈસુ સાથે જાનની, ધર્મની અને ભગવાનની વાતો કરતાં અને આમ માતા પુત્ર બંને પરમપિતાનાં કૃપાપાત્ર અન્યે જતાં હતાં.

હે કંઈ ઈસુ ખાળક નહોતો રહ્યો, બાર વરસનો તરુણ બની ગયો હતો. જ્ઞાંય તેના સુખ ઉપર હુનિયાદારીની એક પણ રેખા જેવા મળતી ન હતી. બજારની કોઈ વસ્તુ તેને આકર્ષી શકતી નહીં. એની અંઝો જણે અદૃષ્ટને જેવા કરતી હોય એમ દૂર દૂર સ્થિર થઈ જતી. આ વખતે પાસુભાપ્રવામાં જેરુસલેમ જવાનું થયું ત્યારે માતાપિતાઓ ઈસુને પણ સાથે લીધો હતો. જેરુસલેમના પવિત્ર મંહિરમાં ધાર્મિક ઉત્સવોમાં સહૂંએ હેંથાલેર લાગ લીધો હતો. ધર્મગુરુઓની જાનચાણી સંકળી સહૂં કૃતાર્થ બન્યાં હતાં અને તેમના આશીર્વાદ મેળવી સહૂંએ ધન્યતા અનુભવી હતી. આ વખતે ધર્મગુરુઓની સાથે પોતાનો ઈસુ પણ જાન ચર્ચા કરતો હતો, એ જેઈ માતાનું હૃદય આનંદ અને ગૌરવથી ભરાઈ ગરું હતું. ઉત્સવ પૂરો થયો અને સંધ સાથે માતાપિતા નજારેથ જવા ચાલી નીકળ્યાં. અધા લોકો ધરે પાછા આવી ગયા પણ ઈસુ હજુ દેખાતો નહોતો. એટલે પાછળાથી આવનારા લોકોને મા પૂછવા લાગ્યાં, “શુઈસુ તમારી સાથે ન આવ્યો ?”

“ના રે ના, અમે તો એને કચાંય ન જેયો.”

ખીજ ટોળાને પૂછ્યું, “શું તમે મારા ઈસ્તુને રસ્તામાં કચાંય જેયો હતો?”

“ના બહેન, અમને ઓની કંઈ ખખર નથી.”

પરંતુ ટોળામાંના એક કદ્દું, “હા પવિત્ર મંદિરમાંથી બહાર નીકળતી વખતે મેં એને જેયો હતો, ત્યારે હજુ એ મંદિરમાં જ હતો.”

શું એને ખખર નહોતી કે બધાં ઘરે પાણી જઈ રહ્યાં છે? રે ભગવાન! હવે તે એકલો કેમ કરીને અહીં પહોંચયો ઈ-માતાને ચિંતા તો અપાર હતી જ, તો પણ ઈસ્તુ મંદિરમાં જ હતો એ એક મોટું આશ્વાસન હતું.

માતાપિતા ચિંતાના ભાર સાથે જ્ઞાનસદેશ દોડી ગયાં એને તેઓ પવિત્ર મંદિરમાં સીધાં પહોંચ્યાં.

દૂરથી જ તેમને એક સુલગ દથ્ય જેવા ભજ્યું — તરુણી ઈસ્તુ મંદિરના વડા ધર્મશુરુની પાસે બેઠો બેઠો ચર્ચા કરી રહ્યો હતો. દૂરથી જ પુન્ને જેતાં માતાનો અન્યો અદસ્ય થઈ ગયો, તેમણે નિરાંતરનો જાંડો શાસ લીધ્યો. મનોમન ભગવાનનો આભાર માનતાં તેઓ જલ્દીથી ઈસ્તુ પાસે પહોંચ્યો ગયાં એને બોલ્યાં:

“એટા ઈસ્તુ, હવે જાડો ચાલો. હવે ઘરે પાણ જઈશું ને? હું એને તારા પિતા તને શોધી શોધીને થાકી ગયાં, અમે તો છેક ઘરે જઈને પાણ તારી શોધમાં અહીં હોડતાં આવ્યાં છીએ. તું અહીં રોકાઈ કેમ રહ્યો? અમને તો એમ કે તું તારા સાથીદારે સાથે અમારી પાછળ આવતો હોઈશ.”

“મા, પણ તમે નકામી ચિંતા કરી. મને શોધવાની જરૂર જ શી હતી? તમારી સાથે અહીં આવ્યો પછી હું ખીજે તો કચાંય હોડ્યું? અહીં મારા પિતાના ધરે જ હોડ્યાને?”

માતાનું હદ્ય ઈસુને ઘરે લઈ જવા અત્યંત અધીકું બે
ગયું હતું એટલે પોતાનો પુત્ર શું છી રહ્યો હતો તે તેમને ન
સમજાયું. તેમનું તો એક જ રટણ હતું—‘પણ બેટા, હવે ઘરે યાલો.’

“ના, મા, ભારા પરમ પિતાના ઘરેથી હું હવે એમ ને એમ
તમારી પાસે પાણો નહીં આડું.”

માને સંતની લવિષ્યવાળી થાડ આવી અને ઐદ સાથે એમને
સમજાયું કે પુત્રથી છૂટા પડવાનો સમય આવી પહોંચ્યો હતો. એટલે
અ ગ્રહ કરીને આજાપાલક પુત્રને એમણે દુઃખ પહોંચાડ્યું નહીં.

એ પછી અટાર વર્ષ સુધી ઈસુ કંચાં રહ્યા, તેમણે કેવી કહોર
સાધના કરી, કાઠા વેઠાં વેઠાં તેમણે કેવી આકરી તપશ્ચર્યા કરી
અને કસોટીમાંથી પાર જાત્યા. તેની ડાઈને પણ જાણુ થવા પામી
નહીં. એ તો એકમાત્ર ઈસુ જાણે અને ખીજ પરમ પિતા જાણે.
પણ આ અજાતવાસ દરમિયાન તેઓ અદ્ભુત સિદ્ધીઓના સ્વામી
બન્યા. એમના હાથ હવે પ્રભુના હાથ બની ગયા. પ્રભુની શક્તિ
હવે એમના દ્વારા કર્યો કરવા લાગી. યમતડારો હવે એમના માટે
અત્યંત સહજ બની ગયા. એમની દાખિમાં હવે પ્રભુની કરુણા જિતરી
આવી. એમના સ્પર્શમાં હવે સંજીવની શક્તિ ભળી. એમની વાણી-
માંથી હવે અગમ્ય જીવનો ધોાવ વહેતો થયો. જીવનનાં અને પ્રભુનાં,
ધર્મના જીવનનાં, અતિ સૂક્ષ્મ અને ગૂઢ રહુસ્યો તેમની વાણી દ્વારા
અત્યંત સરળ ભાષામાં, રોકિંદા જીવનની અનેકવિધ ઘટનાઓનાં
દર્શાતી દ્વારા સામાન્ય જનસમાજને માટે સુલભ અન્યાં અને તેમણે
જનસેવા સાથે પ્રભુદ્રોતિને નોરી વિહાર કરવાનો મંગદ પ્રારંભ કર્યો.
‘હું અને પરમપિતા એક જ છીએ’—એની એમને ક્ષણે ક્ષણે અનુભૂતિ
થવા લાગી. આત્મ-સાક્ષાત્કારના આ અનુભવ પછી પ્રભુના પુત્ર
તરીકે તેઓ પોતાને ઓળખાવવા લાગ્યા. તેમનું સુખ દિવ્ય આભાદી
ચળકવા લાગ્યું. એમના સ્પર્શમાત્રથી આંધળાએ દેખતા થવા લાગ્યા.

પાપીઓ અને પતિતો પૂણ્યશાળી બનવા લાગ્યાં. અધમોનો ઉદ્ઘાર થવા લડ્યો. રોળીઓ સાજ થવા લાગ્યા. તેમના મુખમાંથી નીકળતી અદ્ભુત અમૃતવાણીથી સહુ ડોઈ લીંજલવા લાગ્યા. ઈસુ જ્યારે પોતાને ગામ નજરેથે આન્યા ત્યારે તેમની અડૌકિક સિદ્ધિઓ જોઈને ગામ લોડા આશ્ર્યચક્ષિત થઈ ગયા. એ જેસેઝ સુથારનો હીકરો ઈસુ હતો—એ ડોઈના માન્યામાં ન આવે તેવી વાત હતી. પણ તેમની વાત પણ સાચી હતી. ઈસુ દ્વારા અવિરત વહેતી પ્રભુની કરુણાને તે સમયે ઓળખનારા બહુ જ ઓછા લોડા હતા. કેટલાક તા એમને ઢોંગી અને પાગલ ગણુત્તા, કેટલાક મૂર્ખ ગણુત્તા, તેમને ગાળો ભાંડાના અને માર્ગમાં અવરોધ જીઆ કરતા. પણ લોડાની પ્રશંસા કે નિદાની ઈસુને કચાં પડી હતી એ તેઓ તા લોડાને પ્રભુનો પાવક સ્પર્શ આપવાનું કાર્ય કર્યે જતા હતા.

તજારેથમાં ઈસુ માતા મેરી પાસે આવીને રહ્યા. પુત્રનાં પવિત્ર કાર્યોનાં મૂડ સાક્ષી બનવાનું સહભાગ્ય સાંપડયું તેથી માતૃહૃદ્ય પુલંકિત બન્યું. પરંતુ ઈસુ માતાની પાસે લાણે સમય રહ્યા નહીં. હવે તેમને પ્રભુનો આદેશ ભળી ચૂક્યો હતો અને તેઓ મુક્ત બની ગયા હતા. પ્રભુના શાસનને જગતમાં સ્થાપવાના કાર્યનો તેમણે પ્રારંભ કરી દીધો હતે. એટલે તેઓ ગમેગામ ફરવા લાગ્યા. હુંખ દરિદ્રિતા, અજ્ઞાન અને અધકારમાં સખડતા લોડાને તેઓ પોતાની જાત જેટલું જ ચાહતા. ગોટલે તેઓ તેમને કહેતા, “એ વૈતરું કરનારાઓ તથા ભારથી લદાયેલાઓ! તમે સવળા મારી પાસે આવો. હું તમને વિસામે આપોશ. જગતનો પ્રકાશ હું છું. જે મારી પાછળ આવે છે, તે કદી પણ અધકારમાં રહેશે નહીં અને તેઓ પોતાના જીવનમાં પ્રકાશ પામશે.” તેમની આની અવિકારસંપન્ત વાણીમાં શક્તિ હતી, પરિવર્તનનું જાહુ હતું અને લોડાનો બોને હળવો કરવાની તાકાત લરેલી હતી; એટલે લોડા આ આ વાણીના પ્રવાહમાં પાવન થવા લાગ્યા.

સથળે સથળે ફરીને લોકસમૂહ સામે તેઓ પ્રવયનો આપવા લાગ્યા. તે સમયના પંડિતો અને કહેવાતા ધર્મગુરુઓનાં વાણી-વ્યવહારને નજર સામે રાખીને તેમના પર વાણીના ચાખખાથી વીંજતા તેઓ કહેતાઃ “એ આંધળા હોરનારાઓ, તમે મચ્છરને ગાળો છો, પણ ભાઈને ગળા જાઓ છો.

“એ ઢાંગીઓ, તમે ઘાંઠલી કથરના નેવા છો, જે બહારથી સુશેષિત લાગે છે પણ અંદર તો હાઉડાં અને ગંદ્ધીથી ભરેલી છે.

“અદે, તમે તમારા થાળી-વારડાને બહારથી સાઇ કરો છો, પણ અંદર શું બર્યું છે તે તો જુઓ. એની અંદર તો જુલભ અને અન્યાય ભરેલાં છે.”

આવી સચોટ વાણીના પ્રહારો તેમના પર કહી ડાઈએ કર્યા ન હતાં. એટલે તેમને પોતાનાં આસન ડોલતાં લાગ્યાં. એટલે શાખીઓ, પંડિતો, કુરેશીઓ ચોંકી ગયા કે જે ઈસુનો વિજય થાય તો અત્યાર ચુંધી લોગવેલાં ભોગ અને સત્તા એમણે છેડાનાં પડે. આ એમને સૃપણ જણાયું એટલે ડાઈપણ ભોગે ઈસુનું કાસળ કાઢવા તેઓ સજજ અન્યા. તેમાં જ એ બધા ઢાંગીઓનું એવ હતું. આવા કામમાં તેઓની યુદ્ધ પણ ચાલતી અને હવે તો તેઓ મરણિયા થયા હતાં. પુદ્દ તેમના જ અસ્તિત્વનો સવાલ સામે આવીને ભિસો હતો. એટલે સંધર્ષ અનિવાર્ય હતો. તેમણે ઈસુના બાર શિષ્યોમાંના એક શિષ્ય યહુદાને સાધ્યો. રોકડા પૈસા આપી ઈસુને પકડાવી આપવા લલચાવ્યો; અને તેણે પણ પૈસા લઈને ઈસુને પકડાવી દીધા. અને ઈસુ એક વખત હથમાં આવે પછી તો દોર એમના હાથમાં જ હતો.

ઈસુ ઉપર આરોપ સુકાયો. કે-તે પોતાને યહુદીઓનો રાજ કહેવહાવે છે. તે કહે છે. કેા હેવનું મંહિર પાડી નાંખવા અને તેને ફરીથા ત્રણ જ દિવસમાં બાંધી આપવા હું સમર્થ છું. આમ

કહી એ હવનો દ્રોહ કરી રહ્યો છે—આ રીતે યહુદી લોકોને ઉશ્કેરવામાં આવ્યા, ધર્મને નામે જુદ્ધાણાં ચલાતી લોકોને બહેકાવવામાં આવ્યા અને ઈસુની સામે લેકિના વિરોધનો પ્રયંડ જુવાગ ભિભો કર્યો. ન્યાયાધીશ લોકોના ટોળાને કહ્યું કે, “ઈસુનો ડાઈ હાથ નથી.” પણ પછી ઉશ્કેરાયેલા લોકો ન્યાયાધીશનું સાંભળવા ય તૈયાર ન હતા. ન્યાયાધીશ લોકોને પૂછ્યું કે, “પાસખાપર્વમાં લેકિં જેની માગણી કરે તે એક ગુનેગારને છોડી મુક્કવાનો નિયમ છે. અહીં અરખાસ લુંટારો ને અરેખરો ખૂની છે તેથી હાજર છે અને ઈસુ પણ છે. કહો, તેને છોડું ?” ઉશ્કેરાયેલા ટોળાએ કહ્યું, ‘‘અરખાસને છોડી મૂકો.’’ આમ ખૂની છૂટી ગયો અને જનસેવક, ધર્મપ્રવર્તક ઈસુને વધસ્તંભ મળ્યો.

આખરે પરમ પિતાએ ને ધર્યાણ હતું તે જ થયું. ઈસુને વધસ્તંભ પર ચદ્રવવામાં આવ્યા. માતા મેરી પોતાના પુત્રના જન્મથી જ તેની અન્નીંડિક શક્તિઓનાં સાક્ષી હતાં, તો સાથે સાથે તેમણે દુષ્ટ શક્તિઓના અથનો પણ સતત અનુભવ કર્યો હતો; અને હવે તેમનો એ ભય પુત્રના મૃત્યુહંડપે સામે આવીને ભિભો હતો. ને પુત્રે લોકોનું પરમ કલ્યાણ કર્યું હતું, ને પુત્રે અજ્ઞાનમાં જઅતા લોકોને જાન આપ્યું હતું, ને મણે માર્ગ ભૂલેવાઓને સાચો રાહ જતાવ્યો હતો અને પરમ પિતાની કરુણાનો જેમણે સર્વને શીતળ સ્પર્શ કરાવ્યો હતો, એવા મહાન પુત્રને આજે જગત શું આપતું હતું ? કાંટાણો તાજ, ગાળોને વરસાદ અને વેદનાગ્રસ્ત મૃત્યુહંડ ! એ પ્રભુના પુત્રને માનવજલતની ભેટ હતી. ઈસુનો જ અત્યંત માનીતો શિષ્ય પિટર પણ ઈસુની સાથે કોઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ હોવાનો ધનકાર કરી એઠો. અને જ્યારે પૂછવામાં આવ્યું કે, ‘‘શું તું આ માણસનો શિષ્ય છે ?’’ ત્યારે તેણે કહ્યું, ‘‘હું તો આને એણખતો ય નથી.’’

આ તે કાઈ જતના લોકો હતા ? પ્રભુનાં પ્રેમ, શાંતિ અને આનંદ ચોમેર પ્રસરાવનારને મૃત્યુદંડ અને એક નરાધમ દૂંઘારાને જીવતદાન મળતું હતું એ કચાંનો ન્યાય હતો ? માતાનું હૃદ્ય પણાદો ખાવા લાગ્યું, પુત્રને ડોઈ પણ રીતે બચાવી શક્ય તેવો ઉપાય હવે કચાં હોય ? ઈસુની કરુણાનો સ્પર્શ પામેલા પણ તેમની વિરુદ્ધ થઈ ગયા હતા. માતા હવે લાચાર બની ગયાં, પુત્રને બચાવનાનો તેમને ડોઈ ઉપાય સૂઝતો ન હતો. પુત્રને અવિત રાખવા તેઓ ગમે તે કરવા તત્પર હતાં પણ હવે તેઓ પોતાના પુત્રને મળી શકે તેમ પણ ન હતું; તો તેની પાસેથી આખાસનાં એ અંતિમ વયનો સાંભળવાની તો વાત જ કચાં રહી ? માતાની ડોઈ પ્રાર્થના પ્રભુએ સાંભળી નહીં અને ડોઈ ઈસુને બચાવી શક્યું નહીં.

પોતાના પુત્રનાં અંતિમ દર્શન થાય એ માટે માતા પણ દોગામાં ભજ્યાં. દૂરથી તેમણું પોતાના પ્રાણાખારા પુત્રને જોયો અને તેમના હૃદ્યમાં ચરચરાદ થઈ ગયો. અજ્ઞાન લોકોએ પ્રભુના પુત્રની ડેવી તાં દશા કરી હતી। તેમની હીનતાની પણ ડોઈ હદ ન હતી. એ બાદ જ કરુણ દસ્ય હતું—માથે કાંટાનો તાજ હતો અને તેના ઉપર મસ્કરીમાં લખાયેલા શબ્દો હતાં¹હું વહુદીએનો રાજ હું.—એ છતાં તહન શાંત, સ્થિર અને નિર્બિકાર ચહેરે ચાલી રહેલા એમના પુત્ર અને તેની આગળ વખ્સતંલ લઈને ચાલતા માણસને જોઈને માતું હૈયું હાથ ન રહ્યું. એ દસ્ય જીરવવું તેમના માટે ખૂબ કપરું હતું. તેમના હૃદ્યમાંથી ઇસકાં નીકળવા લાગ્યાં. ઈસુના શિષ્યો અને ત્યાં આવેલી ડેટલીક સ્વીઓના ડારમા રૂદ્ધનથી વાતાવરણ વેરા શોડમાં રૂષી ગયું. પણ તેથી ઢોંગી-ધૂતારાચોનાં આંતર ન પીગબ્યાં તે ન જ પીગબ્યાં. તેઓ તો પોતાના હાથમાં આવેલી તક જવા દેવા માંગતા જ ન હતા એટથે ઈસુની મશ્કરી કરતા કહેવા લાગ્યા : “દેવનો દીકરો છે તે દેવ તેને બચાવશે.

“સાંભળો, એ તો કહે છે: દેવનું માંહિર તોડીમે પાણું હું નથું
હિવસમાં જ બાંધી શકું હું.

“અરે, એ તો પોતાને યહુદીઓનો રાજ કહેવડાવે છે.

“તેણું ધણાંય ને બચાવ્યાં છે, તો હવે પોતાને કેમ બચાવતો
નથી ??”

ઈસુને અપાતા જતાજતના ઉપાકાંભો સાંભળાને આ મેરી
હુંઅથી વિમૃદ્ધ થઈ ગયાં. લોડા આટલા હેરાન કરી રહ્યા હતા
છતાં ય પોતાના પુત્રે વધસ્તાંબે યદ્વી વખતે આ લોડા માટે
પ્રલુને પ્રાર્થના કરી, “આ પિતા, તેઓને તું માફ કર. તેઓ શું
કરી રહ્યા છે, તે તેઓ જાણતા નથી.” અથી તો માતાનું હથ્ય.
પુત્ર પ્રત્યેના અપાર વાતસદ્ય અને ગૌરવથી ભરાઈ ગયું.

ઈસુને વધસ્તાંબ પર ચંગાયા. તેમના હાથે, પગે તેમ જ
છાતી પર ખીલા ડોકાયા અને રુધિરની છોણો બિડી ત્યારે જણે
માતાના પોતાના હાથ પર હુથોડા ડોકાયા હોય એવું તેમણે અનુભવ્યું;
અને જણે તેમના પોતાના જ અંગોમાંથી રુધિર ટપકતું હોય એવું
લાગ્યું. ઈસુ નાના હતા અને રમકડે રમતા ત્યારે આ કહેતાં કે—આ
નાના નાના ઈસુના હાથ મારા હાથ છે—અને આને વધસ્તાંબે જગાયેલા
લોહી નીતરતા, વેદનાયસ્ત, અનેકના ઉદ્ધારક એ હાથ પણ તેમના
પોતાના જ હતા એવું એમણે અનુભવ્યું. મેરીના અંગોંગમાં
કારમી ગોડા જાપડી. ઈસુની વેદના કરતાં ય માતાની વેદના તીવ્ર
હતી, અસહ્ય હતી, અકથ્ય હતી. પુત્ર સાથે જેમણે પગે પગે તાદાત્મ્ય
અનુભવ્યું હતું, પુત્રનાં સર્વ કાર્યોમાં જે પરોક્ષ રીતે સદ્ય
સાથે રહ્યાં હતાં, તે માતા મેરી પુત્રના શરીરને સહુન કરવી
પડતી તીવ્ર યાતના જણે પોતે જ સહેતાં હોય એમ રિયાતાં હતાં.
લોહી ટપકતા ઈસુના દેહમાંથી ચેતના ધીમે ધીમે ક્ષીણ થતી જતી
હતી છતાં ય એક પ્રેમાળ કરુણાભરી દસ્તિ તેમણે સહુન ઉપર

નાંખી. ટોળાં પર ફરતી ઈસુની દષ્ટિ ક્ષણુભર જણે કે થંભી ગઈ. એમની આંખોમાં અનેરી ચમક આવી ગઈ. માતા-પુત્રની દષ્ટિ મળી. એ દષ્ટિમાં ભારેભાર કરુણા હતી. માતાને એ પ્રેમનું ડેવું તા આખાસન આપતી હતી! એટલે હુર રહીને પણ માણે પુત્રની મમતાભરી હુક્ક અનુભવી. હૃદયમાંથી રુધિર અદાર ટ્યકનું હતું, શક્તિ ક્ષીણ થતી જતી હતી, રૈમરોમાં વેદના વ્યાપી ગઈ હતી, વાચા પંધ થવા લાગી હતી છતાંય મુખ પર એ જ દિવ્ય આભા ઝગહળતી રહી હતી, આંખોમાંથી એ જ કરુણા નીતરી રહી હતી. ઈસુએ ફરીથી મા સામે જોવું. માતા નજીક આવ્યાં. ત્યારે ઈસુએ પોતાની સમીપમાં ભિન્ને પોતાના પરમ પ્રિય શિષ્યને કહ્યું, “તે આજથી આ તારી મા છે.”

મને કહે, “મા, હવેથી આ તારો પુત્ર છે.”

બસ, આયદું કહીને તેઓ મૌન થઈ ગયા, તેમની વાણી વિરમી ગઈ; પણ તે પહેલાં માતૃલક્ત ઈસુ પોતાની અંતિમ સ્થિતિમાં ય માતાની વ્યવસ્થા કરવાનું ચૂક્યા નહીં. માતાની જવાબદારી પોતાના વિધાસપાત્ર શિષ્યને સોંઘને તેઓ નિશ્ચિત થઈ ગયા.

માતાના હૃદયને તો તેમણે અપાર પ્રેમથી ભરી દીધું હતું; માતાના જીવનને તો તેમણે ધન્ય બનાવી દીધું હતું. પણ પુત્રનાં અંતિમ વચન સાંભળ્યાને તો પોતાના આવા મહાન પુત્રને એના જીવનની છેલ્દી ક્ષણે માતાની યાદ હતી, માતાની ચિંતા હતી એની પ્રતીતિ થતાં, મેરી કાળજી કંપાવી હે તેવું આંકડ કરી ઉઠ્યાં: ‘અરે દીકરા, તું આયલી લયાનક વેદના અનુભવતાં અનુભવતાં ય મારી જ ચિંતા કરે છે! મને તારી ઓટ ન લાગે એ માટે મને પુત્ર પણ આપતો જય છે! પણ તારી ઓટ કઢી પુરાશે ખરી? પણ એટા, ધન્ય છે! તને ધન્ય છે!’ એમ બોવતાં બોવતાં માતા

મેરી ત્યાં જ મુશ્કિત થઈને જમીન પર છી પડયાં અને હવે પુત્ર
બનેલા તે શિષ્યે ભાતાને પોતાના એ હાથ વડે પ્રેમથી બાંચકી લીધાં.
અને હવે પછીનું કારમું કરુણ દસ્ય ભાતા જરવી નહીં શકે એમ
વિચારીને તે ભાતાને તુરત જ પોતાના ઘરે લઈ ગયો.

તે હવસે બ્યારના ત્રીજી પહોરે મોટેથી ભગવાનને કહ્યું,
“ઓ પિતા ! ભારો આત્મા હું તને સોંપું છું.” અને આ શબ્દોની
સાથે તેઓ પરમ પિતાના સાંનિધ્યમાં પહોંચ્યો ગયાં.

“માતાને નમસ્કાર હો!”

“સતી, પુત્ર વિનાની જિંહાળી વ્યર્थ લાગે છે. આપણું ઉંમર થતી જય છે. આપણું વંશવૃક્ષ અટકી જશે અને ને આપણે અપુત્ર મરણ પામશું તો તો પિતૃકલણમાંથી ક્યારેય છુટી શકશું નહીં. આપણું પુત્ર ન હોવાની ચિંતા મને ડોરી ખાય છે.” કાલઈના વિદ્ધાન તપોનિષદ વાલણ શિવયુગુએ પોતાના અંતરની વેદના પત્ની સમક્ષ ઢાલવીને એક લડી નિસસો નાંખ્યો.

“એમ નિરાશ ન થાઓ સ્વામી. એનો ઉપાય તો આપણા નં હાથમાં છે. આપણે આપણા ઈષ્ટદેવ ભગવાન આશુતોષની ઉપાસના કરીએ. મને ખાતરી છે કે લોણા મહાદેવ આપણા ઉપર જરૂર પ્રસન્ન થશે અને આપણને એમના જેવા જ મહાન પુત્રનું વરદાન આપશે.”

પત્નીની વાણી સંભળાને શિવયુગુને મોદું આશાસન મળ્યું, હૃદયમાં આશાનો સંચાર થયો. અને જણે બોર જંગલમાં એકાએક રસ્તો મળી ગયો હોય તેવો આનંદ તેમને થયો. અને તેમણે કહ્યું, “અરે, આ ઉપાય તો હું ભૂલી જ ગયો હતો. ભગવાનના શરણ સિવાય આવો શક્તિશાળી આધાર ભીજે કચાંચ મળે નહીં. આવા શુલ્ષ કામમાં વાર શી? ચાલો આપણે આજથી જ ભગવાન શંકરની આરાધના શરી ઠરી દઈએ.”

શિવયુગુએ પોતાની પાઠશાળમાં વેદાધ્યયન માટે આવતા શિષ્યો માટે અધ્યયનની અન્ય વ્યવસ્થા કરી અને પોતે ખાદ્ય કર્યોમાંથી સંપૂર્ણપણે નિવૃત્ત થઈ ગયા. પતિ-પત્ની અનેએ ભગવાન-

શિવની ઉપાસના થરુ કરી. ભગવાન શિવનું એકચિતે ધ્યાન ધરવામાં કુચાં સવાર પડતું હતું અને કુચાં રાત પડતી હતી તેનું જ નેતે ભાન જ નહોતું; તેમનું સંપૂર્ણ ધ્યાન ભગવાન સહાશિવ પર જ કેન્દ્રિત હતું. તેમની આની અહનિશ્ચ પૂજા અને લક્ષ્મિ જેઈને ભગવાન શિવ આ આલાણદેવતા પર પ્રેસન્ન થયા.

શિવનું રટણ કરતાંકરતાં શિવગુરુને એક રાતે જોડું આની ગયું. નિદ્રામાં તેમણે અવાજ સાંભળ્યો : તું મારું એકચિતો અહનિશ્ચ ધ્યાન કરે. છે, હું તારા ઉપર પ્રેસન્ન છું. માગ, માગ, તારી ને ધ્યાણ હોય તે ભાગી લે. ‘‘અરે ! આ તો મારા પરમ આરાધ્યદેવ શંકર છે !’’ શિવગુરુને ઓળખતાં વાર ન લાગી.

“વાડુ પ્રભો, આ દીન પર તમે બહુ કૃપા કરી. મારા ધનભાગ્ય કે આપે મને દર્શન દીધાં.’’ શિવગુરુ એ હોય જેડી વંદી રહ્યા અને પછી બોલ્યા, ‘‘ભગવાન ! આપનાથી શું અન્નાણું છે ? પુત્રપ્રાપ્તિની ધ્યાણ માટે અમે આપની આરાધના કરી છે. તો અમને પુત્રપ્રાપ્તિ થાય તેવું વરદાન આપો.’’

“તારે હીર્દાયુષ્યવાળા પણ અદ્ય ગુણવાળા ધણા પુત્રો જેઈએ છે કે પછી અદ્યપાયુષી પણ બહુ ગુણવાળો એક પુત્ર જેઈએ છે ?”

“ભગવાન, હીર્દાયુષી ધણા પુત્રો હોય પણ તેઓ અધા જ ગુણ વગરના હોય તેવા પુત્રોના પિતા હોવું એ પણ દુર્બીગ્ય ગણાય. એના કરતાં મને તો જલે ઓછા આયુષ્યવાળો હોય પણ બહુ ગુણવાળો એક જ તેજસ્વી પુત્ર આપો.”

“લક્ષે, તારે ત્યાં હું જ અંશાવતાર તરીકે જરૂરધારણ કરીશ.” અને શિવગુરુની આંખ ખુલી ગઈ. હું તેમને ભાંધ આવે તેમ ન હતી. પ્રશ્ન અતે કૃતસત્તા વ્યક્તા કરતાંકરતાં જ્યારે તેઓ પથારીમાંથી ભાડુચા ત્યારે તેમનું રોમરોમ અપૂર્વ આનંદ્યી છવકટું હતું. હિન્દુ

આનંદની ભર્તીમાં પણ એમને શાંકા આવી. શું આ સવન્ન હતું? ના, ના. એ કંઈ ભનની અમણા તો નહોંતી જ. પ્રભુદ્દનથી આંદોલિત થયેલું હૃદય સાક્ષી પૂરતું હતું કે પ્રભુ તેમના પર પ્રસન્ન હતા. અને તેમણે અગવાનનો અવાજ સ્પષ્ટ સાંભળ્યો હતો.

“સતી, ભગવાને આપણી પૂજાભક્તિનો સ્વીકાર કર્યો છે. તેમના આશીર્વાદથી આપણે ત્યાં અત્યાંત તેજસ્વી પુત્રનો જન્મ થશે.” શિવગુરુએ પત્નીને સવન્નની વાત ઠડી અને અત્યાંત દૃતજ્ઞભાવે બંને ભગવાનનું પૂજનઅર્ચના કરતાંકરતાં ગૃહસ્થધર્મ બળવાનાંખળવતાં પુત્રપ્રાપ્તિની પ્રતીક્ષા કરવા લાગ્યા.

સમય વ્યતીન થતાં સતીએ એક સુંદર બાળકને જન્મ આપ્યો. ભગવાન શાંકરની કૃપાથી પ્રાપ્ત થયેલા પુત્રનું નામ શિવગુરુએ શાંકર જ પાદયું. બાળકની સુંદર આકૃતિ જેતાં જ માતાપિતાને ભાતરી થઈ ગઈ કે આ ડાઈ સમાન્ય બાળક નહોંતું. એટલે તેના માતાપિતા તરીકેની ફરજમાં તેઓ બંને વિશેષ જગૃત બન્યાં. જેમનેમ દિવસો વીતવા લાગ્યા તેમને બાળકની હિંય શક્તિઓને પરિચય થતાં માતાપિતા આવું અદ્ભુત બાળક આપવા માટે ધ્યાન પ્રત્યે વહુને ને વહુ દૃતજ્ઞ બન્યાં. શાંકરની રમરણશક્તિ અત્યાંત તીવ્ર હતી. ફક્ત એક જ વખત સાંભળવાથી તેને સરળું યાદ રહી જતું. ખીંચે વરસે તો શાંકર વાંચતાંલખતાં શીખી ગ્રયાં. ત્રીજે વરસે પિતાએ વિધિપૂર્વક એમનો ચૌલસાંસ્કાર કર્યો અને પાંચમા વરસે ઉપનિયન્સાંસ્કાર આપી શાંકરને વિદ્યાભ્યાસ માટે યુરુગૃહે મોકલવાનું નક્કી કર્યું, પરંતુ પુત્રને પોતાના નેવો જ વિદ્ધાન પંડિત બનાવવાની શિવગુરુની છર્ણા અધૂરી રહી. શાંકર પાંચ વરસના થાય તે પહેલાં જ શિવગુરુનું અવસાન થયું. સતી માટે આ આદ્યાત અસદ્ય હતો. પતિની છાયારખ બની રહેવાં સતીએ પતિવિયોગના અસદ્ય હું ખને પચાવી લીધું અને પોતાના પુત્રને કશાયની ઊંઘુપ ન લાગે તે માટે તેઓ

સતત જગૃત રહેવા લાગ્યાં. પતિની છર્છા મુજબ જ સતીએ શંકરને પાંચમે વરસે ઉપનયન-સંસ્કાર આપ્યા અને પછી વિદ્યા-ભ્યાસ માટે શુકુગૃહે મેડલ્યા. સતી એકલાં પડ્યાં. પરંતુ હમણાં એ-પાંચ વરસમાં તેમનો પુત્ર ભણીગળીને વિદ્યાન થઈને આવશે અને સમાજમાં તેનું માન અને પ્રતિષ્ઠા વધશે આ આશામાં સતી એકલતાનું દુઃખ ભૂલી પ્રભુભજનમાં દિવસો વિતાવવા લાગ્યાં.

શુકુના આશ્રમમાં જોઈને ત્રણ માસમાં તો શુકુના ચરણે ઐસીને શંકરે ચારે ય વેદ, વેદાંત, ઉપનિષદો, બ્યાકરણ, પુરાણા, શાસ્ત્રો, એ બધાંનું જ્ઞાનસંપાદન કરી લીધું. તેઓ શુકુગૃહમાં શુકુગૃહે એ વરસ રહ્યા. અભ્યાસ પૂરો કરી તેઓ માતા પાસે આવી પહોંચ્યા. આટલી નાની વયે પુત્રમાં આવું અગાધ જ્ઞાન જોઈને, આટલી વિદ્યા જોઈને માતાએ ધન્યતા અતુલતી. પરંતુ પુત્રની હાજરીમાં તો માતાના હદ્યનો સંતાપ કચોંચ અદરથ થઈ જતો પુત્રની વાતો સાંભળીને તેમને અપાર ગૌરવ થતું. માતા અને પુત્ર વચ્ચે સ્નેહનું અંધન અતૂઠ હતું. શંકરને અનેક વિદ્યાર્થીઓને અધ્યયન કરવતા જોઈને માતા સંતુષ્ટ થતાં. શંકર પણ માતાની એટલી બધી કાળજી રાખતા હે જોનારાઓ. શંકરને માતુભક્ત જ કહેતા. આમ, માતા અને પુત્રના દિવસો અયંત આનંદમાં પસાર થયે જતા હતા.

એક દિવસ, “મા, પ્રણામ. શંકર છે કે ?” એમ ઐલતા-ઐલતા કેટલાક ખાલ્યાણા ઘરે આવ્યા. માતાને એ ખાલ્યાણમાં કંઈક અસામાન્ય તરફ રહેલું જણાયું. એમની અત્યંત તેજસ્વી મુખ્ય-મુદ્રાઓ, તેજથી જગારા મારતાં લલાટો, અને એમની સુસંસ્કૃત એજસ્વી વાણી, આ બધું જોતાં માતાએ ખૂબ આદરથી કહ્યું, “શંકર હમણાં જ આવશે. આપ બધા ઘરમાં પધારો અને આસન અહિથ કરો. આપ બધા તો અધિમુનિઓ છો ને ? અમારાં ધન-ભાગ્ય કે આપે આને અમારું ઘર પાવત કર્યું ?”

“મા, પ્રથમ છે તમને. તમે તો ખૂબ જ લાગશાળી છો. તમારા જેવું ભાગ્ય આ જગતમાં કોઈનું ક નથી હા. અમે બધા ઝડપિઓ અહીં ખાલીણે વેપે શાંકરના દર્શન કરવા આવ્યા છીએ શાંકર આવે એટલે અમે થોડીએ ક્ષણે એમનાં દર્શન કરી કૃતાર્થ થઈશું, જ્યારે તમે તો ક્ષણેક્ષણે શાંકરની સાથે જ રહ્યો છો. એ કેદુલા ગેરા પુરુષ અને ધન્યતાની વાત છે. મા, તમને ખબર છે કે એ તો સાક્ષાત્ શાંકરનો અવતાર છે? તમારી તપશ્રયાર્થી ભગવાન પ્રસન્ન થઈ પુત્રસ્વરૂપે તમારે ત્યાં આવ્યા છે.”

ઝડપિઓની આવી મધુર વાણી સાંભળી માતા અત્યંત આત્મ-દિત થઈ ગયાં. તેમણે અત્યંત વિનભ આવે કહ્યું : “હું તો કંઈ જાણતી નથી. ભગવાને જ મારા જેવી અખુદ અગળા પર આવડી મેટી કૃપા કરીને મારા જીવનના આધાર જેવો તેજસ્વી પુત્ર આપ્યો છે.”

‘મા! તમારા પતિને ભગવાને વરદાન ભાગવાનું કહ્યું ત્યારે તેમણે દીર્ઘયુધી અસંખ્ય પુત્રાને બદલે અલ્પાયુધી અસંખ્ય ગુણવાળો એક પુત્ર માર્યો તે તો તમને યાદ છે ને? શાંકરનું આયુષ્ય માત્ર સોણ જ વર્ષનું છે પણ ભગવાનના કામ માટે દેવતાઓ એને ખીંજ સોણ વર્ષ આપશો.”

પુત્રનું આયુષ્ય આટહું ઓછું છે એ સાંભળતાં જ મા બેચેન બની ગયાં. તેમના જીવનનો આનંદ ડિડી ગયો. શાંકરના દર્શન કરી, પાવક થઈ એ તપસ્વીઓ તો ચાલ્યા ગયા પરંતુ માના અંતરને શોક અને વેદનાર્થી ભરતા ગયા. માતાને અત્યંત શોકમગન અને ઉદાસ જોઈને શાંકરે કારણ પૂછ્યું. પછી માને સમજલવતાં તેમણે કહ્યું, “મા, તમે તો જીની છો, સમજ્ઞ છો. તમે ભગવાનની ખૂબ શ્રદ્ધાપૂર્વક પૂજનભક્તિ કરી છો. તમે પણ જણો છો કે આ જીવન તો ક્ષણભંગુર છે. સંસારના સધળા સંખ્યા ક્ષણિક છે. છે તે ખંડું જ મિથ્યા છે. સત્ય કેવળ ખંડ છે. આપણા આ ક્ષણભંગુર દેહમાં

એ જ શાશ્વત છે. એ જ તને ચલાવે છે. અને જ સંબંધ સાચો. આકું દેહ તો આવે ને જય. જુઓને, તમે ને મેં આ પૃથ્વી ઉપર અત્યાર સુધીમાં કેટકેટલાય દેહ ધારણ કરી લીધા હો, અમાંથી કોઈ પણ દેહ અમર રહ્યો છે ખરો? કેટકેટલાય જન્મેમાં આપણે પુરપુનીઓ. અને અનેક સગાવંહાલાંએ કર્યાં હો. એ બધાં આજે કચાં છે? આપણે પણ એક પંથના મુસાફર છીએ. જ્યાં સુધી સાથે મુસાફરી કરવાની છે ત્યાં સુધી જ સાથે છીએ. પછી તો કોઈ નિશ્ચય રથળ આવતાં છૂટાં પડી જવાનાં છીએ. ભા, આ સંસારમાં કશું જ સ્થાયી નથી. અહું જ અસ્થિર, ચલિત અને ભ્રમિત છે. આવા સંસારમાં આસક્ત થવાની મારી જરા પણ ધૂચણ નથી. મારે તા સંન્યાસી થયું છે અને આ અસ્થિરતામાં ને સ્થિર છે તેની સાથે સાચો સંબંધ જોડવો છે.”

માને થતું હતું કે પુત્રની વાણી જાણે તેઓ સાંભળ્યા જ કરે, પણ જેવી પુત્રે સંન્યાસી થવાની ધૂચણ વ્યક્ત કરી કે મા યોદી જાણાં,

“શું તારે સંન્યાસી થયું છે? ના. એહું તો તું સ્વર્ગનમાં પણ વિચારીશ નહીં. તું જ મારું જીવન છે, મારો એક માત્ર આધાર છે. મારો ત્યાગ કરીને કચાંય જઈશ નહીં. અહીં રહીને તારે ને કરવું હોથ તે કર. હું તને નહીં રોકું. પણ તું મારી નજર સામે રહે. મારાથી દુર જવાતી રણ હું તને કદી નહીં આપું.” કહેતાંકહેતાં માતાની આંખમાંથી આંસુની ધાર ચાસવા લાગી. માતૃ-ભક્ત શંકુ કે નોયું કે સંન્યાસ માટેની આજા લેવાની તડ હજુ આવી નથી. અને મા પણ કદી સંન્યાસ લેવા માટે સહેલાઈથી સંભતિ આપશે નહીં. એટલે પછી મોકા જોઈને રણ મેળવી લેવી એમ વિચારી વાતનો ત્યાં જ અંત આપ્યો. અને માને પ્રસન્ન કરવા યાલ્યા, “મા, તમારી આજા વગર તો હું વરતી અહાર એક પગ પણ

મુકું નહીં, એ તો તમે જણો છો ને? તમે આનંદથી આજ્ઞાન
ન આપો એ કામ કરવું મને પણ ન ગમે. એટલે તમે નિશ્ચિત
થાઓ.”

“હા એઠા. મને તેની અભર છે એટલે જ તો મને નિરાંત
છે કે માને ભરળાંધમાં છોડીને તું કચાંય લાગી નહીં જ” ચાતે
સંન્યાસ માટે શાંકરને કહી આજ્ઞા આપશે નહીં એટલે શાંકર
સંન્યાસી નહીં થાય એમ વિચારીને મા અરેખર નિશ્ચિત બન્યાં.

એક દિવસ શાંકરે ઘરમાં આવીને જેયું તો મા કચાંય દેખાયા
નહીં. તેઓ અત્યારે કચાં ગયાં હશે? શોધ કરી પણ મા મળ્યાં
નહીં. આખરે તેમને યાદ આવ્યું: એહા, એ તો નિત્યક્રમ મુજબ
નહીએ સ્નાન કરવા ગયાં હશે, પણ શાંકર વિમાસણમાં પડી ગયાં.
સુર્ય ઉપર ચઢી ગયો છે છતાં અત્યાર સુધી તેઓ પાછા કેમ આવ્યાં
નહીં? એટલે માનું હિત સદા હૈયે ઘરનાર શાંકર માની તપાસ
કરવા નહીએ ગયા. તેમણે જઈને જેયું તો સખ્યન તાપને લઈને
માના પગ દાઝી ગયા હતા. વૃદ્ધાવસ્થાથી અશક્ત થયેલાં મા અરેખર
ચાલી શકતાં પણ ન હતાં અને તેથા રસ્તા પર એસી ગયાં
હતાં. આ જેઈ શાંકરનું હૃદય વલોવાઈ ગયું: અરેરે, માને આટલું
અધું કાટ વેકું પડતું હતું! દરરોજ નહીએ સ્નાન કરવાનો માતાનો
નિયમ વરસોથી ચાલ્યો આવતો હતો. એ નિયમ તેઓ કોઈ પણ
ભોગ પાળતાં જ. હવે આ ઉભરે તેઓ રોજરોજ આ રીતે હેમ
જઈ શકશે? તેમને થયું કે માને આ કષ્ટમાંથી ઉગારવા તો જેઈએ
જ. માને ટેડી આપી તેઓ તેમને ઘરે લઈ આવ્યા. પછી શાંકર
તો અગવતીનહીની સ્તુતિ કરવા એસી ગયા. અત્યાંત શ્રદ્ધા અને
લક્ષ્મિપૂર્વક નહીની સ્તુતિનું સ્તવન રચતા ગયા અને એમની વહેતી
ધારા જેવી સ્તોત્રલહરીના એકએક તરંગ જેવા ચરણુથી નહીં
પ્રસન્ન થઈ. જ્યારે સ્તુતિ સમાપ્ત થઈ ત્યારે અત્યાંત પ્રસન્ન.

થયેલી નહીંએ શાંકરને કહ્યું, “આવતી કાલે પ્રાતઃકાલે તારા ધરતી નજીક આવીશ” અને ખીજ હિવસે વહેલી સવારે પૂર્ણિમાં ખળખળ વહેલાં જળ શાંકરના ધર આગળથી વહેવા લાગ્યાં. અને હવે પછીથી ભાતાને નહીંમાં સ્નાન કરવા કઢી પણ દૂર ન જવું પડ્યું. એમ નિત્ય સ્નાન કરવાનો એમનો નિયમ પણ અતૂઠ રહ્યો.

“મા, આજે એકાદશી છે. મધ્યાહનનો સમય થઈ ગયો છે. હું નહીંમાં સ્નાન કરી આવું.” શાંકરે એક દિવસ ભાતાને કહ્યું.

“ના, બેટા. તું ધરમાં જ સ્નાન કરી લે. નહીંએ તો તું રોજ જય છે. આજે મોદું થયું છે એટણે તું જલ્દી સ્નાન કરી લે. પછી તને ઝળાહાર આપું.” “મા, હમણાં જ પાછો આવી જઈશ. જરા પણ વિલંબ નહીં કરું. જુઓને, એક દૂષકી મારિને હમણાં જ આ આવ્યો.”

“અદે જ. પણ જલ્દી પાછો આવને. જે તેં વધારે વિલંબ કર્યો છે, તો કોઈ દિવસ હું તને નહીંમાં સ્નાન કરવા જવા નહીં હશે.”

“અહે,” કહી શાંકર નહીંએ સ્નાન કરવા ગયા. સ્નાન કરતાં કરતાં થોડા થોડા પાણીમાં જીતર્યા ત્યાં તો ભગરે એમનો પગ પકડ્યો. એમણે ધાર્યું હોત તાં ભગરથી પોતાની જતને છાડવી કિનારે આવી શક્યા હોત પણ એમના ભગજમાં વીજળણની જેમ કશું અણકી ગયું. એમણે પાણીમાં રહેવેંબે માને મોટેથી ખૂબ પાડી, “મા, ઓ મા, જલ્દી આવો. ભગરે ભારો પગ પકડ્યો છે ને મને એંચી જય છે.” સાંભળતાં જ મા બહાર દોડી આવ્યાં. નહીના બોડા જળમાં તણાતા જતા શાંકરને લેઈને તેઓ તીવ્ર કલ્પાંત કરવા લાગ્યાં. એમણે ય મદ્દ માટે મોટેમોટેથી ખૂમો પાડી, “દોડા દોડો, ભારા શાંકરને મગર તાણી જય છે. કોઈ જલ્દી આવો. એને બચાવો.” પણ ખરા બગોરે સહુ પોતાના ધરમાં હતાં એટલે માની ખૂમો

સંભળાઈ શકી નહીં. જલ્દીથી જાઈ બહાર દેખાયું નહીં, આથી માતાની વ્યાકુળતા વધી ગઈ. હવે તેમણે ભગવાન શાંકરનું શરણ લીધું. આર્ત્થસ્વરે તેઓ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. “હે સદાશિવ, તમે મને આ પુત્ર આપ્યો છો. શાંકર તમારો જ પુત્ર છે. તમે એના રહ્યક છો. તમે એને અચાવો. બદ્ધામાં ભાડું સંઘર્ષ આયુધ લઈ લો, પણ એને અચાવો હે ભગવાન! તમે એમ કહેશો. તેમ કરીશ. પણ મારા પુત્રને અચાવો.” માતાની કાકલુહી અને આજીજી હંથયેથક હતી. એમનું કલ્પાંત તીવ હતું. કોઈ પણ ભેગો, પ્રાણાન્તેય પુત્રને પાછા મેળવવા એ તડપી રહ્યા હતાં. તેમની આ સ્થિતિ નોઈ શાંકરે માતાને કહ્યું : “મા, મૃત્યુએ મને પકડચો તો છે જ પણ ભગવાનને માટે જીવું અને સંન્યાસી અની જરૂર તો કદાચ આ મગરની ચૂડમાંથી છૂટી જાઓ. તો હું કદાચ બહાર નીકળી શકોશ. તમે મને સંન્યાસ લેવા માટે આજા આપો તો કદાચ હું બચી જઈશ.”

“અરે, એમ તો એમ તું સંન્યાસી થઈને પણ જીવતો રહીશ એ જ બસ છે. તું ગમે તે સ્વરૂપમાં હોએ, સંન્યાસી હોય કે ગૃહસ્થી હોય, પણ તું જીવતો હોય એથી વિરોષ મારે કઈ જોઈતું નથી.” રહેને, મગર એને ભાંડા પાણીમાં કેચી જરો તો ? એમ માતીને માણે જલ્દી જલ્દી કહી નાખ્યું, “બેટા, મારી હા છે. ભલે તું સંન્યાસ લેજો. પણ જલ્દી બહાર આવ. તારા દીર્ઘયુધ્ય સિનાય આ જીવનમાં મને કશાયની કામના નથી ભલે સંન્યાસ લઈને તું મારાથી દૂર ચાલ્યો. જઈશ પણ જીવતો તો હોઈશ ને. હે સદાશિવ, મારા પુત્રની રક્ષા કરો. એનું કલ્યાણ કરો. એ ભલે સંન્યાસ પ્રાર્થણ કરે પણ એને આ કાળજીપી મગરના સુખમાંથી કૃપા કરીને છોડાવો.”

માની આવી વાળી સાંભળતાં જ મગરની પકડ ઢીલી થઈ અને શાંકર અડપથી બહાર નીકળી કાંઠે આવી પહોંચ્યા. અને અત્યંત વ્યાકુળ થઈ ગયેલાં માતાનાં ચરણોમાં પડ્યા.

“મારા હિકરા, ભગવાન સહાશિવ તને સો વરસનો કરો” આમ કહી માતાએ પુત્રને છાતીસરસો ચાંપ્યો. ‘અરે, મારો તો શ્વાસ અધ્યદર થઈ ગયો હતો. હું કંવતી એકી છું અને તને ભગર તાણી જય તો તો તારી પાણી જ હું નનીમાં પડતું મૂકી દઉ’. તારા વગર જીવીને મારે શું કરવું છે? માએ વહોલથી પુત્રના માથે હાથ ફેરવવા મહિયા.

“મા, હવે તો મને તમારી આજા મળી ગઈ છે. હવે મારો રસ્તો એકદમ સ્પષ્ટ છે. હવે હું કોઈ પણ અવરોધ વગર વિધિપૂર્વક સાંન્યાસ ગ્રહણ કરી શકોશ” શાંકરે માતાને કહ્યું.

‘બેટા, ડેવા સંન્દેગોમાં સાંન્યાસ ગ્રહણ કરવાની તને મેં આજા આપી એ તો એક મારું અંતર જ જણે છે. તારી જીવનરક્ષા માટે મેં તને આજા આપી છે. ભલે સાંન્યાસી થઈને પણ તું જીવતો તો છે ને! દૂરથી પણ હું કચારેક તો તારું સુખ નેર્દી શકીશ ને! તારી સિદ્ધિઓનાં સુતિગાનો હું સાંભળી શકોશ ને! તું ભલે મારી પાસે નહીં હો, દૂરદૂર કચાંય વસતો હોઈશ પણ તું જીવાંત છો, પૂઢ્યી ઉપર છો. એટલું મારા જીવવા માટે ઘણું છે. બેટા, છતાં ચ તારાથી અળગા થવું મારા માટે બહુ જ વસમું છે. તારા ગયા પછી મારી શી હશા થશે એ હું જ જાણું છું. મારા માટે તારા વગર રહેવું અત્યારે દુઃખદાયી છે એની તને ખાર નહીં પડે, બેટા! છતાં ચ મને એટલું તો આશ્વાસન છે કે ભગરના કાળમુખ્ય માંથી ભગવાન સદાશિવે તારી જીવનરક્ષા કરી છે અને હવે તેના કાર્ય માટે તું તારું જીવન આર્પિ રહ્યો છે. આથી હું તને આજા આપું છું અને આશીર્વાદ પણ આપું છું કે તેં ને માર્ગે પ્રયાણ કરવાનું નક્કી કર્યું છે, એ માર્ગે ને શિવ છે, ને કલ્યાણકારી છે, ને અત્ન છે, એની તને પ્રાપ્તિ થાઓ. જાએ બેટા, ભગવાન સદાશિવ સહાય તારી રક્ષા કરો.’

માતાની પોતા પ્રત્યેની અપાર મમતાનો શંકરે સતત અનુભવ કરેં હતો. માતાના જીવનનો પોતે જ એકમાત્ર આધાર હતા. શંકરને કેન્દ્રમાં રાખીને તો માતું સમગ્ર જીવન ગૂંઘાણું હતું. સતી સાધી માતાના અપાર વાત્સલ્યે તો અલગાનની સ થેસાથે પ્રેમ-અક્રિતું મહત્વ પણ તેમને સમજાયું હતું. પુત્રો તરીકે માતાની સેવા કરવાની તેમની ઇરજ હતી. પણ એથી ય મહાન ઇરજનો હવે તેમને સાહ સંભળાયો હતો. જગતનિયંતાનું કાર્ય કરવાનો આદેશ તેમના અંતરને સ્પષ્ટ રીતે મળી ગયો હતો. એ મહાન આદેશનું પાલન કરવા જ સંન્યસ્તની જરૂર હતી. પણ એમાં મા સાથેના અંતરંગ સંબંધાનો કંઈ વિચછેદ કરવાનો નહોતો. જવાણું પોતે માતાની સમીપ રહીને જે ન કરી શકે એવું ભગવાનની દૃપાનું મહાન વરદાન એમને અપાવીને, એમનાથી દૂર રહીને એમના જીવનને હિવ્યતાથી ભરી દઈ શકશે એ નક્કી હતું. પરંતુ મમતાથી મા ઉજાળ્ય લાવિ જોઈ શકતાં નહોતાં. એટલે તેઓ પોતાના પ્રાણ્યારા પુત્રને પોતાની અંખથી અળગો કરવામાં હુઃખ અનુભવતાં હતાં. પણ આખરે જે થવાનું હતું તે જ થયું. શંકરે માતાની આજ્ઞા મેળવી લીધી અને હવે ભગવાનના કાર્ય માટે સજજ થવા તેઓ ગુરુની શાધમાં ચાલી નીકળવા તત્પર થયા.

“મા, જુઓ ! તમે મારી જરાપણ ચિંતા ના કરશો. હું તો ભગવાનનું કામ કરવા જાઉં છું. સાક્ષાત સદાશિવ માટું અહિર્નિશ્ચધાન રાખે છે એની તો હવે તમને આતરી મળી ગઈ છે ને ? એટલે માટું શું થશે અને હું કેમ જુવીએ ? એમ વિચારી હુઃખી ન થશો. તમારી પાસે રહીને જેટલું હું તમાટું કામ નથી કરી શકતો એથી સો ગણું વધારે કામ તમારાથી દૂર રહીને કરી શકશે એટલી આતરી રાખજો. હું તમને છાડીને કચાંય જતો નથી. સહાકાળ તમારી સાથે જ છું.”

“હા, એટા ! તું અંગેથી દૂર હોય એટલે મારા હડ્યમાંથી એછે. દૂર થવાનો છે ? હું તો નિરંતર તાંતું સ્મરણ કરતી રહીશ. પણ તારી પાસે મારી એક માગણી છે. મારી અંતિમ વેળાએ તું મારી સમક્ષ હાજર રહે અને મારો અભિસંસ્કાર તારે હાથે જ થાય. અને તું સંન્યાસી હોય તોય તું કંઈ મારો પુત્ર મરી જતો નથી. એટલે તારી પાસે મારી આટકી જ માગણી છે તે તું સ્વીકારીશને ?”

“હા, મા ! જ્યાં હોઈશ ત્યાં હું તમારો પુત્ર મરી જવાનો નથી. આ શાંકર સદાકાળ તમારો જ પુત્ર છે. અંતિમ વેળાએ તમે મને ધાર કરશો. ત્યારે હું જ્યાં જે સ્થિતિમાં હોઈશ, ત્યાંથી તે જ સ્થિતિમાં તમારાં ચરણેખુમાં તુરત હાજર થઈ જઈશ. અને મારો આ હાથે જ તમારો અભિસંસ્કાર થશે. મા, આ માંતું તમને વચ્ચન છે.”

“એટા. હવે મને નિરાંત થઈ. તારા જેવો સર્વરૂપ હોવા છતાંથ મારા શબ્દને ડોઈ નાહિતો અગિનદાહ આપે એ વિચાર માત્ર મારાથી સહન થઈ શકતો ન હતો. પણ તેં મને વચ્ચન આપણું છે. હવે મને ડોઈ ચિંતા નથી. જેણે સંસાર છોડવાનો નિશ્ચય જ કર્યો છે, તેને ડોણું રોકી શકવાનું છે ? જાઓ એટા, જાઓ, યોગ્ય ગુરુ પાસે જઈને દીક્ષા અહેણ કરો અને સંન્યાસને દીપાવો. મારા આશીર્વાદો હંમેશાં તારી સાથે જ છે.”

આમ માતાને સંતુષ્ટ કર્યા પછીથી શાંકરે માની દેખલાળ રાખે તે માટે પોતાના નજીકના સગાને બોલાવીને પોતાની તમામ મિલકત તેમને સોંગી દીધી અને કહ્યું, “હું તો સંન્યાસ અહેણ કરવા જઈ રહ્યો છું. તમે મારી માતાની બરોઅર સંભાળ રાખજો. તેમની પ્રેમથી સેવા કરને અને તેમને સાચવજો.” આમ માતાની દેખલાળની વ્યવસ્થા કરી શાંકર ગુરુની શોધમાં ચાલી નીકળ્યા.

શાંકર બ્રહ્મણ કરતાકરતા જોવિદ્યુતુ પાસે આવી પહોંચ્યા. તેમની પાસેથી શાંકરે સંન્યસ્તની દીક્ષા લીધી, ગુરુચરણે એસી

વેદોનું અધ્યયન કર્યું, અલગાન પ્રાપ્ત કર્યું. ચુકુની આજા ભળતાં તેઓ કાશી ગયા. ત્યાં અનેક શિષ્યો થયા. કાશીથી તેઓ બદરીવન ગયા. ત્યાં અલગસૂત, હશ ઉપનિષદો, ભગવદ્ગીતા, વિજણુસહસ્રનામ, સન્નતસુભાતીયસંવાહ વગેરે ૫૨ - અનેક લાખ્યાં. પછી અદૈત મતના પ્રચારાર્થે દેશાટન કર્યું. મઝનિશ્વાનો પરાજય કર્યો. એમને દીક્ષા આપી. અસ જ્ય પંડિતો અને વિદ્યાનોની સાથે શાંકરે શાખાર્થ કર્યો અને સહુને પરાજિત કર્યા અને અદૈતવાહની શ્રેષ્ઠતા સિદ્ધ કરી. આમ શાંકરાચાર્યનો કાર્યપ્રવાહ અવિરત ચાલુ જ રહેતો.

એક દિવસ શાંકર પોતાના અધ્યયનમાં લીન હતા. ત્યાં તેમને એકાએક માનાનું સ્મરણ થયું. માતાનું પ્રેમાળ મુખ તેમની નજર સામે તરવરવા લાગ્યું. તેમણે પોતાના અંતરમાં એકાથતા કરી જેયું તો મા એમને બોલાવી રહ્યાં હતાં, એટા, હવે મારો અંતકાળ સમીપ છે. તું જ્યાં હોય ત્યાંથી જલ્દી આવ." મા એમના વહાલા શાંકરને બોલાવતા હતા. "માતા યાદ કરી રહ્યાં છે, મારે હવે જલ્દી પહોંચવું જોઈએ" એ ધૂનમાં શકરે સંધળું કામ આઠોપી લીધું. પોતાનાં કાર્યોની સંધળી જવાબદારી શિષ્યોને સોંગો દીધી. મહાન યોગેશ્વર, અલગાની, અદૈતના ઉપાસક એવા પોતાના ચુકુદેવને કહી કોઈ શિષ્યો આયા. ઉતાવળમાં જોયા ન હતા તેથી તેઓને અત્યાંત આશ્રય થયું. ૫૨ાંતુ એમના ચુકુદેવની બાયતમાં તા બધું જ રહ્યાં થયું, અદ્દગ અને અકલપનીય બનતું જતું હતું. એટસે શિષ્યો એમનાં કાર્યોનો લાગ મેળવી શકતાં નહીં. એ તો ચુકુદેવ શિષ્યો ઉપર કૃપા કરી જ્યારે પોતાનાં કાર્યોની ગતિવિધિ સમજાવે ત્યારે જ તેઓ જાણી શકતા. એવું જ આ બાયતમાં પણ થયું. શાંકરાચાર્ય શિષ્યોને જણાયું કે માતાનો અંતકાળ નજીક છે, અને તેઓ યાદ કરી રહ્યાં છે એટસે તેમણે ઉતાવળે પહોંચવાનું છે. અને

ત्यारे शिष्यो भाणी शक्या के एमना महान अवश्यानी शुद्धना
अंतरनो एक तंतु भाता साथे सदाय जेडायेलो ॥ ७ ॥

संन्यस्त ग्रहण करवा भातानी विद्यय लेतां पहेलां शंकरे
धरनी भग्नार भग्नान श्रीकृष्णनी भूर्तिनी आण्यप्रतिष्ठा करी आपेक्षी.
मा ए श्रीकृष्णनी निरंतर पूज अर्थां करतां. श्रीकृष्णनी पूजनक्रिति
अने पुत्रनुं समरण अने चितन ए ॥ ८ ॥ एमनो हैनिक कम अनी
गयेलो. श्रीकृष्ण अने शंकर एमना ज्यवनना आधार भनी गया
हता. उटलीय वार पुत्रनुं समरण करतांकरतां तेएा पोतानी अंदर
जांडो उतरी जतां. अने अंतरभां अद्भुत आनंद अनुसवतां.
तेमनुं भन अपूर्व प्रकाशथी प्रकाशित अनी ज्यतुं त्यारे तेमना
शरीरने पीडती वेहनाएा शभी जती. एमना समय शरीरभां पण
द्विमालय जेवी शीतળता इरी वणती. जेके एमने भग्नारनुं हुःअ
कंड एांधुं न हतुं. शंकरे जेमने भक्तामण करीने पोतानी भातानी
ज्वाअदारी सोंगी हती ते सगा तो एक ॥ ९ ॥ वर्ण तेमने त्यां
आव्या हता अने ते पण भिलकृतनो कणने लेवा. पण पधीथी
तो तेएा कही त्यां आव्या न हता.

एटले भा जेमतेम पोतानो निर्वाह यतावतां हतां तेमने
भूय तकलीक पडती हती. पोतानो समर्थ पुन सधगुं त्यागीने
बिक्षा उपर निर्वाह करतो होय अने डेटडेटलां क्षेत्र वेहतो होय
तो एवा पुत्रनी भाता तरीके पोते पण थोड़ुं कष्ट तो वेहतुं जेईयो
ने ! एम भानीने भाता पोतानी स्थितिनुं हुःअ भूली जतां. एक
द्विस तो भारो ॥ १० ॥ ज्ञान आवशे एवी आशामां ने आशामां
तेएा पोताना कृष्णमय दिवसो आनंदथी पसार करतां हतां. शंकरनी
महानतानी, विद्यतानी, एना यमत्यारोनी वातो सांखणतां एमना
चहेरा उपर संतोषनी अपूर्व आला छवाई जती. पण हवे एमनुं
शरीर क्षीणु थई गयुं हतुं. वृद्धावस्थाए एमने संपूर्णपणु वेरी

લીધાં હતાં. શરીરમાં અનેક રોગો ઘર કરી ગયા હતા. પથારીમાંથી જિબા થઈ શકવા જેટલી પણ શક્તિ તેમનામાં રહી ન હતી. આવી દશામાં સુતાંસુતાં તેઓ શાંકરનું સતત સ્મરણ કરતાં રહેતાં.

આવા હિવસોમાં એક દિવસ તેમને. અશક્ત હેઠ ઝાટેલી ગોદડી ઘર પડુચો હતો. આંખો બંધ રાખી હંદ્યમાં યોગીપુત્રનું ધ્યાન કરતી માતાને ભાલ્ય જગતનું કંઈ ભાન ન હતું. એમને એ પણ ધ્યાલ ન હતો કે એમની ઝૂંપડીમાં એક ભગવાધારી સંન્યાસી આવીને જિબા હતા. માતા તો અંતરમાં પોતાના પુત્ર સાથે વાતચીત કરી રહ્યાં હતાં, “બેટા, તેં તો મને કહ્યું હતું ને કે ‘મા, મારું તમને વચન છે કે તમારા અંતકાળે હું હાજર હોઈશ.’ શાંકર, શાંકર, હવે જલ્દી આવ. હું હવે જઈ રહી છું. હીકરા, એકવાર તારું દર્શન કર્યું પછી મારી આંખ મીચાય તો બસ છે. શું હું એટલી અભાગી છું કે જતાં પહેલાં તારું સુખ પણ નહીં જોઈ શકું ? આપું જગત તારા પગમાં પડે છે ને એક હું જ તારાથી દૂર છું ? બેટા, જલ્દી કર. હવે જ્યાં હોય ત્યાંથી જલ્દી આવ !”

“મા, હું આવ્યો, મા. મા, જુઓ ! હું તમારો શાંકર. તમારી આપા થતાં જ હું તમારી પાસે આની ગયો છું. મા, આંખો એદો.”

પુત્રના સતત સ્મરણુમાં ભગ્ન થયેલાં માતાને જાણે દૂરદૂર ભૂગર્ભાંથી ડાઈનો અવાજ સંભળાતો હોય એવું લાગ્યું. જાણે શાંકર જ કચાંય દૂરદૂરથી બોલતો હોય તેવું લાગ્યું. “શું શાંકર આવ્યો ? ના, ના એ એમ કચાંય આવે ?” આંખો ભાલ્યા પછી જે શાંકર ન હોય તો એ સ્થિતિ હવે તેમનાથી સંજન નહીં થઈ શકે. આવા અવાજેની ભ્રમણા તો તેમને અસંખ્ય વાર થયેલી હતી. એટલે હવે સાક્ષાત્ શાંકર આવીને આંખો ભાલાવે તો જ બંધ

થયેલી આંખો તેઓ બોલશે એમ નક્કી કરીને તેમણે પોતાની આંખો
ભાલી જ નહીં.

શાંકરે માતાનો વૃદ્ધાવસ્થાથી ઘેરાયેલો રેગિષ્ટર દેહ ફાટેલી
જોઈ પર પડેલો જેથો. માતા ઇગણાવસ્થામાં અસહાય, એકલાં
નિરાધાર પડ્યાં હતાં. એમની સમીપમાં ડોર્ચ નહોંઠું. માતાની આ
દુર્દીશા જોઈ શાંકરનું હૃદ્ય વેદનાથી ભરાઈ ગયું, પણ તત્ક્ષણ એમણે
એ વેદનાને અંખેરી નાંખી. હવે તો તેઓ માતા પાસે આવી
પહોંચ્યા હતા. અને જે ક્ષણો માતાની પારે રહેવા મળી હતી તે
ક્ષણોમાં માતાના જીવનને ભરપૂર આનંદ અને પ્રેમથી ભરી દેવ નું
તેમણે નક્કી કર્યું. માતાએ અસંખ્ય યાતનાએ સહી હતી અપાર
કંદો વેકચાં હતાં. પોતાની ગેરહાજરીમાંથી માતા ડેવિકેવી કપરી
વિટાખાંઓમાંથી પસાર થયાં હશે એ વિચાર આવતાં જ શાંકરે
હવે માતાની તમામ ધ્યાનો પૂર્ણ કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. અત્યારે
શાંકર મહાન આચાર્ય નહોલાતા કે નહોલાતા ખબરવેતા. કે નહોલાતા
પણ ઉતેને હરાવનાર વિદ્વાન દિગ્ભિવજયી તત્ત્વવેતા. પરંતુ અત્યારે
તો તેઓ માતાના વહાલસેથા પુત્ર હતા. માતાની સમીપ રાખવા
મથતા રહેતા અને પોતાની બાળસુલભ કિયાએથી માતાના હૃદ્યને
આનંદથી ભરી દેતા.

“મા, મા. જુઓ હું તમારો શાંકર. હું તમારી પાસે આવી
ગયો છું. આંખો ભાલોને મા.” માઝે ફરી અવાજ સાંભળ્યો
અને ત્યારે તેઓ તંત્રામાંથી જગ્યત થયાં. આવો સ્પષ્ટ અવાજ
સાંભળતાં જ માને ખાતરી થઈ કે ‘ના, ના. આ સ્વપ્ન ન હોઈ
શકે. આ બમણું પણ ન હોઈ શકે. સાચ્યે જ હવે તો મારો
શાંક? પોતે જ આવી પહોંચ્યો છે.’’ ત્યાં તેમણે ફરી અવાજ
સાંભળ્યો,

“મા, આંખો બાલો. જુઓ, તમે મને યાદ કર્યો એટલે હું
આવી પહોંચ્યો.” માઝે હવે આંખો ભાલી જેયું તો કાષાયવખ-

ધારી, દિવ્ય તેજવાળો સંન્યાસી શાંકર પોતાની સામે બે હાથ નેરી હસતોહસતો જિલ્લો હતો. માનું હવય તીવ્ર આનંદથી છવકાઈ ગયું. દિવસોથી અશક્તા હતાં. જિલ્લા થવાની કે બોલવાની ય તેમની શક્તિ ન હતી, પણ શાંકરને જેતાં જ માતામાં જાણે શક્તિનો સચાર થયો. ચેતન આવી ગયું અને તેઓ ઉમળકાથી એલી જાડ્યાં,

“બેટા, શાંકર, તું આવી પહોંચ્યો કે તેં તારું વચન પાળ્યું તેથી મને ખૂબ સંતોષ થયો છે. મારા શરીરની આવી હાલતમાં ય હું તારા દર્શન કરી શકી એ મારું સદ્ગુરુભાગ્ય છે. હું બેઠોશ હોઉં અને પછી તું આવે તો એનો અર્થ નહીં! બેટા, તું સમયસર આવી પહોંચ્યો છે. હું તને જોઈ શકું છું.” માતાને બોલતાંબોલતાં કષ્ટ પડતું હતું પણ તેઓ એટલે બધ્યો આનંદ અતુભવતાં હતાં કે જે એમનાથી જિલ્લા થઈ શકાયું હોત તો તેઓ જિલ્લા થઈને પુત્રને વહાલથી લેટી જ પડ્યાં હોત. પણ પથારીમાંથી જિલ્લા થઈ શકાય તેમ ન હતું એટલે પછી શાંકરને પોતાની પાસે એસાડીને કહેવા લાગ્યાં, “બેટા, તું કુશગ તો છેને?”

“જેનો ડાઈ કાળે નાશ નથી તે તો હંમેશાં કુશળ જ છે. મા, કહો હું તમારી શી સેવા કરું?”

“બેટા, હવે તો મારી પાસે સમય પણ નથી. પણ હવે તું આવી ગયો છે. એટલે હું નિશ્ચિંત મને દેહત્યાગ કરી શકીશ. તેં આખા જગતનો ઉદ્ધાર કર્યો છે. તું મારો પણ ઉદ્ધાર કર. તારાં દર્શન થયાં, હવે મારી કયારેય અસદ્ગતિ નહીં થાય. મારા શરીરને તું તારા હાથથી જ અમિતાંહ આપને. બસ, ખીજુ કોઈ ધર્યા નથી.”

શાંકરે જેયું કે આટલાં વરસોમાં તપ, ત્યાગ અને કષ્ટમય સાધનાથી માતાએ ચેતનાની ઘણી ઉચ્ચસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી લીધી હતી. એમનું મન કયાંય કોઈ વિષયોમાં આસક્ત રહ્યું નહોતું. એમની ચિત્તવૃત્તિ નિર્મણ થઈ ગઈ હતી. પણ હજુ તેમને ભગવત् સાક્ષાત્કાર

थयो। न हुतो एटले शंकरे माने अक्षरान आपवुं शर शुरूं। तेमने अक्षरी अने अद्वैतनी वातो कहेवी शड करी। शंकरने एम के अद्वैतनी वातो सांख्यतांसांख्यतां मानो। द्वैतभाव योगणी जरो अने तेमने अक्षरो। अनुभव थरो। परंतु प्रैम, भजित अने वात्सल्यथी जेमनु हैयुं सदाकाण भरेहुं हतुं येवी माताने अक्षराननें। उपदेश नीरस अने शुक्ल लाग्यो। मातानुं चित अंतकाणे आवी ज्ञाननी भारेभम वातोमां एकाग्र थर्ठ शक्युं नहीं। भा ए उपदेशनी अनुभूति करी शक्यां नहीं।

“येटा, अत्यारे हवे हुं तारी आ वातो समग्र शक्ती नथी। मारा अंतरमां तारी आ वातो जितरती नथी। निराकार अक्षरनी वात करवा करतां तुं भने भगवानना साक्षार इपनुं दर्शन कराव, भारे तो भगवानना साक्षात् दर्शन करवां छे।”

“बले भा ! जुओ सांख्यो, हवे हुं भगवान शिवनुं स्तवन करुं छुं।” शंकरे भा समक्ष भगवान शिवनी आराधना आरंभी। भुज्यो छंदमां शिवनी स्तुतिना चौह यरण्यो। येवा गाया के तेना एकाक्रम यरण्यो भगवान शिव प्रगट थता होय तेहुं लाभ्युं ध्वल हिमगिरि जाणे घडो थयो। जटाङ्गृह मध्ये अटवायेली गंगानो निनाह संख्यायो। गौरी सहित भगवान शिव जाणे सन्मुख प्रगटचा होय एवुं लाभ्युं अने दूरदूर शिवना सज्जसगण्योनो प्रयुक्त अवाज भाताना हृदयमां संख्याना लाग्यो। पशु माने संतोष थयो नहीं। आ इप साथे भा एकाकार भनी शक्यां नहीं।

“ना, येटा ना। आ इप नहीं। आ तो रुद्रनुं इप छे। आ स्वइपमां हुं एकाकार नहीं थर्ठ शक्तुं। येटा, हवे तो अहुज थेडो समय बाढी छे। भारे तो मुरली वगाडता इष्टनुं स्वइप निषाणवुं छे। जमनानदी वहेती होय, कनौयानी बंसरी वागती होय, गोपीओ

નાચની હોય અને કૃષ્ણ પણ એમાં હત્ય કરતા હોય એવા સ્વરપનું
મારે દર્શન કરવું છે.”

આજે જાણે માતા પુત્રની કસોટી કરી રહ્યાં હતાં. શુષ્ક અલ-
ગાન નહીં, ભગવાન સદાશિવનું રદ રૂપ નહીં, પણ પ્રેમની ધારા
વહાવતાં, મીરી મધુરી બંસીના સૂરો છેડતાં બાલકૃષ્ણના મનોહર
સ્વરપમાં જીવનની અંતિમ ક્ષણોમાં માણસનું ચિત્ત એકાદાર થઈ
શકે એવું જાણે માતા પુત્રને સ્વચ્છ રહ્યાં હતાં ! ડેવળ શુષ્ક જાન
કરતાં પ્રેમ અને ભક્તિ જ સામાન્ય સંસારી જીવોને મુક્તિ આપવા
વધુ સમર્થ છે એવા પાઠ માતા પોતાના જ ઉદ્ઘારણથી ભારત
વર્ષના આ સમર્થ તત્ત્વવેતાને શીખવી રહ્યાં હતાં. જેમણે પોતાનું
સમગ્ર જીવન અદૈતની સ્થાપનામાં સમપીં દાખું હતું, જેમણે વેદાં
અને અલગાનને પોતાના જીવનમાં વણી લીધા હતા, તેવા શંકરાચાર્યે
માતાના માટે આજે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ આરંભી. શ્રીકૃષ્ણના
જ સદ્ગ પરમભક્ત હોય એમ શંકરના અંતરમાંથી શ્રીકૃષ્ણભક્તિની
સ્તુતિનાં પદો વહેવા મંડચા. આજે શંકરે પોતાની સમરત સિદ્ધિએ,
સધળી સાધના, પોતાનું સત્ત્વળું જાન એ જધું જ શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિમાં
યોજ દીધું. એ સ્તુતિના પ્રેરણે માતાના અંતરમાં શ્રીકૃષ્ણનું નનથ-
મનોહર રૂપ પ્રગટવા લાગ્યું. મધૂરપિચળા સુગટવાળા, હાથમાં બંસી
ધારણ કરનાર, અને બંસી બન્નવનાર એ બાળકનૈયો. માતાની
આંખ સામે રિમિત કરતો નાચવા લાગ્યો.

“અહાહ ! અદ્ભુત છે, પરમ પ્રભુનું આ રૂપ કેવું સુંદર !
કેવું અદ્વીકિક ! કેવું મનોહર ! જાણે જેતાં તૃપ્તિ જ ન થાય એવું
છે આ રૂપ. એટા, તું ગાયે જ. સ્તુતિ ક્રેં જ. મને બાળકનૈયો
બોલાવી રહ્યો છે. એના જંઝરનો મધુરો રણકાર તને સંભળાય
છે ને ? એહા ! એ કેવી મીરી મોરલી વગાડે છે. એટા, જે તો
એના સૂર મને એચી રહ્યા છે.”

શંકરની સ્તુતિધારા શીરુષ્ણુ પ્રત્યે જેમ જેમ વહેતી ગઈ તેમ તેમ માતા એ મેઘસુંદર ધનશ્યામસવરૂપમાં લીન થતાં ગયાં. આજે તો જાણે સધળું થલું કૃષ્ણમય અની ગયું. જસુનાનાં નીર ખગભળ વહેવા લાગ્યાં. કૃષ્ણની અંસરીના સૂરોથી વાતાવરણ ગૂંજુ બેઠ્યું. દિને દિને નવાં ૩૫ ધડનાર નંદકુમારની એ વજભૂમિમાં નુલ્ય કરતી ગોપીએ હેખાવા લાગી અને આ સર્વનો નાયક બાળકનૈયો માતાના સમય અસ્તિત્વ ૫૨ છવાઈ ગયો. હવે માતાની વાણી વિરમી ગઈ. મા એવા અવૌચિકિ દસ્યમાં એકાકાર થઈ ગયાં હતાં કે કંયાંથી વાણી પણ પાછી ઇરે છે. એ અનુભવ શાણાતીત હતો. તેમના હેઠ પર અદ્ભુત સ્થિત રમવા લાગ્યું. માતા એ ચિત્તચોર કૃષ્ણના રૂપમાં ઓગળતાં જ ગયાં. સનવન પૂરુથયું એ પહેલાં તો માતા કૃષ્ણમય અની ગયાં હતાં અને શેષ રહ્યો હતો એમનો નશ્વર હેઠ.

“મા, હવે હું ખીંચું સનવન ગાઉં ?”

પણ માતાને હવે ખીંચું સનવન સાંભળવાની જરૂર રહી ન હતી. તેઓ તો કૃષ્ણસવરૂપમાં ઓગળી ગયાં હતાં. જ્યારે માતાનો પ્રત્યુત્તર ન મળ્યો. ત્યારે શંકર પણ કૃષ્ણની અવૌચિકિ અનુભૂતિ-માંથી જાગ્યા અને તેમણે જેયું તો મા એવા સ્થાનમાં પહોંચી ગયાં હતાં કે જ્યાંથી ડાઈજ પ્રત્યક્ષ જવાબ મળતો નથી. માતાના નશ્વર હેઠને જેઠને શંકરનું હુદય પણ દ્રવિત થઈ ગયું. જે માતાએ એમના શરીરને જન્મ આપ્યો હતો, પોતાના પ્રયપાનથી જેમણે તેમના શરીરને પુષ્ટ બનાવ્યું હતું. જગતાં અને જીવમાં જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણે જેમણે પુત્રના જ મંગલમય કલ્યાણની સતત કામના કરી હતી તે માતા આજે પોતાનું જરૂર ધન્ય કરી પુત્રની હાજરીમાં જ મહાપંથે પ્રથાણ કરી ગયાં હતાં. હવે માતાને આપેલા વચન પ્રમાણે તેમના અચેત અની ગયેલા હેઠને શંકરે જતે જ અભિદાષ આપવાનો હતો.

ગામમાં રહેલા શાતિજનોને શાંકરે જણુ કરી. સર્વ શાતિજને ત્યાં આવ્યા, અને તેઓ અભિસંસ્કાર માટેની તૈયારી કરવા લાગ્યા. ત્યારે શાંકરે તેમને કહ્યું : “મેં માતે વચન આપ્યું હતું એટલે તેમનો અભિસંસ્કાર તો હું મારા હાથે જ કરીશ. તમે મને આ ધર્માકાર્યમાં મદદ કરો.”

“હે ! શું બોલ્યા ? તમે અભિસંસ્કાર કરશો ? તમે તો સંન્યાસી છો. તમારા હાથે તમારા પૂર્વાશ્રમના કોઈ સગાનો અભિસંસ્કાર થઈ શકે નહીં એવું શાસ્ત્રવચન છે. અને તેના ઉલ્લંઘનને તમે ધર્માકાર્ય કહો છો ?”

“હા. તે હું જાણું છું. પણ મારી માતાનો અભિસંસ્કાર તો હું જ કરીશ,” શાંકરાચાર્ય મજૂમ છતાં નમ્ર વાણ્યાથી બોલ્યા.

આથી શાતિજનો રોષે ભરાયા, “એમ કહીને તો તમે તમારો સંન્યાસી ધર્મ લજવી રહ્યા છો. અમે એ પાપના ભાગીદાર બનવા માગતા નથી.”

“એ તો ઢીક, પણ આપણા કુળમાં આવો કુલાંગાર કચાથી પાકચો કે ને સંન્યાસ ધારણ કરીને પણ ધર્મબ્રાષ્ટ થવા તૈયાર થયો છો ?”

“અમે એવું કોઈ કાળે નહીં થવા દઈએ. તમે તમારા હાથે અભિસંસ્કાર નહીં કરી શકો. આ તો આપણી શાતિનું અપમાન છે.”

“હા, હા. અપમાન અમે નહીં સાંખી લઈએ. શાતિસમાજ એઠો હોય અને એક સંન્યાસીને મૃતદેહનો અભિસંસ્કાર કરવો પડે ?”

“અભિનદાહ તો અમે જ આપીશું. તમે તો સંસ્કારત્યાગી છો. તમારે હવે એની સાથે શો સંબંધ ?”

આમ જાતિજનો ઉદ્કેરાટમાં બોલવા લાગ્યા ત્યારે શંકરાચાર્યે
કહ્યું : “કેમ ? એ મારા માતા છે. મારી જનની છે. મેં સંન્યાસ
ગ્રહણ કર્યો છે, અટલે હું એમનો પુત્ર મરી ગયો નથી.”

“પણ તમે સંન્યાસી છો, સંસારનો અને સંસારનાં સધળાં
સગંઘાનો અને સધળાં સંખ્યાનો તમે ત્યાગ કર્યો છો, એ તમે
ભૂતી જન્મો છો ?”

“ભાઈઓ, અહીં તો હું તમારો સ્વજન છું અને પૃથ્વી પર
પેલી આ વહાલસોયી માતાનો એક પુત્ર છું.”

“શું મંડનમિશ્રને પરાજિત કરનાર શંકરાચાર્ય આ બોલી
રહ્યાં છે ?”

“શું તમે જ જાહીને ધર્માચારનું આ રીતે ખંડન કરશો ?”

“સ્વજનો, અહીં હું શાસ્ત્રાર્થ માટે નથી આવ્યો. વાર્ષિકવાદ
કરવા કે તર્ક કરવા પણ નથી આવ્યો. મને અત્યારે ડોઈ ધર્મનું
ખંડન કે મંડન કરવામાં કે દિગ્ભજયી બની ડંકો વગાડવામાં રસ
નથી. અત્યારે તો મારે મારી માતા પ્રત્યેનું કણ્ણ ચૂકવવાનું છે.
માતાને આપેલું વચ્ચે અને તેમની અંતિમ ધર્માં પૂર્ણ કરવા માટે
તમારા સહુનો સાથ અને સહકાર હું ધર્મશું છું. તમે સહુ આત્મા
આપો એટલે પુત્ર તરીકે હું માતાના આ સ્થળ હેઠનો અગ્નિ-
સંકાર કરો.”

“શું એમે અમારું સત્યાનાશ વાળવા અહીં બેઠા છીએ કે
એમે તમને એમ કરવાની આત્મા આપીએ ? અમારે પાપકર્મના
લાગીદાર બની રૌરવ નરકમાં નથી જવું. ધર્મને અમારે રસાતળ
નથી જવા હેવો. જન્મો, અમારામાંથી ડાઈનો ય સહકાર તમને
નહીં મળો.”

“અરે, લાઈએ. સાચો ધર્મ તો પરસ્પાત્માની પ્રાપ્તિમાં રહેલો છે. બાકી આચારવિચારના નિયમો તો માણુસે ધરેલા છે. એમાં તો કાળ પ્રમાણે ફેરફાર થઈ શકે. પુત્ર તરીકે ભાતાની અંતિમ ઘંભાને માન આપી એમના શરીરને અનિન્દ્બાદ હેવો એ અત્યારે મારો ધર્મ છે. અને એ ધર્મ અનુભતાં હું કોઈ પાપકર્મ આચારતો નથી.” અદ્યૈતવાદના પ્રખર પ્રણેતા અત્યારે પૂરા આત્મગૌરવની સાથે પુત્રધર્મ અનુભૂતિ રહ્યા હતા, તેનો તેમને કોલ નહોતો.

“અમારે તમારી કોઈ વાત સાંભળવી નથી. આ તો મૃતહેઠ પડ્યો છે, એટલે એની દ્વારા આવે છે. શાય રજગવું ન જોઈએ. એટલે તમને કહીએ છીએ કે તમે અહીંથી ખસી જાઓ તો હમણું સધળી કિયાએ આદોપી દઈએ. નહીંતર અમે સહુ આ ચાલ્યા.”

આમ એકાજુ સમય જાતિના લોકો એમના નિર્ધારમાં હદ્દ હતા. ધર્મની જડ માન્યતાએએ તેમની વિવેકયુદ્ધ હરી લાધી હતી. અને બીજુ બાજુ એકલાઅટૂલા શાંકર પણ પોતાના વયન પર અડગ હતાં, “ગમે તે થાય, મારી માતાનો અનિસંસ્કાર તો હું મારા હાથે જ કરીશ. તમે મદદ કરો તો ઉત્તમ છે, નહીંતર એ પુણ્યકાર્ય હું એકલો જ કરીશ.”

“તો પછી અમે ય જોઈએ છીએ કે તમે અનિસંસ્કાર કેની રીતે કરો છો? અનિસંસ્કાર કરવા માટે આખ્યા ગમાંથી કોઈ તમને અનિન આપશે નહીં. એવું પાપકર્મ આ ગમમાંથી કોઈ આચારશે નહીં.” એક આગેવાને સ્પર્ષતાથી કહી હીધું.

અને એક પછી એક સ્વજનો બબડાટ કરતાં અને સંન્યાસી પર હિટકાર વરસાવતાં ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યાં. ત્યાં ભિલા હતા એક માન એકલાઅટૂલા શાંકરાચાર્ય અને સામે ભાતાનો નિશ્ચેત દેહ પડ્યો હતો. પોતાની જાનશક્તિથી સમય ભારતવર્ષને પ્રકાશિત

કરનાર શંકુરાચાર્ય અત્યારે માતાના ભૃતદેહ પાસે એ હાથ જોડી
નલમસ્તકે એકલા જિલ્લા હતા. માનવજીને સાચા જીબ અત્યે લઈ
જનાર એ જીબસુર્યને એ સમયે અંતરમાં શું શું થતું હશે એ
તો તેઓ જી જાણે. માનવજીના વોર અજ્ઞાન અને માનવજીને
પોતે જી પોતાના પર લાદેલા નિયમોના જરૂર બંધનોને જોઈને એમના
હૃદયમાં ડેવી તો વેદના ઉકૂતી હશે ! તેઓ માતાના ભૃતદેહ પાસે
થાડી ક્ષણે શાંત નિશ્ચલ બની જિલ્લા રહ્યા. પછી એમણે એકલા
હાથે પોતાના ઘરના આંગણમાં માતાની ચિત્તા તૌથાર કરી. માતાના
શરીરને પોતાના સમર્થ બાહુએમાં પ્રેમથી જીયકદ્યું અને હળવે
હાથે એ શરીરને ચિત્તા પર પોદાડદ્યું. જ્ઞાતિજીને દૂર જિલ્લા રહીને
આ તમારો જોઈ રહ્યા હતા કે હવે ખરો તાલ થશે. અજિન
વગર ચિત્તા કેમ પ્રગટશે ? આખરે તો શંકરે એમની જ પાસે આવવું
પડશે. પણ એમની માન્યતા ઓઠી પડી. નાનપણમાં નદીની સુતુંિ
કરી માતાના કષ્ટને દૂર કરવા જે શંકરે નદીને ઘરઆંગણે વહેતી
કરી હતી, એક ગરીબ આલણનું દારિદ્રચ દૂર કરવા જે શંકરે લક્ષ્મીની
સુતુંિ કરી, એ ગરીબ આલણ પર લક્ષ્મીની ઇપા વરસાની તેને
ધનવાન બનાયે હતો. એ જ શંકરે માતાના શરીરને પંચમહા-
ભૂતમાં લીન કરવા અજિનહેવને સુતુંિ કરી. માતાના જમણા હાથના
અંગૂઢામાં અજિનહેવનું આહવાન કર્યું અને ત્યાં અજિનહેવ પ્રગટયા.
નેતનેતાંમાં તો અજિનની પ્રચ્યાડ જવાળાયો. માતાના દેહને
વીટળાઈ વળી, ચિત્તાની પ્રકલ્પિણ્યા કરતાંકરતાં, ચિત્તાને વંદન
કરતાંકરતાં શંકરે માતાને સુતુંિ કરી :

“હું મા, પ્રસૂતિ સમયની અસર્ય વેદનાને હું બાળુ પર સુકું;
જન્મયા પછી એક વર્ષ સુધી મળમૂત્રવાળી શર્યા લોગવિને
તં તાડું શરીર સુકદી નાંખયું તે વાત પણ લક્ષ્મીના ન લડું,
પણ જન્મ પહેલાં તે મારા આ સ્થળું દેહને ભાર વહુન

કરી ને કણ વેઠયું તારા એટલા એ એક જ ઉપકારનો બદલો।
વાળચા અભિવિદ થયો હેઠા છતાં હું સમર્થ નથી, આવી માતાને
અનિસંસ્કાર પ્રસંગે નમસ્કાર હોય।”

ધીમેધમે અનિનેવે માતાના સ્થૂળ શરીરને પંચમહાભૂતમાં
વિલિન કરી દીધું અને માતાની અંતિમ ધરણને પૂરી કર્યાની
સંતોષ લઈ શાંકરાચાર્ય દિગ્ભિજય કરવા ફરી વાર ત્યાંથી ચાદી
નીકળ્યા.

“આવો મા ! આજે હું તમને રહ્સ્તો ખતાવુ”

“ગુરુદેવ, આજે રાત્રિના પાછલા પહોરે મને એક અદ્ભુત સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્નમાં મેં આપને એક અક્ષીકિક રતનચિંતામણિ બેટ ધર્યો.” સ્વપ્નનો અર્થ સમજવા ઉત્સુક સતી સાધ્યી પાહિની-દેવીએ ધંધુકાના ઉપાશ્રયમાં ચૈત્યવંદના કરતી વખતે ગુરુ શ્રી હેવચંડ-સૂરિને કહ્યું.

પાહિનીનું વચન સાંભળતાં ધર્મલાલ કહેવા ઉડાવેલો હાથ એમ જ રહી ગયો. અને એ વિતરાગી ગુરુદેવે ગંભીર બનીને જાંચે જેયું. સામે અદ્ધાના મૂર્તિમંત સ્વરૂપ જીવી નારી એ હાથ જેડી નતમસ્તકે જિલ્લી હતી. અદ્ધા, પવિત્રતા અને લક્ષ્મિના ભાવેથી થુક્ત એનું વદન વધુ સૌમ્ય લાગતું હતું. તપ અને ઉપાસનાથી એનું અંતર સ્થિર જેવું સ્વચ્છ અને નિર્મલ જણાતું હતું. અત્યંત વિનમ્રતાથી પોતાના અદ્ભુત સ્વપ્નની વાત કહેતી આ નારી દ્વારા અરિહંત મહાન સત્ત્વનું સર્જન કરવાના હોય તો એમાં નવાઈ શી ! ગુરુદેવે વિચાર્યું અને તત્કષ્ણ જણે કોઈ દિવ્ય બાગ્ય અંતક્ષિ-માથી પૃથ્વી પર આવતું ન હોય એવી અનુભૂતિ એમને થઈ. તેઓ આનંદવિભોર થઈ ગયા અને પોત્યા.

“ભદ્રે, આવાં સ્વપ્ન તો પૃથ્વી પર કોઈ ભાગ્યશાળાને જ આવે. એવું સ્પષ્ટ જણાય છે કે તું કોઈ મહાન સત્ત્વનું સર્જન કરશો. અને તારે ઐણ એક મહાન ચિંતામણિ વિતરાગ, વિરાગ અને વિદ્યા એ રતનનથાની ઉપાસના માટે આવશો.”

“गुरुदेव, भारा एवा सद्गुराय क्यांथी के हु महान् सत्त्वने
जन्म आपुः। परंतु आपना आशीर्वाद अने कृपामां भने हठ
विश्वास छे, एटले आपनी वाणी जड़र सार्थक थशे।”

ते द्विसंस्थि पाहिनीटीनु अंतर अपूर्व आनंदथी छबडाई
गयुः। तेगना पति चांचेव धंधुकाना अग्रेसर अेही हता। तेमने
व्यापारवाणिज्यमां विशेष अभिनुचि हती छतां य क्यारेय पण
तेओ धर्मच्यूत थवा न हता। धर्ममां तेमने श्रद्धा हती, जे के
उपाश्रयमां नियमित रीते जर्ठ तेमने धर्मलाल मेणववानो समय
मणतो नहीः। तो पण धर्मपरायण पतनीना कार्यमां तेओ कही
विक्षेप नांभा नहीः। पाहिनीटीने गुरुदेव श्री देवदाससुरिमां
अद्भुत श्रद्धा हती, ज्यारे गुरुदेव धंधुकामां बिराजता त्यारे
त्यारे तेओ चैत्यवंदन करवा अने धर्मलाल प्राप्त करवा उपाश्रय
अच्यूक जता। धर्ममां पण तेमनां व्रत, नियम, उपासना चालु ज
रहेतां। आम, धर्मनी उपासनामां तेमना द्विसो पसार थता
जता हता।

बाणकमे पाहिनीसे एक सुंदर बाणकने जन्म आयोः। बाणकनुं
नाम आयुः चंगदेव, चंगदेव एटदो तो सुंदर हतो। ते तेने जेनारांओ
सहु तेना इपमाधुर्यनी मेणिनीथी अंजई जतां तो भातापिताना
वात्सल्यनुं तो पूछवु ज शु ? भा तो बाणकमय ज अनी गयां अने
तेनी बाणसुलख लीलामां ओतप्रेत अनी गयां। बाणकना आगमनथी
धरनुं वातावरणु शूङ्ग बड़वुः। भातापिताना श्वनमां जे भालीपो
लागतो हतो ते हवे बाणकवरथी दूर थई गयो। बाणकना काला-
घेला शहदोमां, तेना हास्य अने तुदनमां, तेनी पापा पगलीओमां,
तेनी बाणसुलख शूदमां भातापिता पोताना तभाम संतापो विसरी
गयां अने आनंदनी अलौकिक दुनियामां विहरवा लाव्यां। भाता
आवा सोडामण्डा बाणकने पोतानाथी धडी पण अणगो करतां नहीः।

ચૈત્યવંદના કરવા જય કે પડોશીને ત્યાં જય, સધે બાળકને પોતાની સાથે જ લઈને જતા અને આમ જોતનેતાંમાં પાંચ વરસ પસાર થઈ ગયાં.

ધંધુડાના ઉપાશ્રયમાં ફરી શુરુ દેવચંદ્રસૂરિ પધાર્યા હતા. પાહિનીને ખઅર ભગતાં જ પોતાના પાંચ વરસના બાળક ચંગદેવ પર શુરુ દેવના આશીર્વાદ ભિતરે અને એમની અમીરદ્ધિ પડે તો બાળકનું જીવન ધન્ય બની જય એમ માનીને ચંગદેવને લઈને તેઓ ઉપાશ્રયમાં જવા તૈથાર થયાં. તેમની ધર્યા તો પતિ ચંગદેવને પણ સાથે લઈ જવાની હતી પણ વ્યાપારાર્થી મતિ ખાડારગામ ગયા હતા અને વિહાર કરી રહેલા શુરુ કચારે અન્યત્ર વિહારમાં જતા રહે તેની ખઅર નહોલી એટલે તેણે જડપથી ચંગદેવને તૈથાર કર્યો. ચંગદેવને સાથે લઈ ઉપાશ્રયમાં જવા નીકળ્યાં. આંગળીએ વળગાળેલા બાળકની સાથે વાતો કરતાંકરતાં, તેને માર્ગમાં બધું બતાવતાં-બતાવતાં તેઓ કચારે ઉપાશ્રય આવી પહેંચ્યા તેની તેમને ખઅર પણ ન પડી. તેમના મનમાં હતું કે હેંશિયારી, ચપળતા અને સામાન્ય બાળક કરતાં કાઈક જુદી જ પ્રકૃતિ ધરાવતા પુત્ર ચાંગની અસાધારણતા વિષે તેઓ શુરુદેવને કહેશે અને આવા અનોઆ પુત્ર ઉપર કોઈની ય નજર ન લાગે એ માટે તેઓ શુરુદેવના આશીર્વાદ મેળવશે. પુત્રમય બનીને જીવનાર એ વાત્સલ્યમુર્ત્તિ જનનીનાં પગલાં ભારે ઉત્સાહથી પડતાં હતાં. એમના અંતરમાં આનંદની છોળો બિડતી હતી. મુખ ઉપર મધુરું સિમત વિલસતું હતું અને શુરુદેવને કહેવાની અનેક વાતો એમના મનમાં રમતી હતી. પણ મનના એ લાવો પર કાણું મેળવી ઉપાશ્રયમાં પહેંચ્યા સહૃથી પહેલા શાસન-દેવની પૂજા. અર્થના અને દર્શન કરવામાં તેઓ એકાગ્ર ધન્યાં.

નાનકડો ચંગ માની પાસે જ બેઠો હતો. પણ બાળસહજ ચંચળતા તેને વધુ વખત સુધી સ્થિર બેસવા હે તેમ ન હતી.

શારી વારમાં તો તે ઉપાશ્રયના પટાંગથુમાં રમવા લાગ્યો પૂણમાં
એકાગ્ર અતેલી માતાને આસપાસનું લાન ન હતું. પૂણ પૂરી થઈ
ને તેમને ચંગ યાદ આવ્યો. તેમણે આજુબાજુ જેથું પણ ચંગ
કચાંય દેખાતો ન હતો. કચાં ગયો? મારો ચંગ ગયો કચાં? મા
એભાડળા બની ગયાં. વ્યાકુળ બનીને પુત્રને શોધવા લાગ્યાં. ત્યાં
તેમણે ઉપાશ્રયના અંદરના ખંડમાં ચુરુના આસન પર નિશ્ચલ ચિર્ણ
બેઠેલા પુત્રને જેયો. એતી બધી ચંગળતા અદસ્ય થઈ ગઈ હતી.
ચંગને આરદો ગંભીર તેણે કચારેય જેયો ન હતો. જણે કેનાનકડા
બાળમુનિ! તેમના બેસવાના આસન પર સ્વાભાવિકતાથી બેઠેલા
હતા. મા હોડી ગયાં અને કહે, “અરે, ચંગ! તેં આ શું કયું?”
આ તો ચુકુદેવનું આસન છે. તેના ઉપર આપણાથી ન બેસાય. તું
ઓલો થા. અહીં મારી પાસે આવતો રહે.” મા પુત્રને ચુરુના આસન
પરથી ઉડાડવા પ્રયત્નશીલ હતાં ત્યાં તો એક ધીરગંભીર અવાજ
સંભળાયો.

“અદ્રે, ચંગ ભલે ત્યાં જ બેસતો. એ જ તો એનું આસન
છે. ત્યાંથી તેને ઉડાડવાની ડોઈની તાકાત નથી. શાસનદેવની જ એ
ચચ્છા છે.”

પાહિનાદી ચમકચાં, “અરે, આ તો ચુકુદેવનો જ અવાજ.”
એ હાથ જોડીને તેણો ચુકુચરણે વંદના કરી રહ્યાં.

દ્વિચંપ્રસ્તુરિ તેમને ધર્મલાભ કહેતા બોલ્યા : “કલ્યાણી, યાદ
છે ને તે દિવસનું મહાસ્વભન ?”

સ્વપ્નની ડેવળ યાદ અપાવીને ચુકુદેવ તો શાંત અને સ્થિર
થઈ ગયા. તેણો આગળ કશું જ ન બોલ્યા પણ પાહિનાદી ચુકુદેવનો
મર્મ સમજ ગયાં. એ તો અપાર પુત્રવાત્સલ્યમાં એ સ્વપ્નને જ
ભૂલી ગયેલાં. પણ આજે ચુકુદેવ એ સ્વપ્નની યાદ અપાવી શું

કહેવા માગતા હતા ? શાંકાના ભયથી તેમનું હંદ્ય ક્રીડલા લાગ્યું.
શું ગુરુદેવ એમનો આ અમૂલ્ય રત્નચિંતામણિ એમનાં ચરણોમાં
ભેટ ધરવાનો સંઈત કરી રહ્યા હતા ? પાહિનીદેવીએ આશાલર્યા
દૈયે ગુરુ પ્રત્યે દાષ્ટિ કરી પણ તેઓ તો નિર્વિકાર, અચલ અને
શાંત હતા. તેથી પાહિનીદેવી સમજ ગયાં અને તેમના અંતરમાં
ચરચયસાટ થઈ ગયો. ધર્મભાર્ગમાંથી કચારેખ ચ્યૂત ન થનાર પાહિની-
દેવીનું માતૃહંદ્ય દલીલ કરવા માંડયું, “પણ એ તો સ્વપ્ન હતું. એમાં
વાસ્તવિકતા કચાં હતી ? અને ગુરુદેવને સમર્પિત કરેલો. એ અમૂલ્ય
ચિંતામણિ એ પોતાના હંદ્યનો દુકડો એવો ચંગ જ હોય એની
સાખિતી કચાં હતી ? અને એ જ હોય તો શું આવા વહાલસોયા.
પુત્રને ગુરુના ચરણોમાં મૂઢી દેવાનો ?” ધરીલર તો તેઓ વિમૂઢ થઈ
ગયાં. તેમની આંખોમાંથી ચોધાર આંસુ વહેવા લાગ્યા.

“ગુરુદેવ, આ તો અમારો એકનો એક પુત્ર છે. અમારા બંનેના
જીવનનો એકમાત્ર આધાર છે. એના મેઢા સામે જોઈને તો અમારા
દિવસો આનંદ્યા પસાર થાય છે. તેના વગર હવે અમે જીવી શકીએ
તેમ જ નથી. તેના પિતાને વેપારથૈં બહારગામ જવાનું થાય
તો પણ તેઓ ચંગ વગર તરફાડતા હોય છે. આવીને સહૂઠી પહેલાં
ચંગનું મુખ જુએ એટલે એમનો બધો જ થાક અને સધળા ઉપાધિ
વિરમી જય છે. આપ જ જુઓને, ચંગ હજુ તો કેટલો નાનો છે ?
આટલી નાની ઉંમરમાં તે માતાપિતાથી અળગો પણ ડેવી રીતે રહી
શકે ના ગુરુદેવ, ના. બીજું આપ ને માગો તે આપું પણ ચંગને
તો અમારી પાસે જ રહેવા “હો.”

માના હંદ્યની વેદના અને આજજભરી વાણી દેવચંદ્રસરિ જેવા
વિરક્ત મુનિના અંતરમાં સ્પર્શી ગઈ. પાહિનીદેવીની સનઃસ્થિતિ
જેતાં એમને પણ પોતાના પૂર્વાશ્રમની માતાનું પ્રેમાળ મુખ યાદ

આવી ગયું. ક્ષાણકર તો એ ય વિચલિત બની ગયા. એમના મનમાં વિચાર પણ આવી ગયો. કે ના, ના. અલે રહ્યો આ બાળક તેની માતા! પાસે. ભવિષ્યમાં પછી જેયું જશે. અત્યારે માના હૃદયને આધાત નથી પહેંચાડ્યો. પણ પછી ગુજરાતના ભાવિ વિષે વિચારતા એ યોગીની દષ્ટિ સ્થિર થઈ તા તેઓ. એકદમ સાવધ થઈ ગયા. એ! બાળક ધંધુકાની ધૂળમાં રગેણવા નહોંતો આવ્યો. એ તો ગુજરાતના 'ઉક્કારથે' જિતરી આવેલો એક તેજપુંજ હતો અને યોગીની દષ્ટિ એનેઈ શકૃતી હતી, જેનો પુત્રમોહમાં આસક્તા થયેલી માતાને કશો જ અદ્યાત્મ આવે તેમ ન હતો. એટલે સુરિજ એકદમ ધીરગંભીર થઈને સ્વસ્થ ચિત્તો બોલ્યા :

“લદ્રે, મહાસ્વપ્ત તો તને યાદ છે ને? આ કંઈ સામાન્ય કાચનો દુકડો નથી. આ તો અમૂલ્ય દુર્લભ રતનચિંતામણિ છે. મહાન તેજપુંજ લઈને અવતરેલો આ બાળક કદાચ તારી પાસે રહેશે તો અદ્યાંક સપ્તિનો સ્વામી બનશે, બશ મેળવશે, ક્ષાર્તિ મેળવશે, એક થશે. સમાજમાં આદરને પાત બનશે, રાજ્યમાં બહુમાન મેળવશે પણ એથી તારા જેવી ચાધ્યને શું સંતોષ થશે? તારો આ બાલપુત્ર તો યોગી થવા જન્મયો છે. જે બધાંતે બંધનોમાંથી મુક્તા કરવા આવ્યો છે, તેને તું બંધનોમાં બાંધીશ? ગુર્જરભૂમિ પર જે સરસ્વતીની અંગલધારા વહાખવા આવ્યો છે, તેને શું તું તારા મોહપાશમાં જકડી રાખીશ? શું તારા લાલ અને સ્વાર્થ માટે જ તું આ મડાન આત્માની શક્તિને ઇંધી નાખીશ? આ જીવન તો ક્ષાણકંશુર છે. જન્મેલાતું મૃત્યુ નક્કી જ છે. તો પછી જીવનનો મોહ શાનો? તારા આ બાળકને ધર્મને ચરણે મૂકી હે. એથી તો તારું માતૃત્વ ઉજાળ્યા બનશે. હે કલ્યાણી, આવા મહાન પુત્રને જન્મ આપનાર તું ધન્ય છે. ગુજરાતની વીર નારીઓ તો પોતાના પુત્રોને રણમેરચે મૃત્યુના મુખમાં હસ્તે મોઢે મોક્લીને

પોતાનો ધર્મ અજવતી રહી છે, તે તું કચાં નથી જણતી? તારે તો તારા પુત્રને ધર્મના પણે મોકલવાનો છે. સહુના કલ્યાણ માટે તારે ત્યાગ કરવાનો છે. ભદ્રે, હવે વધુ વિચાર કરીને વ્યાકુળ ન બન. તારે આ અહાત્યાગ સમગ્ર ગુજરાતના ઘતિહાસની કાળાપલટ કરી નાંખશો.”

દેવચંદ્રસ્સરિની ધીરગંભીર વાણી માના વાતસદ્યભર્યા હૃદયમાં ધ્યામેધામે જીતરતી જતી હતી. તેમના મોહમ્મતાના પરણો દૂર થતાં જતાં હતાં. પુત્ર તો હજુ ય શુરુના આસન પર સ્થિત હતો. માને લાગ્યું કે કદાચ આ પદ માટે જ તેનું નિર્માણ તો નહીં થયું હોય ને! સ્વપ્નમાં પણ આવા જ જવિષ્યની આગાહી થઈ હતી. આમ વિચારતા માતાના અંતરને શાતા વળતી હતી. છતાં ય પોતાના એકના એક નાનકડા પુત્રને કઠોર તપસ્યા કરનાર પ્રતિધારી મુનિના ઘોળામાં મૂક્તાં માતાને હિયકિયાટ થતો હતો. પાહિનાહેવી તપસ્યની હતાં. પરંતુ એથી ય વિશેષ તો તેઓ માના હતાં. તેમનામાં અક્ષિત કરતાં ય અત્યારે તો વાતસદ્ય પ્રથળ હતું. પોતાની જાતને ને ધર્મના ચરણે ધરી દેવાની વાત હોત તો વાત જુદી જ હતી. પણ આ તો પોતાના એકના એક પાંચ વરસના પુત્રને સોંપવાની વાત હતી, અને તે ય તેના પિતાની ગેરહાજરીમાં - એ બની જ કેમ શકે? ઘરમાં આવતાં જ અંગને એક ઘડીભર પણ ન જોતાં એખાડળા. બની જનાર પતિની શી દ્વારા થાય? એમને પૂછ્યા વગર આવકું મોટું અર્પણ પણ કેમ કરાય? પણ પછી એમને થયું કે પતિ ડાજર હોત તો કચારેય ચંગને ગુરુનાં ચરણેમાં મૂકવા જ ન હે. એમની હાજરીમાં તા એમ થવું તદ્દન અશક્ય હતું. આમાં પણ ઈશ્વરની ધરણા એવી જ હશે એટલે જ તેમને અહારગામ જવાનું થયું. આમ માનીને તેમણે હૃદય કઠણું કર્યું, મન મજબૂત કર્યું. પોતાની જાત ઉપર સંયમ મેળવ્યો અને પોતાના પ્રાણુપ્રિય બાળકને તેડીને અયંત

વહાલ કર્યું. પછી બાળકનું મરતક શુનાં શ્રીચરણોમાં નમાવ્યું.
પોતે પણ નમન કર્યું અને બાળકને ત્યાં જ મૂકીને તેઓ ઉતાવળે
પગદે બહાર નીકળી ગયાં.

ચૈત્યમાદિનાં પગથિયાં ને ઉત્સાહથી તેઓ ચડી રહ્યાં હતાં
તે ઉત્સાહ પાછાં કરતાં પાહિનીહેવીમાં રહ્યો ન હતો. આ સમયે
તેમના મનમાં ભારે ગડભથલ થતી હતી. કદી ક્ષણ માટે પણ બાળકથી
વિખૂટી ન પડનાર ભાતા પોતાના જ હાથેથી વહાલા પુત્રને શુદ્ધદેવને
ચરણે સમર્પિત કરીને હંમેશને માટે વિખૂટાં પડી ગયાં હતાં. ધીમે
ધીમે પગથિયાં ભતરી રહેલાં ભાતાના કાને ઝાંજરનો ઝણકાર સંભળાયો.
આ રોમાંચિત થઈ ગયાં. આ તો એ જ ચિરપરિચિત સોનેરી
ઘૂધશીનો રણજાકર હતો. જ્યારે જ્યારે આ રણજાકર ભાને સંભળાતો
ત્યારે ત્યારે ‘મા, મા’ કહેતો ચંગ તેમની પાછળ દોડતો આવ્યો જ
હોય એમ હમણું ચંગ એમની પાછળ પાછળ દોડયો આવશો. એમ-
નાથી અનાયાસે પાછળ જેવાઈ ગયું તો પગની જ ઝાંજરીએ
રણજણી રહી હતી. પોતાના બાળકને તેડી લેવાનું એમને મન થઈ
આવ્યું. પણ તેઓ થંલી ગયો. હવે ચંગ એમનો પુત્ર રહ્યો ન હતો.
એ તો શુદ્ધદેવનો પુત્ર બની ગયો હતો. ધર્મસંધનો પુત્ર બની
ગયો હતો. હવે એના ઉપર એમનો કશો જ અધિકાર રહ્યો ન હતો.
અતાં તેમને થયું કે ભલે દૂરથી પણ એક વાર એ રૂપાળા મુખને
મન ભરીને જોઈ લે. એ સુંદર સોહામણું મુખ કરી કચારેય આટલું
સમીપથી જેવા ન પણ ભણે. પણ માત્ર એક વાર ધરાઈને જેયાથી
માન હુંયે તૃપ્તિ થાય તેમ કચાં હતી? આખરે પોતાની જત
પ્રત્યે કઠાર બની છેલ્લી વાર પુત્રના સોહામણું મુખને પોતાના અંતરમાં
ઉતારી નવકાર મંત્રનું સમરણ કરતાં કરતાં મા ઝડપથી પગથિયાં
ભિતરી ગયાં.

ધરમાં પાછાં આવતાં તો સર્વત્ર સૂતકાર વ્યાપી ગયેલો લાગે.
તેમનું ચિત કચાંય ચોંટતું ન હતું. તેમના પતિ ચાંચદેવ તો વેપારાથે

બહારગામ ગયા હતા. એટલે હૈયાની અકૃષ્ણ વેદના ઓગાળવા એમણે
પૂજાઠાનો આશ્રય લીધો. પોતાની જતને એમણે ધર્મસાધનમાં
પરોવી હીધી. પોતાનો પુત્ર તા મહાન થવા સર્જિયો છે, ગુરુદેવના
આશ્રમમાં રહેવાનું તેને સહભાગ્ય મળ્યું છે. અહીં મારી પાસે હતો
તેના કરતાંય ત્યાં વધારે સુરક્ષિત છે. એના માટે ચિંતા કરવાની ન
હોય, એને યાડ કરીને આંસુ સારવાનાં ન હોય. ગુરુદેવાં વચ્ચેનો
કહી મિથ્યા થતાં નથી, એટલે એના ભવિષ્ય માટે શાંકા સેવવાની
હોય જ નહીં.” આમ પોતાની જતને સમજવતાં માતાએ પણ
પુત્રને ધર્મના ચરણું સોંપાને પોતાની જતને વ કંઈ તપશ્ચયોમાં
લીન કરી હીધી. બહારગામથી ચાંચહેવ ઘરે આવ્યાં. ઘરમાં પ્રવેશતાં
જ ઝાંઝના જણકાર સાંભળવાને ટેવાયેલા કાનને ગંભીર શાંતિમાં
કંઈક અનુગતું લાગ્યું. હમણાં ચંગ દોડતો આવીને પિતાને વળગી
પડશે અને તેઓ વહાલથી પુત્રને ભાંચ્છીને છુદ્યસરસે. ચાંપી દેશે.
પોતે એના માટે ડેવાં સુંદર સુંદર રમકડાંએ લાવ્યા હતા, એ જેતાં
જ ચંગ ખુશ થઈ નાચી ઉઠશે, એવી સુમધુર કલ્પનાએ કરતા પિતા
અંદરના ખંડમાં ગયા પણ ત્યાંય કચાંથી ચંગનો અવાજ ન
સંભળાયે, એક અનિષ્ટ આશંકાથી એમનું હૈથું ભરાઈ આવ્યું.
કેમ ચંગ કચાંય હેખાતો નહેતો? તેઓ પાહિનીહેવી ભગવાનની
પૂજામાં મળે હતાં ત્યાં અત્યાંત ઉત્તાવળે ગયા અને પૂછ્યું: “ચંગ
કેમ નથી હેખાતો? તે કચાં ગયો છે?”

પાહિનીહેવીએ આટલા દિવસોમાં પ્રત, ઉપવાસ અને અખંડ
ઉપાસનાથી અંતરનું બજ મેળવી લીધું હતું. સ્વરસ્થ બનીને તેમણે
શાંત ચિરો કહ્યું,

“ગુરુ ટેવચંદ્રસૂરિના ચરણું.”

“એટલે ?”

“એ ગુરુદેવનો જ હતો અને એમના ચરણે મેં એમનો અમૃત્ય રત્નચિંતામણિ પાછો સોંપી દીધો છે.” ત્યાર પછી તેમણે પતિને પોતાના સ્વપ્નની યાદ અપાવી અને સથળા હકીકત કહી.

“ના, ના. સ્વપ્નનો રત્નચિંતામણિ એ કંઈ આપણા ચંગ હોય એવું એછું છે ? આપણું સધળું ધન, ધરણાર, બધું ગુરુદેવનાં ચરણામાં મુક્તિ દઈએ પણ ચંગ નહીં. એના વગર હું વડીલર રહી શકીશ નહીં” એમ કહેતાં તેઓ ગુરુદેવના ઉપાશ્રેષ્ઠ દ્વારી ગયા. પણ ગુરુદેવ તો આ પરિસ્થિતિનો વિચાર કરીને ચંગને ખાલ્યાત ઉદ્યત મંત્રીને ત્યાં મોકદી આપ્યો હતો કે જેથી બાહોશ મંત્રી પિતાને પ્રેમપૂર્વક સમજાવી શકે.

ચાંચદેવ પુત્રને શોધતા ખાલ્યા પહોંચ્યા પુત્રવિરહમાં તેઓ વ્યાકુળ બની ગયા હતા. પુત્રને પાછો ન લાવે ત્યાં સુધી તેમણે અન્તલળનો ત્યાગ કર્યો હતો, એટસે કાયા કુશ બની ગઈ હતી લંબી સુસાઝીરીથી શરીરના દિદાર પણ જેવા જેવા નહોતા રહ્યા. ધંધુકાના એ અગ્રેસર ક્રેઝો આવા વેપમાં જ સીધા ઉદ્યત મંત્રીને ત્યાં પહોંચ્યા ગયા પુત્રવિરહથી ગ્રસ્ત પિતાની દશા જેઈને કુશળ મંત્રી પણ એટલું તો તુરત સમજ થયા કે અહીં બહુ જ પ્રેમથી કામ લેવું પડશે. મંત્રીએ અત્યંત પ્રેમથી તેમનો આદરસ્તકાર કર્યો પોતાના જેવા સામાન્ય વ્યાપારીને ગુજરાતનો મંત્રી આપદો બધો આદરસ્તકાર આપે એ જેઈ ચાંચદેવને વધારે વિસમય થયું. પણ એથી તો તેઓ વધુ ઉચ્ચ બની ગયા. તેમણે કહ્યું, “મારો પુત્ર મને પાછો સોંપી હો, નહીંતર જેઈને મહારાજ સિદ્ધરાજને હું ઇન્દ્રિયાદ કરીયા.”

બને તેટલી મીઠાશ લાવીને ઉદ્યતે કહ્યું, “ભાઈ, તમે તો ધન્ય છો. તમારે ત્યાં આવો મહાન તેજસ્વી આત્મા પુનર્હે અવતર્યો

છે. અને એટલે જ આ દેશ, આ સમાજ અને અમે બધા લોકો તમારી પાસેથી મહાન ત્યાગની આશા રાખી છીએ. તમે તો જણો જ છો કે અધમને માટે શરીરનું સુખ છે, મધ્યમ માટે સમૃદ્ધિનું સુખ છે, ઉત્તમ પુરુષો જ અદ્ભુત માટે પ્રયત્ન કરે છે”

પણ ચાંચદેવને અત્યારે આવા કોઈ પણ ઉપદેશમાં રસ નહોતો. તેમને તો જલ્દીથી પોતાના વહાચા પુત્રનું સુખ જોવું હતું અને આવ્યા તે જ જડે પોતાની સાથે લઈને જલ્દી ઘરે પહોંચવું હતું. એટલે તેમણે ઉદ્યનની શાખી વાતો સાંભળ્યા વગર જ કહ્યું : “તમે તો રાજ્યપુરુષ છો તમારી પાસે ન્યાય મેળવવા આવ્યો છું. મારા ખાણકણે આ રીતે તેના માતા-પિતાની છાયા છોડાવી પોતાની પાસે રાજ્યવાનો કોઈને અધિકાર નથી. તમે મને ન્યાય આપો, નહીંતર મહારાજ સિદ્ધરાજની ન્યાયસલામાં હું ન્યાય માર્ગીશ.”

ઉદ્યને જોયું કે ચાંચદેવને અત્યારે તો કોઈ પણ રીતે સમજલી શકાશે નહીં, કારણ કે એમની પુત્રપ્રાપ્તિ માટેની જંખના ખૂબ પ્રસંગ હતી. એમને રોષ ઉચ્ચ હતો. શરીર અને મન અત્યાંત થાકેલાં હતાં. આથી તેમણે અત્યાંત વિનય દાખલી કહ્યું : “ચોક્કસ તમને ન્યાય મળવો જ જોઈએ. એ તો હું પણ કણૂલ કરું છું. પણ અત્યારે તમે અત્યાંત આંત છો. પહેલાં તમે વિશ્વામ લો. લોજન કરો. પછી જે તમે ધર્યશો તો તમારા પુત્રને જરૂર તમારી સાથે લઈ જઈ શકશો.”

પુત્રને સાથે લઈ જઈ શકશે એવા મંત્રીના વચનથી ચાંચદેવને નિરાંત થઈ. તેઓ લોજન અને વિશ્વામ માટે ગયા. પછી જ્યારે તેઓ સુસ્થથ થયા ત્યારે ઉદ્યનમંત્રી ચંગને પોતાની પાસે લઈ આવ્યા, અને ચાંચદેવને કહ્યું, ‘‘દો શ્રીધી. આ રથો તમારો પુત્ર. તમે ધર્યણો તો તેને તમારી સાથે લઈ જઈ શકો છો,

પણ તમે તમારી સાથે લઈ જઈને બહુ બહુ તો એને તમારા ન્યાય એકી બનાવશો. બહુ બહુ તો એ અઠળક ધનસંપત્તિ કમાશો. જુઓ, હું તમને મારી જ વાત કહું તો મારી પાસે અપાર ધન-સંપત્તિ છે. પણ એ ધન મારા ચિત્તને સંતોષ આપતું નથી. એને હું જાણું છું કે તેનાથી મને કદી સંતોષ મળવાનો પણ નથી. એ જ રીતે અનંતકાળ સાથે રહીએ તો ય સાથે રહેવાની આસક્તિને કદી મિઠાવી શકાતી નથી. એને તેમ ડોઈ અનંતકાળ સુધી સાથે રહી શકતું પણ નથી. એક સમયે તો સહુએ વિભૂતા પહુંચ જ પડે છે. આ બાળક તો મહા ભાગ્યશાળા છે. આ ગૂર્જરાખુમિ માટે ને કામ આપણે નથી. કરી શક્યાં એ કામ આ બાળક કરશે. ઇન્ટા તમારા મોહ એને આસક્તિને વશ થઈને તમે આ બાળકને તમારી સાથે લઈ જશો. તો તમે એનું શું કલ્યાણ કરશો? હું તો તમને કહું છું કે શુરૂહેવચંદ્રસુરિએ જેની જવાબદારી લીધી છે એવા આ તેજસ્વી બાળકને તમે ચુકુ પાસેથી પાછો લઈ જઈને એનું જ નહીં પણ તમારું ય અકલ્યાણ કરી રહા છો.” આટલું એલીને મંત્રી ચૂપ થઈ ગયા.

ચાંચહેવમાં ધર્મના સંસ્કારો તો જન્મથી જ હતા. મંત્રીની વાળ્યી સાંભળાને તેઓ પણ વિચારમાં પડી ગયા. વાત તો મંત્રીની સાચી હતી પણ પોતાની પુત્રવત્સલતા પુત્રનો ત્યાગ કરવા રૈકી રહી હતી. એટલે એક બાજુ ધર્મ એને ચુકુની આગ્ના તો ભીજું બાજુ પુત્ર પ્રત્યેની આસક્તિ એને ભમતા આ એ વચ્ચે તેમણે જબરી એચ્યતાણું અનુભવી. તેમને મુંઝવણ થતી હતી. તેમની એ અકળામણું ચતુર મંત્રીથી છાની ન રહી.

મંત્રીએ સમજાવવાનું ચાલુ રાખતાં ફરીથી કહ્યું, “પાટણના સુપ્રક્રિદ્ધ પુરુષેની હારમાં શોલે એવા આ તમારા પુત્રને શું તમે ધંધુકાની ધૂળમાં રગહોળાવા દેશો? આ તો સંસ્કૃતિપુરુષ થવા સર્જયો છે. ધર્મના એને સંસ્કારકલ્યાણનાં એનેક સુકાર્યો એના

હાથે થવાનાં છે. શું તમે એ નથી જાણતાં કે મંત્રસિદ્ધિથી જિન-
દેવરોડના પુત્રને અભયહેવસુરિના સુપ્રસિદ્ધ શિષ્ય શાંતિસુરિએ
સર્વદાં શમાંથી સુકૃત કર્યો હતો? આવી તો અનેક સિદ્ધિઓ તમારા
આ પુત્રને વરશો. કેળુલીય અલૌકિક શક્તિઓનો તે આધિકારો
બનશે. હા, જો તમારે તમારા પુત્રને ડેવળ ભૌતિક સુખ આપવા
માટે તમારી પાસે રાખવો હોય તો તમે તેના પિતા છો. તેના જીવ-
નતો નિર્ણય લેવાનો તમને પૂરો અધિકાર છે. તમે છણો તો
તમારા પુત્રને તમારી સાથે લઈ જઈ શકશો. રાજપુરુષ તરીકે તમારા
એ અધિકારથી હું તમને વંચિત રાખી શકું નહીં. પણ એટલું
નાણું કે એમ કરતાં તમે તમારું અને તમારા આ પુનઃનું અમંગલ
કરી રહ્યા છો. પછી તો તમારી છચ્છા.”

મંત્રીની વાણી સાંકળી ચાંચદેવની પુત્રઆસત્તિ પર ધર્મ-
આવનાનો વિજય થયે. મમતાનું સ્થાન અદ્ધાએ લીધું. પોતાના વહાલા
સુકુમાર ચંગમાં એમને એવો શ્વેતવસ્ત્રચારી તેજસ્ની મેઘાવી યુવાન
યોળી હેખાયો કે જેનાં ચરણો હળારો લેડો પણાળી રહ્યાં હતાં.
ધર્મલાભ માટે તેણે જાંયા કરેના હાથની છાયામાં અસંખ્ય લોકો
શાતા મેળવી રહેલા હેખાયા. અહિસુત સિદ્ધિઓ અને અલૌકિક મંત્ર-
શક્તિઓથી તેને અસંખ્ય લોકોનાં હુઃખ દરદ મિયાવતો જેયો. આ
દિવાસ્વન્માંથી જીઝકોને જાગતાં તેણે ઉદ્ઘયનને કહ્યું, “ભલે, મંત્રીરાજ!
તમારી છચ્છા સુજાપ જ થાયો. જિનભગવાનની એ જ છચ્છા હશે.
મારો પુત્ર હું તમને સોંપું છું.”

“મને નહીં, અધીવર્ય! આચાર્ય દેવચંદ્રસુરિને. તમારા આ
ત્યાગથી તમે ગુર્જરભૂમિના ઉત્તિહાસમાં અમર થઈ જશો. તમે
તમારા એકના એક પુત્રને ગુરુચારણે સોંપીને માડાન પુરુષ પ્રાપ્ત
કર્યું છો.”

આમ ચાંચહેવ પુત્રને લીધા વગર જ ભંભાતથી પાછા ઇર્દી.
પણ હવે પતિ-પત્ની બંનેને પુત્ર ગુમાવ્યાનું દુઃખ નહોતું રહ્યું,
કેમકે તેમને ધર્મનું બળ મળી ગયું હતું. ગુરુમાં અપાર શ્રદ્ધા અને
પુત્રના ઉજ્જ્વળ લાવિષ્યની આશાએ માતાપિતાના જીવનને લાંગી
પડતું અટકાવી દીધું. માતા તો પુત્રત્યાગ પછી કઠોર બન-ઉપાસના
અને ધર્મધ્યાનમાં વિશેષ સમય આપવા લાગ્યા.

આ બાજુ ચંગને આચાર્ય દેવચંદ્રસુરિએ હીક્ષા આપી ચોમચંદ્ર
નામ આપ્યું. સોમચંદ્રે સોળ વરસ સુધી કઠોર તપશ્ચયી કરી. આકરા
બ્રતો અને નિયમોથી પોતાની જતને ભાવિ કાર્યો માટે તૌથાર કરી.
વ્યાંકરણ, ધિતિહાસ, પુરાણો, કાવ્યો, ન્યાય, શાણદહ્લાષ, તત્ત્વજ્ઞાન,
યોગ, શાન્દશાસ્ત્ર—આ બધાંનો તેમણે સાંગોપાંગ અભ્યાસ કર્યો.
રાતહિવસ, સૂતાંભગતાં આ તપોધન યુવકની અધોર તપસ્યા
ચાલતી રહી.

એડ વખન ડેલસનો દગલો બતાવી ગુરુએ સોમચંદ્રને પૂછ્યું:

“આ શું છે ?”

‘હેમ,’ શિષ્યે જવાબ આપ્યો.

આ પ્રત્યુત્તરથી ગુરુદેવ અત્યંત પ્રસન્ન થયા. ગુરુએ જાણ્યું કે
વિશ્વના સધગા પદથોર્માં વિલસી રહેલા પરમતત્ત્વને જોતાની હિન્દુ-
દ્ધિ શિષ્યને સાંપડી ગઈ છે. હવે તે કઠોર શુષ્ક તપસ્વી જ નથી
રહ્યો પણ તેના હૃદયમાં પ્રેમ, કરુણા અને અનુકંપાના ઓતોની
સરવાણી વહેતી થઈ છે અને સાચા યોગીની જીવનદ્ધિ તેને
સાંપડી છે. આથી તેમણે મનોમન નક્કી કર્યું કે હવે આચાર્ય-
પદની ધૂરા આ સમર્થ શિષ્યને સોાપી દેવામાં મોડું કર્યું યોગ્ય નથી.

એ હિવસ પણ આવી પહોંચ્યો કે જયારે સોમચંદ્રને આચાર્ય-
પદ આપવાનું હતું. આ પ્રસંગે અસંખ્ય લોકો ઉપરિથિત હતા-

વातावरण મંગલમય હતું. તપથી અત્યંત તેજરૂણી બનેલા યુવાન સોમચંદ્ર સહુને આકૃષી રહ્યા હતા. તેમની સુખમુદ્રા શાંત હતી. લલાટ ભવ્ય હતું અને તેજ્યથી ઝગારા મારતું હતું. શ્રેત વખ્ટામાં રોલતા આ યોગિને જેનાં જ લેડેનાં મસ્તક અક્ષિતાવથી આપે-આપ નમી પડતાં હતાં. ગુરુ હેવયંડસુરિએ જાતે જ સોમચંદ્રનાં કર્ણાનિ અગર, ચંદ્ર અને કુપુરથી પવિત્ર કર્યા. અને પવિત્ર થયેલા કર્ણામાં સુરિમંત્ર આપેયો. પછી પોતાની આચાર્યાની કંથા ઓદડી હેમચંદ્રાચાર્યના નામથી તેમને ઉદ્ઘેષધન કર્યું. ત્યારે તેણે જણે સમર્થ હાથેભાં સંઘળી જ્વાખદારી સોણી પોતાનો ભાર બતરી ગયો. હોય તેમ નચિંત, સ્વસ્થ અને હાગવા બની ગયા.

એ ધન્ય પ્રસંગના સાક્ષી બનેલા સહુનાં હૃદય હિંય આનંદથી આંદોલિત થતાં હતાં ત્યાં વિક્ષેપ કેમ પડ્યો? આશર્ય પામતાં તેમજે જેણું તો લેડેની લીડને ચીરતી, સિરેદ વખ્ટામાં સજાજ એવી એક નારી નતમસ્તકે સભામંડ્ય નરક ચાલીને આવી રહી હતી. તે ધીના છતાં મજૂમ પગલે આચાર્યદેવ પાસે જઈ રહી હતી. લેડે તક કરવા લાગ્યા : અત્યારે આ મહોત્સવ પ્રસંગે તે આચાર્યદેવ પાસે કેમ જતી હશે? શું તે પોતાની સમસ્યા આચાર્યદેવને જણાવવા આવી હશે? કે પછી તેને દીક્ષા લેવી હશે? સેંકડો ઉત્સુક આંદો એ નરી પર મંડાયેલી હતી ત્યાં તો હમણાં જ આચાર્ય બનેલા હેમચંદ્રસુરિએ આસન પરથી સહાય જીવિને રીધી દોષ મૂકી અને સહુના આશર્ય વચ્ચે જેમજે એ નારીનાં ચરણોમાં પોતાનું મસ્તક મૂકી દીધું. પાહિનીદેવીના પ્રેમાનુભૂતાથી એ મસ્તકને અભિષેક થયો. કેણું સુભગ હતું એ દર્શય ! માતાએ મસ્તક પર હાથ મૂકી પુનને આશીર્વાંદ આપ્યા. પછી પુનને જીબો કર્યો અને આચાર્ય બનેલા પોતાના પુત્રને એ હાથ નેતી ભાગા પાહિનીદેવી વંદન કરી બોલ્યા, “બેચ, હું પણ આ પંથમાં સદ્ગ્ય લમારી સાથે જ રહી છું. આટલા

વરસો તમે ચુકુનાં ચખ્યોમાં બેસી તપસા કરી અને મેં ધરમાં
એસીને થાય તેણું કર્યું હવે હું આ રસો નહીં છોકું. આચાર્ય-
હેવ, મને પણ તમારી સાથે જ દીક્ષા આપો, પ્રનજ્યા આપો.”

યાંગદેવતા નહીં પણ આચાર્ય લેમણ્ડ્રાચાર્યના ભાતા બોલી
રહ્યાં હનાં. એમણે તપથી પોતાનો હેઠ સુકુની નાંખ્યો હતો, અને
સંસારના સધ્યા ભોગને ત્યજીને કષ્ટમય સાધનાનો પણ ગ્રહ્યો હતો।
તેવી માતાના સુખ સામે આચાર્યહેવ સિમત વદ્દે જોઈ રહ્યા. એમને
થયું કે ધર્મને માટે પોતાના પ્રાણુપ્યારા પુત્રનું સમર્પણ કરનાર
માતાની અંતરિક તાડાત ડેટલી પ્રાળ હશે! અધ્યયન કરતાંકરતાં
કે શાસ્વત્યન સમજવતાં સમજવતાં વધ્યી વખત માતાનો પ્રેમાળ
ચહેરો એમની નજર સામે તરવરતો એ એમને યાદ આવ્યું. અને
આજે એ જ માતા પોતાની સન્મુખ બિલાં હતાં. ડેટલો મહાન
હતો એમનો ત્યાગ! અનન્ય હતી એમની પુત્રવત્સલતા! અનોખી
હતી એમની ધર્મપ્રોતિનિ! અદ્ભુતા હતી એમની ચુરુવયોમાં શ્રદ્ધા!
આચાર્યહેવે ધન્યાં અનુભવી. આવા માતાની હૂએ પોતાનો જન્મ
થયો તેથી પોતાની જન્મને મહા લાગ્યશે ગી માતી. અ. ધન્યપ્રસંગે
માતાના આશીર્વાદ મણ્યા એથી તેઓ આનંદિત થઈ ગયા. નિર્મિંગ
પ્રેમના મૂર્તિમંત સ્વરપ જેવા માતા તો અક્ષિભાવથી, અદ્ભુથા-
અંતરાત્માની દદ્દાથી પુત્રની સામે બે હાથ નેરી બિલાં હતાં. આજે
ચુરુદેવે એમને કહેવાં વયતો તિંક થયાં હતાં. તેમનો પુત્ર કંઈ
સાધારણ નહોતો. પુત્ર મહાન અને તે માટે તો પુત્રને સમર્પિત
કર્યા પણી એમણે પણ કૃદેશલા નિયમો અને વતો પાળ્યાં હતાં.
આ દિવસ જેવા માટે એમણે કૃદેશલી પ્રાર્થનાએ કરી હતી. અને
આજે તેમને થયું કે ખરેખર તેમનો પુત્ર અમૂલ્ય રત્નચિત્તામણિ
હતો. ચુરુદેવે અત્યાંત કાળજીપૂર્વક એ રત્નનાં પાસાં પાડી તેને
હુલભે અનાવી દીવું હતું. આવા મહાન પુત્રની માતા હવે સંસારનાં

અંધતોમાં શું પાછી ઇરશે? ના, ના. હવે તો પુત્રે કંડારી આપેક્ષા રસ્તે જ તે પણ પ્રયાણ કરી ભવનાંથી મુક્તિ મેળવશે. તો જ એમનું જીવન સદ્ગુણ બનશે. આમ વિચારતાં મારા જીમાં હાં. માતાને વંદન કરતાં જોઈને આચાર્યદૈવને પોતાનું શાન, તપસ્યા, ર્યાગ સવણું વામણું લાગણું. માતાના હંદ્યમાં ધૂઘની રહેલા મહા-પ્રેમનો આચાર્યદૈવને અનુભવ થયો અને તેઓ પ્રેમનો મહિમા સમજ્યા. આ પ્રેમમાં તરફોળ થતાં હિવ્ય શાંતિનો અનુભવ કરતાં તેમણે માતાને કહ્યું,

“આવો મા, તમે જે રસ્તો મને બનાવ્યો તે જ રસ્તો આજે હું તમને બતાવું.”

તેમણે માતાને દીક્ષા આપી, અને સાધ્યિચર્ગમાં તેમને આચાર્ય-પદે સ્થાપી માતાના જીવનને પણ તેમણે ધન્ય બનાવી દીધું.

‘ એ પ્રેમને કહી શકવા હું શક્તિમાન નથી’

“હે પ્રભુ, જે મારું આ સંતાન સહીસલામત રીતે જન્મશે તો તેને મારી સેવામાં સમર્પો દઈશ.” જીવ પર આવીને મેરી પ્રભુને વીજની એડી. સગર્ઝા અનેલી મેરીની મૂંજવણનો પાર ન હતો. તેની પ્રથમ પ્રસૂતિ હતી. પ્રસૂતિની કાલ્પનિક વેદનાથી તેને મનમાં અત્યાંત ગલબરામણ થતી હતી. અધ્યું જ હેમઘેમ પાર જિતરણ કે નહીં તેની શંકા તેને સતાવી રહી હતી. એટલે તે ચિંતામાં સતત વ્યથ રહેતી હતી. તેને વ્યથ અને ચિંતિત જેઈને તેના પતિ સેમ્યુઅલે તેને પૂછ્યું પણ ખુસુ, “મેરી, તને શું થાય છે ? તું આનંદમાં ડેમ રહેતી નથી ? હમણાંહમણાં હું તને ખૂબ વ્યથ થયેલી જોઉં છું. મને એ તો કહે કે આયત શી છે ?”

“ખોઝું તો આસ કર્દ નથી, પણ આપણું પ્રથમ બાળક સલામત રીતે અવતરણ કે નહીં તેની મને બહુ જ ચિંતા થાય છે.”

“ઓછ, એટલી જ વાત છે ને ? તું નાહકની ગલબરાય છે. પ્રભુ ઉપર પૂરો ભરોસો રાખ. તેમની કૃપાથી તું અને બાળક બંને સુરક્ષિત રહેશો.”

“એમ તો મને પણ ભગવાન ઉપર ભરોસો છે જ. છતાં મારો જીવ મૂંજાય છે અને મને એચેની થાય છે. ભય અને આશાંકાએ મને ધેરી વળે છે.”

“તું એ અધ્યું ભૂલીને એક કામ કર. બાળકના રક્ષણ માટે પ્રભુને પ્રાર્થના કર. પ્રભુ આપણા બાળકનું રક્ષણ જરૂર કરશો.”

પતિની પ્રભુમાં અચલ શ્રદ્ધા જેઠને મેરી પણ પોતાની અને
 બાળકની સંસારમતી માટે પ્રભુને પ્રાર્થના કરવા લાગી. એના પતિ
 અત્યંત ધર્મપરાયણ હતા. તેઓ પાદરી પિતાના પુત્ર હોઈને ધર્મના
 સંસ્કારો અને પ્રભુ પ્રત્યેની અનન્ય શ્રદ્ધા એમને વારસામાં મળ્યા
 હતા. એટલું જ નહીં પણ ગરીબો, પાડિતો અને દુઃખી જનોના
 સેવાકાર્યમાં એમને પ્રભુની હાજરીનો અનુભવ થતો એટલે તેઓ
 પોતાની કુરસદના સમયમાં ગરીબોના આવાસમાં પહોંચ્યો જતા.
 યથાશક્તિ તેમને મહદ્વ કરતા અને આ ગરીબોના જીવનમાં પણ
 પ્રભુનો પ્રકાશ જિતરે તે માટે તેઓ નિરંતર પ્રાર્થના કરતાં. એમ
 તો મેરી પણ પતિના કાર્યમાં પૂરા દિવથી સહાય આપતી હતી.
 આ પરિસ્થિતિનો તેને અનુભવ ન હતો. એટલે તે મૂંઝવણ
 અનુભવતી હતી. પરંતુ તેના પતિએ પ્રભુનું શરણ લેવાનું કહ્યું એટલે
 નિશ્ચિંત બની તેણે પ્રભુને કહ્યું, “હે પ્રભુ, જે મારું આ સંતાન
 નિવિદને જન્મશે તો હું તેને તારી સેવામાં સમર્પો દઈશ.” આમ
 મેરીએ પોતાના ઉદ્દરમાં રહેલું એ અજન્મા શિશુ પૃથ્વી ઉપર પહેલો
 શ્વાસ લે તે પહેલાં જ પરમાણુ પ્રભુનાં ચરણોમાં મૂક્ષી દીધું. તેના
 મનનો અરંત લય અદશ્ય થઈ ગયો. અને તેના અંતરમાં અપાર
 શાંતિ છવાઈ ગઈ. તેને સતત અનુભવ થવા લાગ્યો કે પરમપિતા
 સ્વયં તેના બાળકનું રક્ષણ કરી રહ્યા છે. ત્યાર પછી પ્રભુ સમક્ષ
 પ્રાર્થના કરતીકરતી તે આનંદથી નવજાત શિશુના આગમનની પ્રતીક્ષા
 કરવા લાગી. તેના આશ્ર્ય વચ્ચે પ્રસૂતિની કોઈપણ જાતની પીડા
 વગર તેણે તાદુરસ્ત અને અત્યંત સુંહર બાળકીને જન્મ આપ્યો.
 પતિ-પત્ની બંને તો પ્રભુની કૃપા આ બાળકીને તેમના પર જિતરી
 આવી હતી એમ માની ખૂબ આનંદિત થઈ ગયાં. બાળકીનું નામ
 આપ્યું ભાગરીટ, આવી સુંહર બાળકીના સાંનિધ્યમાં માતાપિતા
 આનંદથી દિવસો પસાર કરવા લાગ્યા. પછી તો મેરીને બાળકમે બીજુ

એ પ્રસૂતિ પણ નિવિધને થઈ અને માર્ગરેટને એક બહેન અને લાઈની ભેટ મળી. બાળડાના આનંદ અને કિલિકિલાટ વચ્ચે દિવસો કંચાં સરી જતા હતા એની ભાતાપિતાને કશી ખરર પડતી નહીં.

“અરે, માર્ગેર્ટ, અહીં આવ તો એટા ! જે તો, અંકડ આવ્યા છે,” પિતાએ માર્ગેર્ટને ભૂમ પાડી. માર્ગરેટ પિતાનું સર્વસ્વ હતી. બીજાં એ લાઈનહેનો હતાં પણ ન જણે કેમ સેમ્યુઅલને માર્ગેર્ટ પ્રત્યે વિશેષ વહાલ હતું. નાની માર્ગેર્ટમાં તેમણે ધર્મના સંસ્કારો દર કર્યા હના. ઈસુ અને બીજા સંતોનાં બલિજન અને ત્યાગની કેટલીય વાતો તેમણે પોતાની આ વહાલસેથા પુનીને કરી હતી. ધર્ણીવાર તેઓ જ્યારે ગરીબો નાં ઝુંપડાંમાં તેમની સેવા કરવા જતા ત્યારે નાની માર્ગેર્ટને આંગળાએ વળગાડીને લઈ જતા ! ત્યારે પિતા શા માટે ગરીબોને મળતા, તેમના ધરે જતા, એમાં એને બહુ સમજ ન પડતી પણ આવી સુંદર બાળકીના આગમનથી ગરીબોનાં ઝુંપડાં પણ હસી બિક્ટાં અને સહુ લગવાનની હાજરીને અનુભવ કરતાં. આથી સેમ્યુઅલની સાથે માર્ગેર્ટ પણ તેમને ત્યાં આવે તેવું આ હુંપી, દલિતો ધર્યાત્ત્રા. ધરે કોઈ પણ સંત કે સજજન આવે તો પિતા પોતાની આ નાનકડી તેજસ્વી પુનીને તેમનો પરિયં અચ્યક કરવતા એમ આજે પણ પોતાના એક પાદ્ધરીમિત્ર દૂરથી મળવા આવ્યા હતા એટલે તુરત જ તેમણે માર્ગેર્ટને ભૂમ ભારી.

પિતાની ખૂમ સાંભળી માર્ગેર્ટ હોડતી આવી. અંકડનું આદરથી અભિવાદન કરું. પરંતુ આ પાદ્ધરી તો અત્યાંત આનંદ અને આશ્રયના મિશ્રિત લાવથી આ બાળકીને જોઈ જ રહ્યા. પછી તેના પર દષ્ટિ સિથર રાખી ને બેલ્યા, “એક દિવસ આ કંન્યા ઉપર સારતર્ફની સેવા કરવાની જવાબદારી આવશે.”

નાની માર્ગેર્ટને તો આમાં કોઈ સમજ પડી નહીં. પણ મધુરું સ્વિમત ઇરકાવતા મુખ્યથી તેમની સામે તે જોઈ રહી. પરંતુ પાદરી-

મિત્રનું આ વચ્ચેન સાંભળીને તેના પિતા આશ્ર્યમાં દૂર્ઘી ગયા. તેઓ જાણુતા હતા કે તેમની પુત્રી અત્યંત મેધાવિની હતી. સામાન્ય બાળડોમાં ન હોય એવી અસાધારણ જિજ્ઞાસા એનામાં હતી. આઠલી નાની વયે પણ તે પોતાનું ધાર્યું જ કરતી અને ખીજ પાસે પણ કરાવતી. પણ સાથેસાથે ગરીબો પ્રત્યે તેને અપાર અનુકૂળ હતી. આવી તેજસ્વી અભિનિશિખા નેવી પોતાની માર્ગોટ પોતાના પ્રિય સ્વજનોને છાડીને શું છેક ભારત જરો ? કચાં આર્યદેંડ અને કચાં ભારત ! છતાં નેમણું ભારતમાં રહીને વારસો સુધી ત્યાંના લેઝેની સેવા કરી હતી અને પ્રભુને પ્રેમ અને પ્રકાશ મેળવાં હતાં એવા પોતાના સાંત-મિત્રની ભવિષ્યવાણી ખાટી તો નહીં જ પડે એમ એમના હૃદયને ખાતરી થઈ ગઈ. જે કે તેઓ ગંભીર અની ગયા. પરંતુ માર્ગોટના કલ્યાણ માટે જે ઉત્તમ હશે તે જ પ્રભુ કરશે એવો એમને દઢ વિશ્વાસ હોતો એટલે તેઓ નિશ્ચિંત બની ગયા.

ગરીબોની અવરિતપણે સેવા કરતાંકરતાં સેમ્યુઅલને ભારે પરિશ્રમ વેઠવો પડતો હતો. છતાં પ્રભુના આ કાર્યમાં તેમને વિશેષ આનંદ મળતો હતો. તેથી તેઓ શારીરિક થાકને ગણ્યકારતા નહીં. તેમાં તેમનું શરીર કથળું. હિસ્સેદિવિસ શરીર ક્ષીણ થતું ગયું અને રોગ તેમને બેરી લીધા શરીરને અત્યંત જુર્ણ થતું જતું નેઈને સેમ્યુઅલને થયું કે હવે આ શરીર કંઈ જાઓ એચી શકે તેમ નથી. એમને પોતાના શરીરની ચિંતા નહોતી, પત્ની અને અન્ય બાળોની ય ચિંતા નહોતી. પણ ચિંતા તો હતી એકમાત્ર પોતાની લાડલી માર્ગોટની. પોતાની આ અત્યંત વહાલી પુત્રીની આધ્યાત્મિક જંખનાને તેઓ જાણતા હતા. એમની આ પુત્રીના અંતરમાં એક ન ખુઅય એવી અભિનિશિખા જલી રહી હતી તેના તેઓ સાક્ષી હતા. અને તેથી તેને યથોચિત માર્ગદર્શન આપે રાખતા, કારણ કે તેઓ જાણુતા હતા કે જે એને યોગ્ય માર્ગદર્શન આપવામાં આવશે તે

એ જગતમાં મહાન કાર્ય કરી જશે. પ્રભુનો તેજેમય અંશ લઈને ડિતરી આવેકી આ આધ્યાત્મિક જ્યોતિ પોતાની હ્યાતી બાદ શુઅછી તો નહીં જથ ને ? એને પોતાના સ્વત્વનો લેખ કરીને હુનિયાના કાવાદાવામાં ખરડાંનું તો નહીં પડે ને ? માતા એને ભાઈં બહેનો તરફથી એના આધ્યાત્મિક માર્ગમાં અવરોધ તો જલો નહીં થાય ને ? આવા એનેક વિચાર મૃત્યુશાયા પર પડેલા પિતા પુત્રી માટે કરી જ્યા હતા. એક દિવસ એમણે મેરીને પોતાની આ ચિંતા કહી,

“તને તો ખખર છે કે આપણી માર્ગેટ બધાથી જુદી પડે છે. એને રસ્તો જુદો છે સામાન્ય માણસ જેવું એનું જીવન નથી. પણ ને હું નહીં હોઈ તો પણ આપણાં આજોડામાં તે મોટી છે એટલે ઘરની જવાદારી એના ઉપર જ આપી પડ્યો તેની મને પારાવાર ચિંતા થાય છે.”

“પણ તમે એના વિષે ડોઈપણ જતની ચિંતા ન કરો. પ્રભુ અધું જ સાંનું કરશે. તમે જરૂર સાળ થઈ જશો અને તમારી જીવણાયામાં માર્ગેટનો પૂરો વિકસ થશે.”

“ના મેરી. એ ખોટા બ્રમમાં હવે નથી રહેવું. મારું આ શરીર હવે લાંબું બેંચી થકે તેમ નથી. તું પણ આ પરિસ્થિતિને સ્વીકારી સે અને તેના સામનો કરવા તૈયાર થઈ જા. પણ મને એક વચન આપ કે માર્ગેટનું તું બરોબર ધ્યાન રાખીશ અને એક મહાન આદેશ જ્યારે તેની પાસે આવશે ત્યારે તું એને માતા તરીકે બધી જ સહાય કરીશ.”

“શું તમે એ ભૂલી ગયા કે માર્ગેટ તો મારું પ્રથમ સંતાન છે ? તેના જન્મ પહેલાં જ મેં તેમે પ્રભુના ચરણે ધરી હીધી છે. તો પ્રભુ તરફથી એને ડોઈ આદેશ મળે તો એના એ કાર્યમાં હું જરૂર સહાય કરું જ ને ! તમે એ બાબતની જરા પણ ચિંતા ન કરો.

મારું તમને વચન છે કે માર્ગોટના આધ્યાત્મિક વિકાસમાં હું કચાંય
અવરોધ ભિન્નો નહીં કરું અને મારાથી ઘનતી પૂરી મદ્દ કરીશ.”

પત્નીના પ્રેમાળ શષ્ઠો સાંભળીને સેમ્બુઅલના હૃદયમાં અપાર
શાંતિ અને સંતોષની લાગળી થઈ. પછી માર્ગોટની બાબતમાં એમને
ક્રાઇ ચિંતા રહી નહીં. માત્ર ચોનીસ વર્ષની અસ્થુવાન વધે ત્રણ
ખાળડો અને પત્નીને ડેવળ પ્રભુના જ સહારે મૂઢીને તેમણે મહા
પ્રયાણ કર્યું.

પિતાની ચિરવિદ્યાથી માર્ગોટના જીવનમાં વોર અંધકાર છવાઈ
ગયો. કેમ કે સેમ્બુઅલ માત્ર તેના પિતા જ નહોતા પરંતુ તેના
અનન્ય મિત્ર અને પ્રેમાળ માર્ગદર્શક પણ હતા. પોતાના મનમાં
જિહ્વા અનેક ડૈયાગ્નોનો ઉકેલ મેળવવા પિતાની પાસે હોડી જનાર
માર્ગોટ હવે ડોની પાસે જશે? પિતાની હાજરીથી મળતી હું એ અને
સલામતીની ભાવનાનો લય થતાં તેની અંદર સતત ચાલતી ગડમથલ
હવે તીવ્ર અની. તેનું મન અત્યંત વિદ્રોહી અની ગયું. પણ આ સમયે
વત્સલ માતાએ તેને સંભાળી લીધી. માતાએ માર્ગોટને લરપૂર
પ્રેમ આપ્યો. અને એ મહાદુઃખ જરવી લેવા સજજ કરી. માતા
પોતાનાં આગડોને લઈને તેમના માતાપિતા પાસે આયર્બેન્ડ જતાં
રહ્યાં. ત્યાં માર્ગોટને તેના નાનાજીની દેશલક્ષિત અને કાર્યનિષ્ઠા
મળ્યાં. નાનાજીની સંભાળથી તે સ્વસ્થ અનવા લાગી. તેમણે અભ્યાસ
શર કર્યો. અભ્યાસ પૂરો કર્યાં બાદ શિક્ષક ઘનવાની તેને લગન લાગી
અને તેણે શિક્ષણક્ષેત્રમાં જંપલાવ્યું. તે અત્યંત પ્રેમાળ અને અભ્યાસન
નિષ્ઠ શિક્ષક હતી, પરંતુ તેના મનમાં સંયની શોધ માટેની જાંખના
તો અટલી જ પ્રયત્ન હતી. તેના અંતરમાં હજુ કચાંય શાંતિ નહોતી.
તેનાં અંતરિક મનોમંથનો સતત ચાલુ હતાં. વણુલકેવાયેલી અનેક
સમસ્યાએ તેના અંતરને ડારી આતી હતી. આથી શાંતિ મેળવવા
માટે તેણે ષુદ્ધધર્મનો અભ્યાસ કર્યો. જતાં આ અભ્યાસથી પણ એના

પ્રશ્નોનું સમાધાન ન થયું. શું જીવનનો ઉદ્દેશ માત્ર નિર્વાજપ્રાપ્તિનો જ છે? શું પરમપદની પ્રાપ્તિ નિર્વાજ દ્વારા જ થઈ શકે?" આવા અનેક પ્રશ્નો તેને મુંઝવતા અને ત્યારે તેને તેના સહૃગત પિતાની ચાદ આવી જતી. તેના ભિત્રમંડળમાં પણ તે ઘણી વાર અધ્યાત્મ જગત વિષે ચર્ચા કરતી. અને તેના તે તરફના વલણ વિષે સહુ પરિચિત હતા.

"માર્ગોટ, આ રવિવારે ખપોરે એક હિંદુ યોગીનું પ્રવચન છે. સાંભળ્યું છે કે એ ખહુ જ વિદ્યાન યોગી છે. જો તું અન્યન રોકાયેલી ન હો તો જરૂર આવજે" ભિત્ર માર્ગોટને આમંત્રણ આપ્યું. માર્ગોટ તો આવી જ તકની રાહ જોતી હતી. તેને પણ હિંદુ યોગીનું પ્રવચન સાંભળવા જવાની તીવ્ર ધ્યાન થઈ. તે રવિવારે તે ભિત્રના ઘરે ફેલેંચી ગઈ. તે હિંદુ યોગી હતા સ્વામી વિવેકાનંદ. તેમની તેજસ્વી મુખમુદ્રા, કરુણાપૂર્ણ છતાં હંદ્યસેંસરવા જિતરી જતી તેમની વેધક દર્શિ, અને તેમના મુખમાંથી વહેતી અસ્થિલિત વાજધારા જોઈને, સાંભળ્યાને તેને આ યોગી માટે માન થયું. પરંતુ કદી કાઈથીય પ્રભાવિત ન થનારી તેની તીવ્ર ખુદ્ધિએ માર્ગોટને પહેલી વખત તો સ્વામીજીથી પણ પ્રભાવિત થવા ન હીધી. ભિત્રોને તો તેણે કહી જ હીધું :

"પ્રવચનમાં સ્વામીજીએ કચાં કંઈ નહું કહ્યું છે? આપજે નાણીએ છીએ એની જ એમણે વાત કહી છે."

પરંતુ પછીથી સ્વામીજીના પ્રવચન વિષે જેમનેમ તે જોંડાખુથી વિયારતી ગઈ તેમતેમ જીવનનાં ડેટલાંય ગણું રહુસ્યો. એની સામે પ્રગટ થતાં ગયાં. પછી તો તે નિયમિત રીતે સ્વામીજીનાં પ્રવચન સાંભળવાં જવા લાગ્યી. હવે તે વિશેષ જાગૃત અને સલાન બની હતી. સ્વામીજીની વાણી તેનામાં રહેલા વિદ્રોહી તત્ત્વ ઉપર મલમ-પદ્ધીનું કામ કરતી હતી અને તેને એની જંખના હતી તેના તરફ જણે કે અંગુલિનીંદ્રેશ કરતી હતી તેમ તેને લાગ્યું.

“જગતને આને એવાં વીસ સ્વીપુરુષોની આવશ્યકતા છે, કેમનામાં એટલું સાહસ હોય કે હિંમતપૂર્વક ભિલા થઈને પોકારીને કહી રહે કે ભગવાન સિવાય બીજું કશું જ એમની પાસે નથી. એ માટે છે ડાર્થ તૈયાર? ડાર્થએ ડાર્થથી શા માટે ઉરું જોઈએ? જો આ સત્ય હોય તો બીજાનું શું મહત્વ છે? અને જો સત્ય ન હોય તો જીવનનું પણ શું મહત્વ છે?”

સ્વામીજીની અસ્વચ્છિત વહેતી વાગ્વારાના આ ભર્મવેદક શખ્દોષે માર્ગરેટના અંતરમાં ખળખળાઈ મચાવી દીધો. આ શખ્દોષાં માર્ગરેટને ડાર્થ અગમનો પોકાર સંભળાયો અને પોતાના જીવનનો એક સુંદર રીતે કંડારાયેલો માર્ગ દેખાયો. આ આદેશ વિષે તેમણે પાછગથી જણાવ્યું પણ છે કે,

“ધારા કે સ્વામીજી એ સમયે ન આવ્યા હોત તો। તો મારું જીવન અસ્તક વગરના ધડ જેવું બન્યું હોત, કારણું કે હું હંમેશાં માનતી હતી કે હું ડાર્થક વરતુ માટે રાહ જોઈ રહી હતી અને મેં હંમેશાં માનેલું” કે આદેશ આવશે, અને એ આવ્યો.”

આમ આદેશ ભળતાં માર્ગરેટના જીવનને અશાંત કરી મૂકૃતી મથ્યામણો. સમી ગઈ. સ્વામીજીએ તો જણાવેલું કે “ભારતદેશની સ્વીચ્છા માટે મારી પાસે યોજના છે. અને મને લાગે છે કે તેમાં તસે મને ઘણાં મહદેશ્ય થઈ શકશો.” માર્ગરેટને જીવનધ્યેય મળ્યો. હવે પછી રાહ ડોની જોવાની હોય? પણ માની આત્મા લીધા વગર ડાર્થ પણ કામ શરૂ ન કરનાર માર્ગરેટ તેમના જીવનવહેણને અદ્વાતી નાંખનાર મહત્વનો નિર્ણય લેતાં પહેલાં મા પાસે ગયાં.

“મા! મારે ભારતદેશમાં જવું છે. સ્વામીજીએ મને ભારત આવવાની રણ આપી છે.”

આ સાંભળી મા મેરી બાંડ વિચારમાં પડી ગયાં. એમની

નજર સમક્ષ નાનકડી નાયતીકૂદ્ધી માર્ગેટ ખડી થઈ અને એમને
યાદ આવ્યા પેલા પાદરી સંતના શંદો : “એક વખત આ બાલિકા
ઉપર લારતવર્ષની સેવા કરવાની જવાયદારી આવશે.” વરસા પહેલાંની
એ લાવિષ્યવાણી આને સાચી પડી રહી હતી. પતિને આપેલું વચન
પાળવાનો સમય આવી ચૂકુંચો હતો. આને માર્ગેટ અને ભણસે
પ્રભુનો આદેશ લઈ પોતાની સમીપ આવી હતી. ત્યારે માતા તરીકે
તેમણે માર્ગેટને બધી જ સહાય કરવાની હતી. વહાલસોયી પુત્રી
નજર સામેથી દૂરદૂર છેક ભારત જેવા અજણ્યા દેશમાં જય અને
તે પણ તપ, ત્યાગ અને કઠોર સંયમથી ભરેલું જીવન જીવવા માટે
જય એ આમ તો માતાના દિવિને પસંદ ન હતું. પરંતુ પુત્રીની
આંતરવયથા અને પ્રથળ ઝાંખના તેઓ સતત સાક્ષી રહ્યાં હતાં.
તેઓ જાણતાં હતાં કે માર્ગેટને જે જોઈએ છે, તે તેમના દેશમાંથી
મળી શકે તેમ ન હતું. સ્વામીજીની દિવ્યતા, ભંયતા અને તેજ-
સ્વીતાંત્રે એમને પણ ખાતરી કરવી દીધી હતી કે માર્ગેટના ચું
કંઈ સામાન્ય માનવી તો નહોતા જ. આથી જ તેમની પુત્રીને હવે
જ્યારે જીવનકાર્ય પ્રાપ્ત થયું હતું, ત્યારે માતા તરીકે તેમણે તેને
બધી જ મદદ કરવાનું નક્કી કર્યું.

“માર્ગેટ, તુ ભારતમાં જવાની છો, એની તો તારા નાનપણુથી
જ મને ખખર હતી. તારા પિતા પણ એ જાણતા હતા. પણ તારું
જવાનું આટલું જલ્દી થશે એની મને ખખર નહોતી. તને પ્રભુનો
આદેશ મળ્યો છે અને તને મહાસમર્થ ચુંચુ મળ્યા છે એટલે મને
નિરાંત છે. તું એ આદેશનું પાલન કરે એમાંનું ડેઈ પણ અવરોધ
જિભો નહીં કરું. જે કે તુ અમારાથી દૂરદૂર જય એ અમને જરા
પણ ન ગમે, પરંતુ એવી જ પ્રભુની ધર્યા હશે. તુ અમને નિર્ધારિત
પત્ર લખતી રહેને હો.” માતાએ વહાલથી બેટીને પુત્રીને આશીર્વાદ
આપ્યા અને તેના કલ્યાણ માટે પ્રભુને પ્રાર્થના કરી.

જ્યારે માર્ગરેટ ભારત જવા નીકલ્યાં ત્યારે ભાતા તેમને વિદ્યાય આપવા કિનારા સુધી ગયાં હનાં. સ્ટીમરના તૂતક ઉપર પોતાની વહાલસોથી પુનીને પોતાનાથી દૂરદૂર જતી જોઈને તેઓ રડી પડ્યાં. પણ આંખમાંનાં આંસુઓને લુછતાંલુછતાં સ્ટીમરના તૂતક ઉપર ભિસીને વિદ્યાય લેતી પોતાની તેજસ્વિની પુનીનો ચહેરો સ્ટીમર ભિપડી ત્યાં સુધી તેઓ અનિમિષપણે જેતાં જ રહ્યાં.” એ તેજસ્વી નીલી આંસો, એ ચણકતા સોનેરી વાળ, એ પ્રકૃષ્ટ અને કાંતિમાન ચહેરો, એ મધુર સ્થિત અને તેની નીડર અને ઉત્સાહી વાણી—આ બધું ફરી કચારે જેવા અને સાંભળવા મળશે? તે સમયે તેમના પતિ પણ પ્રસન્ન થઈ અંતરિક્ષમાંથી માર્ગેટ પર આશીર્વાદ વરસાવી રહ્યા હોય તેવું તેમણે અનુભંગું.

માર્ગરેટને તો સ્ટીમર ઉપર સહયોગીઓને નિહાળવાનો મોષ્ટ મળ્યો. સમયનો ઉપયોગ તેઓ વાંચન, મનન, ધ્યાનમાં કરતાં અને કચારેક સહયોગીઓ સાથે વાતાવાપ પણ કરતાં.

“અરે, ભાઈ! તું વતન છોડીને ભારતમાં ડેમ જય છે?” એક દ્વિતી સ્ટીમરમાં પ્રવાસ કરી રહેલા એક યુવાન અંગેજને તેમણે પૂછ્યું.

હેખાવે કરડા અને સ્વભાવે અત્ય લાગતા આ યુવાનને તેની જિંદગીમાં આટલા પ્રેમથી ડોઈએ ભોલાવ્યો જ ન હતો. આમ તો તે ડોઈની સાથે બહુ બોલતો પણ નહીં. પણ માર્ગેટના પ્રેમ પાસે તે પીગળી ગયો.

“હું ઘરે બહુ તોઝાન કરતો, ડોઈને ગાંઠતો નહીં. મારા ઉદ્ઘત વર્તનથી મારાં માયાપ મારાથી ખૂબ કંટાળી ગયાં. એરલે હવે હું તેમને ન પણ માટે તેમણે મને છેક ભારત મોકલ્યો છે.”

“અરરર, તારા માતાપિતામાં તને ભારત જેવા દૂર દેશમાં મોકલી હેવા નેટલી કઢોરતા આવી કચાંથી?”

“પણ બહેન, એમાં ડોઈ નવાઈ નથી. મારા માતાપિતાને મારા ઉપર જરય પ્રેમભાવ નથી. તેમને મારી ડોઈ બાખતમાં રસ નથી. આથી હું એમનું કહેવું કરતો નથી અને તેઓ ના પાડે એ કામ હું ધરાર કરું છું.”

માર્ગરેટને સ્ટીમર ઉપર જ આ યુવાનના અતડાપણાનું કારણ મળી ગયું. પ્રેમના અભાવે આવા આશાસ્પદ યુવાનનું ભાવિ કેવું બરખાદ થઈ રહ્યું છે, એ તેમણે જેયું. આ યુવાનને મદદ કરવાની તેમને ધ્રુણા થઈ આવી. એને સીવે રસ્તે લાવવામાં મહદ્રષ્પ થઈ શકે એવી એક વસ્તુ એમની પાસે હતી. એમના માતાએ યાદ્ગીરી રૂપે આપેલા સોનાના ધડિયાળથી વિશેષ કીમતી ડોઈ ચીજ એમની પાસે ન હતી. આ ધડિયાળ માતાએ એમને એ આશાપે ભેટ અપેલું કે પણેપણે એમને માની યાદ રહે. માતાના પ્રેમનું એક માત્ર પ્રતીક, માતાની સ્મૃતિનું એક માત્ર ચિહ્ન એવું આ ધડિયાળ આ યુવાનને આપણું હોય તો કે તેના જીવનમાં પણ મંગલ પરિવર્તન આવી જય. એમ વિચારી એક હિસ માર્ગરેટ એ યુવાનને કહ્યું :

“લાઈ, મારી પાસે ડોઈ કીમતી ચીજ નથી કે જે હું તને આપી શકું. પણ મારી માતાએ મને આપેલી આ એક અમૂલ્ય ભેટ છે, જેમાં માતાના હૃદયનો સંપૂર્ણ પ્રેમ ભરાયો છે. એવી માતાના પ્રેમની આ જીવતીજગતી સ્મૃતિ હું તને ભેટ આપું છું. માતાનો આ પવિત્ર પ્રેમ તને તારા જીવનબધિતરમાં ઘૂર્ઘાસૂખ મહદ્રષ્પ થાય. એવી મારી તને શુભેચ્છા છે. હું તને ખૂબ જાળવીને તારી પારો જ રાખજાને.”

આવી ઉત્તમ ભેટ અને આઠલા કોમળ લાગળુંપ્રધાન શણદો કે તે યુવાનના જીવનમાં પહેલાં આવું કહી બન્યું ન હતું. તેણે ધડિયાળ ઉમળકાલેર સ્વીકારી અને માર્ગરેટ સમક્ષ પહેલી જ વાર તે મૂસકે

અનુકે રડી પડ્યો. પછી તો સમગ્ર પ્રવાસ હરમિયાન આવી હેતાળ
બેહેન તરફથી તેના જીવનબહેણને બદલી નાખતાં માર્ગદર્શક સ્ક્રયનો
પણ તેને ભણતાં રહ્યાં.

એક વર્ષ પછી માર્ગરેટને ઈંગ્લેન્ડથી આવેલો એક પત્ર તેઓ
ભારતમાં હતાં ત્યારે જ મળ્યો. પત્ર એક સ્થોન્ચે લખેલો હતો. તેમાં
તેમણે લખ્યું હતું કે તેમનો પુત્ર અદ્ધાળ મંદગીથી અવસાન પામ્યો
પણ જીવનની છેલ્લી ઘડી સુધી તે માર્ગરેટને જ યાદ કરતો હતો. અને
છેલ્લી ક્ષણ સુધી માર્ગરેટ આપેલું સેનાનું ધરિયાળ તેણે તેની પાસે જ
સાચી રાખ્યું હતું. આ ધરિયાળ એના જીવનને સાચી દીક્ષા આપી
હતી અને તેનું હંદ્યપરિવર્તન કર્યું હતું. તે માટે તેનું માનાપિતા
માર્ગરેટના કાણું હતાં. આ પત્ર દ્વારા માતાએ તેમનો ખૂબ આભાર
માન્યો હતો. માતાની પ્રેમભરી બેટમાં હંદ્યપરિવર્તન કરેવાનો કેવો
તો જન્મું રહેલો હતો એનો પરિચય આ પત્રે માર્ગરેટને કરાવ્યો.
માતાની આ બેટનો કેવો તો ઉત્તમ ઉપયોગ થયો. કે એક માર્ગ
ભૂલેલા યુવાનને સન્માર્ગ મળ્યો. અને પુત્રથી વિમુખ થગેલાં મા ।-
પિતાને પ્રેમાળ સમજું પુત્ર પાણો મળ્યો. આ વાતથી માતા પણ
જરૂર પ્રસન્ન થશે એમ વિચારી તે યુવાનના હંદ્યપરિવર્તનની આ
કથા એખણે માતાને પત્રમાં લખી જણાવી.

માર્ગરેટ કલકત્તામાં આવીને રહ્યાં. ત્યાં રહીને તેમણે હિંદુ
ધર્મનો પરિચય મેળગવ્યો. હિંદુ સાધકોના પ્રત, તપ, અને સંયમના
કઠોર જીવનને તેમણે અપનાવ્યું. સ્વામી વિવેકાનંદે એમને હિંદુ
ધર્મનું દર્શન કરાવ્યું, એનાં રહસ્યો સમજાવ્યાં. આત્માની અમૃત
તાની એમને અનુભૂતિ કરાવી. ભારતનાં તીર્થધારેની યાત્રા કરાવતાં
કરાવતાં સાચા ભારતવર્ષનું દર્શન કરાવ્યું અને એમને સંપૂર્ણ હિંદુ
બનાવી દીધાં. માર્ગરેટને સ્વામીજીએ દીક્ષા આપીને તેમને ભગવાનના
ચરણે નિવેદિત કર્યા અને તેમને નવું નામ આપ્યું નિવેદિતા.

હવે માર્ગરેટ નિવેદિતા બની હુકુ વિવેકાનંદની સાથે ઝરી યુરોપના પ્રવાસે આવ્યાં. સંપૂર્ણપણે ભારતીય બની ગયેલી પોતાની પુત્રીને જોઈને માતા મેરી આનંદિત થઈ ગયાં. સ્વામી વિવેકાનંદ પણ થોડો સમય નિવેદિતાનાં માતા અને ભાઈબહેન સાથે તેમના ધરે રહ્યા. માતાના હૃદયને હવે સંપૂર્ણ ખાતરી થઈ ગઈ કે એમની પુત્રીએ લીધેલો માર્ગ સાચો હતો. થોડો સમય માતા પાસે રહ્યાને તેઓ યુરોપની યાત્રાએ ગયાં અને પાછાં ભારત પહોંચી ગયાં.

સ્વામીજીના સ્વીકૃતિવણીના આદર્શને મૂર્ત્તિમંત કરવા તેઓએ બાગયન્નરમાં એક કન્યાશાળા સ્થાપી. તેઓ રાતદિવસ આ શાળાના કાર્યમાં દૂખી ગયાં. હવે તો ભારત જ તેમનો સ્વદેશ હતો. ભારતના ઉત્થાન માટે કન્યાઓની ક્રેણવણી અંતે તેમના વિકાસની અત્યંત જરૂર છે, એમ સ્વામી વિવેકાનંદ દદ્પણે માનતા હતા અને પોતાના ગુરુના આદેશનું પાલન કરવા તેઓએ તન, મન અને ધન આ કન્યા-ક્રેણવણીના કાર્યમાં સહભી દીધાં.

સ્વામીજીના અવસાન બાદ ઝરી તેઓ યુરોપની યાત્રાએ ગયાં. પાંચ વર્ષ બાદ હવે તેઓ માતાને ભળી રહ્યાં હતાં. ભારતભગ્નિની બનેલી પોતાની પુત્રીને આઠલા લાંબા ગાળા બાદ જેતાં મા મેરીની આંખમાં આનંદનાં આંસુ ઉભરાયાં. ત૨ વર્ષ પહેલાં તેમણે પતિને અપેલું વચન સાર્થક થયું હતું : “જુઓ, જુઓ, આપણી માર્ગરે ભારતભગ્નિની બનીને આવી છે. ભારતની સ્વીએની ઉદ્ઘારક બનીને આવી છે. તેણે તમારો સેવાનો વારસો અરાધર જાગ્યો છે. તમે ખુશ છો ને ?” આમ માતા મેરી જેનામન સ્વર્ગસ્થ પતિ સાથે વાર્તાવાપં કરવા લાગ્યાં. એમના હૃદયમાં આનંદનો ઓધ ઊંઘણતો હતો. એમને આનંદ થતો હતો. તેઓ ગૌરવ અનુભવતાં હતાં. તેમની પુત્રીએ એમના સંસ્કાર ઉજાજ્યા હતા. પુત્રીના ચહેરા ઉપર અલીકિડ તેજ, અંતરમાં પરમ શાંતિ અને વાણીનાંથી પ્રગટતી શક્તિ જોઈને માતાને ખ તરી

થઈ કે માર્ગોટનું જીવનવહેણ સાચી દિશામાં જ વહી રહ્યું હતું,
અને એને મળેલો આદેશ સાચો હતો.

નિવેદિતાએ પણ આ વખતે ભાતા સમક્ષ પોતાના અંતરનો
સમગ્ર વૈબળ ઢાવની દીધી. જે ભાતાએ અનેક કણો જઠાવીને
પોતાનાં બાળકોને ઉમદા શિક્ષણ આપ્યું હતું. અને તેમને કદી ય
પિતાની એટ સાલવા દીધી ન હતી, અને જેમણે તેમના આધ્યા-
ત્મિક વિકાસને પોષ્યો હતો. એવી ભાતાને તેમની જીવનસંધ્યાએ
નિવેદિતાએ પ્રભુનાં સત્ય, શિર અને સૌદર્ધના પરિયય કરાવ્યો.
તેમની નિશાળની નાનીનાની ભાલિકાઓની વાતો સાંભળાને ભાતા
આનંદ અનુભવતાં. હિંદુ પરિવારોમાં ખીઅનાં ત્યાગ, સહનરીતા
અને સ્વાર્પખૂની વાત સાંભળતાં-સાંભળતાં ભાના. રોમાંચિત થઈ
જતાં. એક નવી જ સંસ્કૃતિનો તેમને પરિયય થતો હતો. હિંદુ
વિધવાઓની અસહાય સિથ્યતિનું વર્ણન સાંભળાને ભાતાને પણ તે
બધાને ભદ્ર કરવાનું મન થઈ જતું. તેઓ નિવેદિતાને છેઠાં, “બેટા,
એ અસહાય, નિરાધાર અને લાયાર ખીઅનાં ઉદ્ધાર માટે તું જરૂર
કાંઈક યોજના કરને.” પછીથી નિવેદિતાએ કલકતામાં બહેસોનું ધર
સ્થાપ્યું તેની પાછા તેમની ભાતાની પ્રેરણું હતી. શ્રીરામકૃષ્ણ પરમ-
હંસની અને પોતાના સર્વર્થ ચુરુ સ્વામી વિવેકાનંદની અદ્ભુત
વાતો કહેતાં તેઓ થાકતાં જ નહીં અને મા મુગ્ધ ભાવે પુનીને
ભોગતી સાંભળી રહેતાં.

“મા, મા, જુઓને તમારા માટે હું ભાસ ગંગાજળ લાવી
છું.” હવે તો ભાતાને ગંગાનદીની પવિત્રતા અને મડાનતાનો પૂરો
પરિયય થઈ ગયો હતો. એથી ગંગાસ્નાનંતું અને ગંગાના પવિત્ર
જળનાં આચમનનું મહત્વ તેઓ સમજ શક્યાં હતાં. એહલે તેમણે
એ પવિત્ર ગંગાજળનું ચરણસૂત લીધું. પોતાના ભસ્તક પર એ
જળનો અભિષેક કર્યો અને કહ્યું, “બેટા, હું તો એ પવિત્ર નદીના

દર્શિન તો નકીં કરી શકું પણ તારી આંખો કારા જ મેં એ નહીનાં
દર્શિન કર્યાં છે. તારા દારા તો હું એ મહાન દેશમાં પહોંચી શકી
શું. બેઠા, તુ માને ચાહ કરીને છેક ત્યાંથી મારા માટે આ પવિત્ર
જગ લાવી તથી મને જ જ આનંદ થયો છે.” માને આનંદિત
થયેલાં જેઠને નિવેહિતાએ કૃતાર્થતા અનુભવ્યા.

‘અને ભા, જુઓ તો તમારા માટે ખીજું શું શું લાવીશું ?
તમારી તો કલપનામાં પણ એ નકીં આવે પણ એ મેળવીને તમે
ખૂબ આનંદ પામશો. લો, આ તો દુર્લભ વસ્તુ છે” એમ કહી
નિવેહિતાએ એક જ્યપમાળા કાઢી અને માતાના હાથમાં મુક્કી. પછી
તેનો ધૃતિડાસ રહેણાં રહેવા લાગ્યાં, ‘‘ભા, આ જ્યપમાળા ગોપાલની
માની છે. એ એક સાચાં ભક્ત હતાં. ‘‘ગોપાલની ભા’ એ ન મતો
શ્રીરામકૃષ્ણને એમને આપેલું. ગોપાલ એટલે અગવાન બાલકૃષ્ણ.
તેણો બાલકૃષ્ણની સાથે જ સતત રહેણાં. એમ આપણે ડોઈ ઘ્રણિત
સાથે રહીએ તેમ તેણો બાલકૃષ્ણ સાથે રહેણાં. એનો સાથે વતોા
પણ કરતાં. બાલકૃષ્ણનો સાક્ષાત્કાર એમને સહજ હતો. એવા
ગોપાલનાં માણે એમની આ જ્યપમાળા એમની આંતિમ સમૃતિઓ
મને બેટ આપી હની તે હું તમારા માટે લાવી હું. બોલો, તમને
આ બેટ ગમી ને ?”

“અરે, બેઠા ! જેને અગવાન સહજ હોય એવા એ પવિત્ર
હિંદુમાતાની પ્રેમપ્રસાહિઓ આ માળા મારા માટે લાવી એ મને તેમ
ન ગમે છે. એમાં એ દિવ્યમાતા અને બાળભન્નનો. પ્રેમ તો છે જ
પણ સાથેસાથે આ માતા અને એના આ જાળનો પણ પ્રેમ
ભજ્યો છે ન ?” એમ કહી હસીને માનાયે એ જ્યપમાળાને ભક્તિન
લાવપૂર્વક માથે ચલાવી અને કહ્યું, “એ અદ્ભુત માતાની એમ
હું ય આ જ્યપમાળામાંથી જ્ય કરતાંકરતાં [ચરણાંતિમાં પોઢીયા.]
અને માળા હાથમાં લેતાં જ જાણું માતાની અંદર ડોઈ અલોકિક

શક્તિ જનરી આંદી હેય, તેવો તેમને અતુભવ થયો અને તેમનું સમગ્ર અસ્તિત્વ આનંદી લારાઈ ગયું.

આ ઉપરાંત નિવેહિતા માત્રા ભાઈબહેનને યાદ કરીને બીજું શું શું નહેઠાં લઈ ગયાં ! દ્વાક્ષના પારાએં, તુલસીની માળાએં, ધૂપસળા, તેળના, આશ્રમણની સુંદર છબિએં, અરુની કવમેં, ડાતરણી-વાળા ટેપડીએં વગેરે જાનાનાની વસ્તુઓથી નિવેહિતાએ માતા અને ભાઈબહેનને ભારતવર્ષની કલાકારીગરી અને શૈક્ષણાને પરિચય કર્યાયો.

“ઐટા મારોટા, હું હું અનંદી પ્રલુના ધરે નર્દીશ અને ગૌરવથી કહી શક્તિશ કે પ્રલુ ! તમને સમર્પણ કરેલું મારું બાળક ભારતવર્ષમાં તમારું જ કાર્ય કરી રહ્યું છે. તારા પિતાને પણ સંતોષથી કહી શક્તિશ કે તમારી પુત્રીને તમારી ગેરહાજરીની ઓટ મેં કહી પડ્યા હીધી નથી. મારાથી શક્તિ તેટલી મેં તેને સહાય કરી છે. ડેમ બરાબર ને એયા !”

નિવેહિતા માતાના નિર્મલ પ્રેમપ્રવાહમાં સ્નાન કરી રહ્યાં હતાં. માતાનો પ્રેમ ડેવો અદ્ભુત હતો ! અસ, પૃથ્વી ઉપર આ એક જ પ્રેમ એવો હતો કે જેમાં કશીય માગણી વગર બસ આપે જ જવાનું હતું. માતાનો પ્રેમ એ સર્જનહારના પ્રેમની પૃથ્વી પરની પ્રતિકૃતિ સિવાય બીજું કશું જ નથી. નિવેહિતાને સમજાયું કે જીવનપરિવર્તન કરવા માટે માનાનું હૃત્ય અને સર્વસ્વ આપી હેઠાર એ હૃત્યનો પ્રેમ જ બસ છે. માના આવા અદ્ભુત પ્રેમથી બિજાયેલાં નિવેહિતાએ એક જગ્યાએ લખ્યું છે,

“તે અવર્થનીય પ્રેમ કે જે મારી માતાએ મને આપ્યો છે, ને હજુ ય મારી અંદર કેવી શક્તિઃપે છે તે કહી શક્ય. હું શક્તિ-માન નથી. તે છે બધું જ આપી હેવાનો પ્રેમ.”

આ પ્રેમમાં તરબોળ બનીને નિવેહિતા યુરોપના પ્રવાસે ગયાં. ત્યાંથી પછી અમેરિકા ગયાં. તેઓ અમેરિકામાં હતાં ત્યારે લાંડનથી પત્ર આવ્યો: “મા ખીમાર છે, તમને મળવા જાણી રહ્યા છે, આવી જાઓ.”

હજુ થોડા મહિનાઓ પહેલાં તો તેઓ માતા પાસે હતાં. માતાએ નિવ્યાજ પ્રેમથી શેમના સમગ્ર અંતરને તરબોળ કરી દીધું હતું. રાત અને દિવસ મા અને તપસ્થિતિ પુત્રીની ગોછિઓ ચાલી હતી. ન મા સાંભળતાં થાકતાં કે ન પુત્રી એમને કહેતાં થાકતી. આમ આપાર આનંદમાં નિવેહિતાએ માતા સાથે દિવસો ગાળ્યા હતા. ત્યારે તો વૃદ્ધાવસ્થા સિવાય માતાને ખાસ માંદગી જણાતી ન હતી. અને હવે એકાએક શું થઈ ગયું હોશે? નિવેહિતાને તાત્કાલિક લાંડન પહેલાંની જવાની ઘણ્ણા તો થઈ આવી પણ અમેરિકામાં એમના કાર્યનો વિસ્તાર એટલો બધો બહેળા હતો કે તાત્કાલિક ત્યાંથી નીકળી શકાય તેમ જ ન હતું. બધાં કાર્યક્રમો, વ્યાખ્યાનો અગાઉથી ગોડવાઈ ગયેલાં હતાં. એ બધાંમાં ફેરફાર કરી યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવામાં સમય નીકળી જય તેમ હતો. તેમણે માનાં સ્વાસ્થ્ય અને શાંતિ માટે ભગવાનને પ્રાર્થના કરી અને માને પત્ર લઈયો:

“વહાલી મા,

ભગવાન તો સર્વત્ર છે. તેઓ બધાં જ બધાં કાપી તમને સ્વસ્થ બનાવશે. હું તમને ફરીથા શ્રીરામકૃષ્ણ અને શ્રી વિવેકાનંદની વાત કહેવા ભયણું છું. તેઓ જે અદ્ભુત જીવન જીવ્યા તે આપણુંને એમ જ માનતા કરી હો કે ભગવાન સર્વત્ર છે. પછી લદે આપણું તેને જાણ્યાએ કે નહીં, જોઈ શક્યાએ કે નહીં. આહ! તેમણે તમને કૈની મદદ કરી હોત! એક જ સ્પર્શ, એક જ દષ્ટ, એક જ

મુલાકાત અને તમામ પીડા શરીર જત. અને તમારાં માટે રહ્યાં હોતાં શાંતિ અને બા'ડો બા'ડો આનંદ."

માતાને આ પત્ર ભજ્યો. પણ તેઓ જાણી ગયાં હતાં કે એ એમના અંતિમ દિવસો હતા. અને એટલે જ એમણે માર્ગોર્ટને ભળવા ધ્યાચ્છયું હતું. પરંતુ પુત્રીના વદલે પત્ર આવ્યો. માના હૃદયને પત્રથી શાતા ન મળી, એમણે ઝીરીથી સંહેરો મોખલાવ્યો. માતાની સ્થિતિ અત્યંત ગંભીર છે, એ જાણીને અમેરિકાની સથળી પ્રવર્તિ-એની વ્યવસ્થા કરી નિવેદિતા ઝીરીથી માતા પાસે લંડન પહોંચી. ગયાં. પોતાની વહાલી માર્ગોર્ટને પોતાની સમીપ બિલેકી જોઈને સૃત્યુ અને જીવન વચ્ચે જોલા આતી માતાના ચહેરા ઉપર સ્થિત તરવરવા લાગ્યું. અને તેમના સાંત્પન્ન હૃદયને શાંતિ થઈ. તપસ્થિતિ પુત્રી હવે સમીપમાં છે, તેથી હવે સૃત્યુ આવે તો ય માતાને ભય કે ચિંતા ન હતા. માતા હવે સૃત્યુને ખુશીથી આવકારવા તૌથાર હતાં.

નિવેદિતાએ જોયું કે માતા હવે થોડા દિવસના જ મહેમાન છે. એટલે રાતદિવિસ તેઓ માતાની પાસે જ રહ્યાં. પોતાના શુરુદેવ સ્વામી વિવેકાનંદ પાસેથા સાંભળેલી શ્રીરામકૃષ્ણદેવની અનેક અદ્ભુત વાતો તેઓ માતાને હેઠાં. શ્રીરામકૃષ્ણદેવને પણ કેન્સર હતું. અંતિમ દિવસોમાં તેમને અત્યંત શારીરિક પીડા થતી હોવા છતાંય. તેઓ ડેવા આનંદમાં રહેતા! ભક્તજને માટે તેઓ બ્યાકુળ બની જતા. મનને શરીરથી છૂં પાડી દેવાથી શારીરિક કષ્ટ રહેતું નથી. આવી આવી અનેક વાતો માતા સમક્ષ નિવેદિતા કરતાં. પુત્રીની જીનવાણી સાંભળતાં-સાંભળતાં ભા પણ આત્માના અસીમ પ્રેરણમાં વિહરવા લાગતાં. આ દિવસોમાં પરમશુર શ્રીરામકૃષ્ણદેવ અને સ્વામી વિવેકાનંદ જણે અત્યંત સમીપમાં હોય એવું નિવેદિતા અનુભવતાં. માતાને શાંતિ મળે એ માટે તેઓ શ્રીરામકૃષ્ણદેવને સતત પ્રાર્થના કરતાં રહેતાં. માતાને પણ પુત્રીનો પ્રેમ ભજ્યો. પુત્રીનું દિવ્ય સાંનિધ્ય.

મહિં અને તેમને પણ જાણાનું કે પુનીએ એમના જવનને ય સાર્થક કરી હોય છે. આ અતિમ વિસો તો જાણે પરમપ્રભુના પ્રેમમાં પસાર થઈ રહ્યા હોય એવું તેમને લાગતું હતું. આવી જ પ્રેમભરી હું ક્રમાં માતાના અમર આત્માએ નિવેદિતાની હાજરીમાં સથૂળ હેડ છાડી હોવો.

નિવેદિતાના સમગ્ર જવનવિકાસ દરમિયાન માતાનો પ્રેમ અતે આશીર્વાઃ સદાય વીટળાપેણાં હતાં. માતાની વાતસદ્યભરી નજર સદાય એમના ઉપર હતી. માતાએ એમનાં કાર્યેમાં નિરંતર પ્રેરણ આપી હતી. જે કર્મ જુદો હતો, હેઠાં, સંસ્કાર, રીતરિવાજ બધું જ બુદું હતું છતાં માતાએ પુનીના કાર્યમાં અપાર રસ દાખલ્યો હતો. આદિલી ઉક્ટતાથી પુનીને ચાહના હોવા છતાં પણ પુની ઉમેશાં પોતાની સમીપમાં રહે તેવું તેમણે કઢી પણ છચ્છચું ન હતું. આવી મહાન માતા હવે ચિર નિકામાં પોઢી ગયાં હતાં. અદ્ભુત હતો એમનો પ્રેમ ! અનન્ય હતું એમનું વાતસદ્યપૂર્ણ સમર્પણ ! અતૃપુરી હતી એમની ઈશ્વરમાં શ્રદ્ધા ! માતાની અંતિમ અવસ્થામાં પોતે હાજર રહી શક્યાં, એમને સતોપ અને આનંદ આપી શક્યાં અને પોતાના પ્રેમથી તેમના જવનને મધુર જનાવી શક્યાં એ માટે નિવેદિતાએ પોતાન મહાન યુરુ અને પ્રભુનો હંદ્યપૂર્વક આલાર માન્યો.

માતાની ધ્યાનતુસાર નણે ય આગફોએ એમના મૃતહેઙ્ણને પિતાની કારણની નજીક દેણાબ્યો. અશ્વાલરી આંખે નણે ય ભાઈખેને માતાને શ્રદ્ધાંજલિ આપી. નિવેદિતા ત્યાર પણી થોડા દિવસ ભાઈખેને પાસે રહ્યાં. માતાની તમામ મિલકત ભાઈખેનને વહેથીને તેઓ પુનઃ પોતાની કર્મજૂભિ ભારતમાં આવી ખોલિશક્ષણ અને ખોલગૃહિતના કાર્યમાં લાગી ગયાં.

“માને આ તાપના રોગથી સુક્રત કર”

સાંજની વેળા થઈ તોથ વેંકટરામન ધરે ન આવ્યો ત્યારે મેટાભાઈ નાગસ્વામીને ચિંતા થવા લાગી. તેમણે કાકાને કહ્યું પણ ખરું કે નિશાળનો સમય તો કચારનેથ પૂરો થઈ ગયો છે તો પણ વેંકટ હજુ સુધી આવ્યો કેમ નથી? કચાં ગયો હશે?

“ચિંતા ન કર. હમણાં આવતો જ હશે. કદાચ કોઈ મિત્રના ધરે ગયો હશે.” કાકાએ આશાસન આપતાં કહ્યું.

પણ રાત્રિ થઈ ગઈ તોથ રામન ન આવ્યો એટલે કાકાને પણ ચિંતા થવા લાગી, “સવારે તું એને ડેવો ખીલયો હતો, નક્કી એ મા પાસે જ જતો રહ્યો હશે.”

“પણ કાકા, હું એને જરાય વધારે ખીલયો નથી મેં એને ત્રણ વાર બ્યાકરણના પાઠ લખવા કહેહું ને એ લખવાને બદલે તે સમાધિ ચદ્વાવને બેસી ગયો એટલે મેં તેને કપડો આપ્યો. કે આમ ન લણાય. અન્યજ બ્યાકરણ એને આવડતું નથી એટલે આવો કપડો તો હું એને રોજ આપું છું. આથી એને મારા ખીલવાથી એકદમ દુઃખ લાગી જય એવું અને નહીં.” મેટાભાઈ પોતાનું ભન મનાવતા રહ્યા એને રામનની રાહ નેઈનેઠીને થાકી ગયાં.

આખરે કાકાએ મા જ્યાં રહેતાં હતાં ત્યાં માનમહુરા પુણ્યાં : “વેંકટરામન ત્યાં આવ્યો છે? આવ્યો હેઠળ તો તુરત અહીં મેટલી હેઠે. એનું લણવાનું બગડવા ન હેવાય.”

મા ઉપર તો જાગે વીજળી પડી. ‘શું વેંકટ અહીં? ના રે ના, એ તો રણ પૂરી થવા પછી તમારી પાસે મોકલ્યો. પછી અહીં આવ્યો જ નથી. મે’ તો એ પછી એનું મોહું પણ જેયું નથી.”

“ધરેથી એ કચાંય જર્તો રહ્યો છે, અને એનો પતો નથી.”

આ સમાચાર સાંભળતાં જ તીવ્ર આધાતથી મા મૂઢ બની ગયાં. હજુ તો પતિના સ્વર્ગવાસને પાંચ વરસ પણ પૂરાં થયાં નહોનાં ત્યાં પોતાના આ સુકુમાર વચે પુત્રના ધર છે. ડીને નાસી જગતાના સમાચાર મજ્યા. તેમણે બધે જ રોષ પોતાના મોટા પુત્ર ઉપર ઢાલ્યો. એમને એક જ વાતાનું દુઃખ હતું કે મોરોલાઈ જવાનાં દારી ચૂક્યો અને તેમને નાના પુત્રને ગુમાવવાનો વખા આવ્યો.

પણથી તો શક્ય એટલાં તમામ સ્થળોએ તપાસ કરાવી પણ કચાંયથી તેમના વહાલસોયા પુત્રની ભાળ ન ભળી. માતાને આટલ્યુ વ્યય અને ચિત્તાતુર જેઠને દિવસો આપવા કોઈએ કહ્યું, “તમે ચિત્તા ન કરો. એ તો ત્રણ રફિયા લઈને ગયો છે. પેસા ખૂટી જશે એટલે એની મેળાએ પાછો આવશે. હમણાં બેચાર દિવસોમાં જ પાછો આવ્યો સમજો.”

પણ બેચાર દિવસો તો શું, બેચાર અડવાઝિયાં ને બેચાર મહિનાઓ વીતી ગયાં તોથ રામન પાછો ન આવ્યો કે ન આવ્યા તેની કુશગતાના સમાચાર. તે કચાંય હશે? શું કરતો હશે તેના સમાચાર કેણું આપે?

“રામન નાટકમંડળીમાં જેડાયો છે ને તે તિરુવનંતપુરમાં છે” એક દિવસ કોઈએ સમાચાર આપ્યા. માને તો જાણે સાક્ષાત ભગવાન મજ્યાં. તેઓ તો તુરત જ પોતાના દિયરને લઈને તિરુવનંતપુર પહોંચ્યી ગયાં નાટકમંડળીના. એકએક બાળકદાકારોને જેથો પણ કચાંય એમનો લાલ ન હેખાયો. ત્યારે તેઓ લારે હૈથે ધરે

પાણાં ફર્યાં, પણ હવે માને ડોઈ કામમાં રસ ન રહ્યો, જે કંઈ કરતાં તે બધું જ ચંત્રવત્ત કરતાં.

એક દિવસ તેમણે શેરીના નાકે એક કિશોરને ઉભેલો જેથો અને ઘરમાંથી સીધી ટોટ મુક્કી, ત્યાં જઈ પહોંચ્યા પણ જઈને જેથું તો વેંકૃ જેવો જ દેખાતો એ ડોઈ ખીજો જ છાકરે હતો ! માની પુત્રપ્ર પિતની આશા ધૂળમાં ભળી ગઈ. અને તેઓ ત્યાં જ ઇસડાઈ પડ્યાં. રાત અને દિવસ બસ તેઓ પુત્રના જ વિચારોમાં ઝૂબેલા રહેતાં. મારા લાલને માડાઈ બહુ લાવે છે, તો હવે એને ડોણું માડાઈ ખવડાવતું હશે ? એનું ધ્યાન ડોણું રામતું હશે ? એને એની માની ચાદ આવતી નહીં હોય ? આવા તો અસંખ્ય પ્રશ્નો માતૃહૃદયમાંથી જિડતા અને ડોઈનોય ઉત્તર તેમને મળતો નહીં.

આમ ને આમ વરસ વીતવા લાગ્યાં, પણ રામનની ડોઈ ભાળ ભળી નહીં. એક દિવસ મહુરામાં ધરના દ્વિવાનભાનામાં સહુ બેઠા હતા. મા, ડાડા, મોટાલાઈ, નાતો લાઈ સહુ હાજર હતા અને રામન બાયત જ વાતચીત થઈ રહી હતી. ત્યાં એક છાકરો દોડતોા દોડતો આવ્યો. અને હાંઝતાહાંઝતા એક શાસે બોલ્યો ગયો : ‘મળી ગયો, મળી ગયો.’

“‘ડોણું મળી ગયો ? મારો રામન મળી ગયો ?’” માયે અધીરા થઈને પૂછી જ નાંખ્યું.

“હા. અમ્મા. તમારો વેંકૃતરામન જ મળી ગયો છે.”

“હે ! કચાં છે ? જલ્દી કહેતે, કચાં છે મારો વેંકૃતરામન ?” મા એકશાસે બોલ્યાં.

“અરે, એ તો બધું છાડીને સાધુથઈ ગયો છે. બહુ મોટા તપસ્વી બની ગયો છે. અને અત્યારે તમારે એને મળવું હોય તે તિરુવણ્ણાલ્યેમાં છે.”

“હે? રામન અહું છોડીને સાધુ થઈ ગયો? શું આ વાત સાચી છે? બોલ તો તને આની ખરાર ફેમ પડી?”

“અમા, મારે કામ હતું એટલે હું તિરુવણ્ણામલ્લૈ ગયો હતો. તાં એક વ્યાલણ સંન્યાસી વિષે સાંભળ્યું. બધા બહુ ભાવથી તેમની વાત કરતા હતા એટલે હું પણ તેમના દર્શને ગયો. જેનાં તો ખરાર જ ન પડે કે એ આપણો વેંકટરામન છે. ઓહોઢો, એણું તો ભારે તપ કર્યું છે હો. અને કહે છે કે જયરી સિદ્ધિએ પણ મેળવી છે. એ તો એમની અહું જ સેવા કરનાર અને સંભાળ કેનાર અષણામલો તંબિરાને હડ કરીને પૂજ્યુઃ “આપ ડોણુ છો. તે અમને કડો.” એટલે પછી ના છૂટકે એ વ્યાલણ સંન્યાસીએ ચિક્કીમાં એ શરૂદો લખ્યા. એ બોલતા તો નથી પણ તેમણે લખ્યુઃ “તિરુવણ્ણા વેંકટરામન”. એટલે પછી હું સમજુ ગયો કે આ વ્યાલણ સંન્યાસી બીજો ડોઈ નહીં પણ આપણો વેંકટરામન જ છે.

મા તિરુવણ્ણામાં રહેતાં હતાં એટલે હવે તે આચત ડોઈ શંકાન રહી. હાશ, પુત્રની આખરે ભાગ મળી ગઈ. મા અળગમાળ તો આનંદવિભેર થઈ ગયાં. તેમના જીવને હવે નિરાંત થઈ ગઈ હું પુત્ર છે તો સલામત. ભલેને, સાધુ થઈ ગયો છે તો શું થઈ ગયું? એ તો એને સમજારી-પણીને જરૂર પાછો ધરે લાવો શકાશે. એ વિશ્વાસના અણે તેમણે પોતાના મેયા પુત્ર નાગસ્વામી તથા દિયરને તિરુવણ્ણામલ્લૈ મેકલ્યા અને પોતે પુત્રના પાત્ર આવશાની આતુર-ભાવે રાહ જેવા લાગ્યા.

એ તરુણ સંન્યાસી વેંકટરામન જ હતા. અંતરમાં ભગવાન અરુણાચલમનો પોકાર સાંભળાં જ તેમણે સર્વસ્વનો લ્યાગ કરીને અરુણાચલમની ગોદમાં શરણ લીધું હતું. કોર તપશ્ચર્યાના પરિણામ-સ્વરૂપે નિર્વિકલ્પ સમાધિદશા તેમણે પ્રાપ્ત કરી લીધી હતી. તેઓ

તા ધણુંખરું ઉચ્ચ સાધનામાં લીન રહેતા. તેમને ન હતું દેહનું ભાન
કે નહોનું આસપાસના જગતનું ભાન. જાંડી અંધારી યુક્તામાં જ્યાં
જીવજંતુંએ સિવાય કાઈનો ય પ્રવેશ નહોતો થયો ત્યાં સમાધિ
લગાવીને તેઓ અંતરાત્મામાં લીન થઈ ગયા હતા. ત્યારે જીવજંતું
આએ એમના શરીરને એવું તો ઉંખ્યું હતું કે એમાંથી તુધિર ચાલ્યું
જતું હતું. ચામડી પર ધારાં થઈ ગયાં હતાં તોય દેહભાનથી પર
થયેલા આ સંન્યાસીને તેની પીડા કંઈ જ અસર કરતી નહોતી.
આસપાસના લોકોએ જ્યારે તેમના વિષે જણયું ત્યારે તેમણે નિર્વિ-
કલ્પ સમાધિમાં લીન થઈ ગયેલા એ યોગીના શરીરને યુક્તામાંથી
અહાર કાઢ્યું, સાઇસ્ક્રેટ કર્યું અને પર્ણથી તો એ શરીરના રક્ષણ
અને પોષણની જવાબદી એ લોકોએ ઉપાડી લીધી. છતાંય
પ્રસિદ્ધ અને લોકસંપર્કથી હંમેશાં દૂર રહેતા આ તરુણ સંન્યાસી
એકાંતમાં પોતાની સાધનામાં સદાય મસ્ત રહેતા. જે સમયે કાકા
અને લાઈ મળવા હોડી આવ્યા તે સમયે તેઓ એક ગૃહસ્થ લક્ષ્ણ
નાયકરની આંખાડીમાં ઉચ્ચ સાધના કરી રહ્યા હતા. તેઓ તો
ધણુંખરું મૌન જ પાળતા એટલે નાયકરે કાકા તથા ભાડને
સંન્યાસીજીને મગવા જવા ન હીધા.

“અરે, આપણે અહીં સુધી આવ્યા છીએ અને એને મળ્યા
વગર જઈશું તો માને શું જવાય આપીશું? ના, ના. ગમે તે
થાય પણ આપણે એને મળ્યા વગર તો જવું જ નથી,” લાઈએ
કાકાને કહ્યું.

“પણ તેને મળું કઈ રીતે? આ નાયકર તો કે.ઈ હિન્દાએ
આપણને તેના સુધી પહોંચવા હે તેમ નથી.”

આ બાબણ તપસ્વીના પૂર્વાશીમના સગાંસ્નેહીએ મળવા
આવ્યા છે એ વાત સ્વીકારવા નાયકર તેથાર નહતા. તેથી આખરે
થાકુને કાકાએ નાનાસ્વામીના નામના છાપેલા લેટર્પેટ પર ચિહ્ની લખી

અને ભળવા માટે પરવાનગી માગી. અને જ્યારે આલણ સંન્યાસી. જુએ તેમને લઈ આવવાની આપા આપી ત્યારે જ નાયકર એ બંનેને સંન્યાસીજ પાસે લઈ ગયા.

કાકા અને મોટાખાઈ બહુ જ હેંથલેર વેંકટરામનને ભળવા જઈ પહોંચ્યા. પણ શું આ જ આપણો વેંકટરામન? જોળખાય નહીં તેવા વેપમાં પોતાના વહાલા નાના ભાઈને જોઈને નાગસ્વામીનું હૈયું [ચરાઈ] ગયું. તેના શરીર પર ધૂળના થર જમેલા હતા. જ્યા અને દાઢી વધી ગયાં હતાં. નખ પણ વધીવધીને વાંકા વળ્ણ ગયા હતા. વહાલસોયા નાના ભાઈનું આ રૂપ જોવાની મોટા ભાઈને તો કદ્દપના પણ કચાંથી હોય? પણ તેના મોટા ઉપરનું અનૌંકિક તેજ અને તેની સુર્યના કિરણ જેવી અંદર આરપાર જીતરી જતી તેજસ્વી દછિ જોઈને કાકા તો આનંદથી ગદગદિત થઈ ગયા : “અમારા કુળનું એવું સહૃદાય કચાંથી કે આવો મહાત્મા અમારા કુળમાં જન્મ્યો!” એમને ગૌરવ થયું, આનંદ થયો. પણ સાવેસાથે એમની આ બાધ્ય દશા જોઈને એમને પારાવાર દુઃખ પણ થયું એટલે કહ્યું : “તમારે તપ્ય જ કરવું છે તો કોઈ તમને રોકશો નહીં; પણ આમ જ્યાંત્યાં ખુલ્લા તહીનાં તપ્ય કરવા કરતાં ધરે યાદો. ત્યાં તમને યોગસાધના માટેની તમામ સુવિધાઓ આપશું. તમને કોઈ હરકત નહીં આવે. તમારી સાધનામાં કોઈના તરફથી વિક્ષેપ નહીં થાય એમે તમને લઈ જવા જ આવ્યા છીએ. માટે ધરે યાદો.”

પણ તરુણ સંન્યાસીને તો હવે કચાં હતું પોતાનું કહી શકાય તેવું ધર? હવે તો સમગ્ર પૃથ્વી જ પોતાનું ધર બની ગઈ હતી એટલે કાકાની સમજવટ અને મોટા ભાઈના પ્રેમભર્યા આગ્રહની એમના પર અસર થઈ નહીં. તેઓ તો પોતાની આંતરિક સ્થિતિમાં સિથર અને અચળ રહ્યા. એક પણ અક્ષર બોલ્યા વગર ભાત્ર સિમત કરતા રહ્યા. કાકાએ માન્યું કે છોકરાનું મગજ ફટકી ગયું છે. ને

જવાય જ આપતો નથી તો તેને કહેવું પણ શું ? આ તો કેમેય માને તેમ નથી. આમ વિચારીને તેમણે નાગસ્વામીને કહ્યું, “એ હવે પાણ ધરે નહીં આવે. આપણું કંઈ પણ માને તેમ નથી. એટલે ચાલો હવે ધરે પાણ જતાં રહીએ.”

પુત્ર આવશે એવો આશામાં આનંદભર્યા હિંસેા પસાર કરતાં મા અળગમાળને તચો બંનેને એકલા પાણ આવેલા જેઈને પારાવાર હુંઘ થયું, અને તચો વસવસો બ્યક્ટ કર્યા સિવાય રહી શકતાં નહીં : “રામનને લીધા વગર તમે બંને પાણ આવ્યા જ કૃષ્ણ !”

“પણ એ ન આવ્યો તો અમે શું કરીએ ? કંઈક બોલે તો સમજાવીએને ? એ તો મૌન જ રહે છે.”

“હા, મા. રામન તો સાવ જ બદલાઈ ગયો છે. એળખાય નડો તોચા થઈ ગયો છે. આપણી સાથે એને હવે ડોઈ નિસસ્ત નથી. તે ધરે આવના પણ રાળ નથી.” “અરે, પોતાના જ ધરે ન કૃમ આવે ? તે બરોઅર સમજાવ્યો નહીં હોય ! હું એળખુંને ? તમે પુરુષનાન. આકરા થઈને બે વેણુ કલ્યાં હશે. પ્રેમથી ને મમતાથી સમજાવીએ તો શું કામ ધરે ન આવે ? ધર ડોને વડાલું ન હોય ? એને પોતાની માને મળવાની છથા શું નહીં થતી હોય ? મને એક વણત જવા હો. માને જેઈને એનું મૌન પણ છૂટી જશે અને સિધો મારી સાથે ધરે આવી જશે.”

પણ મા કચાં જણુંઠાં હનાં કે પોતાની પુત્ર દુનિયાનાં બધાં જ પ્રકારનાં બંધનોમાંથી મુક્ત થઈ ગયો હતો. હવે એને પાણો બાંધી શકના સંસારનું ડોઈ પણ બંધન સમર્થ ન હતું. તાથ ભાનું હણ્ય હતું પુત્ર પ્રત્યે તીવ્ય પ્રેમ હતો. મમતા હતી એટલે જ એમનું હૈયું હાથ ન રહ્યું અને તચો મોટા પુત્રને સાથે લઈ તિરુવણ્ણામલ્લી પહોંચી ગયાં.

દિસેમ્બર મહિનાના એ દિવસો હતા. મા અને નાગસ્વામી આ તરણ સંન્યાસીને મળ્યા. માતા ફાઈ આંખે પોતાના સંન્યાસની પુત્રને જોઈ જ રહ્યાં. કચાં રેશમી કાળા વાગનાં જુલ્દાં અને કાળા મોડી આંખેવાળો એમનો સુકુમાર બાલપુત્ર અને કચાં આ જટાજૂટવાળો, ધૂળથી ખરડાયેલાં કૃષ શરીરવાળો, અને અંતર્મુખ બની ગયેલી દાઢિવાળો આ સંન્યાસી યોગી. ભારે બહારનો વેષ પલટાયો હતો. પણ માની દાઢિ છેતરાઈ નહીં. આ જ તો હતો એમનો વહાલસોયો. પુત્ર જેના માટે તેઓ રાતદિવસ તરફાડી રહ્યાં હતાં. જગતાં અને બાંધમાં જેવું સતત ચિંતન કરી રહ્યાં હતાં એ પુત્ર કેટલા વરસે મળ્યો. હતો? પુત્રવત્સલ માતાએ પુત્રના બાલ દિદારને જેયા અને તેઓ. પ્રસકે પ્રૂસકે રડી પડચાં. યોગીપુત્રે માતા પ્રત્યે દાઢિ કરી. શાંત, નિશ્ચલ અને માતાના હૃદય સોંસરવી જિતરી જતી એ દાઢિમાં એવું તે શું હતું કે મા થાડી ક્ષણેભાં જ શાંત થઈ એકદમ સ્થિર થઈ ગયાં. મા થાડા દિવસ યોગીપુત્ર પાસે રહ્યાં. રોજ તેઓ જતની માઠાઈએ. લાવે અને વહાલથી પુત્રને ખવડાવવા છયે. પણ અસંયોગીને મન તો શું માઠાઈ કે શું બિક્ષાભાં લાવેલો. સૂકો રોટદો હોય — બધું જ સરખું હતું. મા રોજરોજ તેમને સમજાવતાં, આજુભુએ. કરતાં, કાકલુછી કરતાં :

“બસ, તું એક વાર મારી સાથે ધરે ચાલ. તારે જે કરવું હોય તે તું ત્યાં રહીને કરને. પણ તું મારી નજર સામે રહે. જે તો તારા સુંદર શરીરને તે કેવું કરી નાખ્યું છે! અહીં તારું ધ્યાન કોણ રાખશે?”

જ્યારે આવી હોઈ પણ વિનંતી કે આજુભુ પુત્રને વિચલિત ન કરી શકી ત્યારે માતાએ કરજ અને ધર્મતું બાંધન આગળ ધર્યું. માતાના ભરણુપોથણની જવાબદારી પુત્રે અદા કરવી જોઈએ, એ પુત્રધર્મ પણ એમણે સમજાવ્યો. પરંતુ તેમનો આત્મજાતી પુત્ર, તો

ધર્મના સત્ગા નિયમોથી કચાંથ આગળ નીકળી ગયો હતો યોગીપુત્રે
જેણું ક માનો વલોપાત તીવ્ર છે. તેમનું આકંદ ભવભવાને પિગળાવી
હે તેવું છે. તેમની આજજુઓ હૃદયને હૃથમચાની નાણે તેવી છે. પણ
તોય તરુણ તપસ્વી શાંત રહ્યા. નિર્વિકાર રહ્યા. અચલ રહ્યા. તેમની
સુખમુદ્રા પર કશું ય ભાવપરિવર્તન ન આવ્યું. કેમ હેતેઓ જોઈ શકતા
હતા કે માની વાગી અજ્ઞાનમાંથી આવી રહી હતી. તેમની દાખિ મોહ,
મમતા અને આસક્તિથી બધાયેલી હતી. એટલે તેઓ જીવનનું સાચું
દર્શન કરી શકતા ન હતા. તેમના હૃદયને થતું દુઃખ એ તેમના
મોહ અને આસક્તિનું પરિણામ હતું. એ અજ્ઞાનને વશ તો કેમ
થવાય? એટલે જેમના હૃદયમાં વિશ્વાના સમગ્ર પ્રાણી પ્રત્યે પ્રેમ અને
અનુકંપા વહેલાં હતાં તે તરુણ યોગી મા પ્રત્યે એકદમ કડાર બની
ગયા. એમણે જેણું કે મા હજુ જ્ઞાન માટે તૈયાર નથી. એમનો સમય
હજુ પાકચો નથી. જ્યારે અજ્ઞાનનાં આવરણું દૂર થશે ત્યારે જ
મતાને સમજશે કે પુત્રનો ગુહ્યત્યાગ એ એમના જીવનની કરુણમાં
કરુણ ઘટના નહોતી પણ એમના જીવનને સાર્થક કરનાર જીવનની
શ્રેષ્ઠતમ ઘટના હતી. એ સમજલાં પહેલાં માતાઓ હજુ વિશુદ્ધિના
અધિમાંથી પસાર થતું પડશે. એટલે જ તેઓએ મા સાચે ડેર્ઝ
વાતચીત કરી નહીં. આથી માને તો પુત્રની ક્રવળ કડારતાનો જ
અનુસૂચ થયો. અને તેઓ હારી ગયાં.

“તું મને કાંઈક તો કહો.” બહુ આજજુઓ કરી ત્યારે યોગી
પુત્ર કાગળ ઉપર એલણું જ લખ્યું :

“પ્રત્યેક જીવને કરી એના પ્રારંભ અનુસાર ચલાવે છે. જે
થવાનું નથી તે પ્રયત્નો કરવા છતાં ય થશે નહીં; જે ધનાનું છે તે
થયા વગર રહેશે નહીં. આ જ સત્ય છે. માટે ચૂંચ રહેલું ઉત્તમ છે.”

પુત્ર કહેલું આ કડાર સત્ય પચાવણું માતા માટે ખૂબ આકર્ષ
હતું. એમને થયું કે પુત્રનું હૃદય નિષ્ઠુર થઈ ગયું હતું. અને તેમને

મન માતૃવાતસલ્યની કાઈ કિમત નહોતી રહી એમ આની અત્યંત વ્યથિત હદ્દે માતા સંન્યાસી પુત્ર પાસેથી ઘરેજ્વા પાછા ફ્રોં પણ એમના અંતરમાં ત્યારે પણ તોહાન તો શરૂ થઈ ચૂક્યું હતું. તરુણ તપસ્વીની શાનજ્યોતાનું એક હૃપાદિરણ એમના અંતરમાં પ્રવેશી ચૂક્યું હતું. પુત્રમાં આસ્કર્ત માતાને ત્યારે તો એની કથી જ ખગર ન પડી.

પુત્રને સમજબવવામાં નિષ્ઠળ ગયાં એને તેને પોતાની સાથે પાછો ન લાવી શક્યાં તેથી માતાને તેનું પારાવાર દુઃખ હતું. હવે એમનું ચિત્ત સંસારનાં કાર્યોભાં ચોટ્યું ન હતું. એવાં પોતાના મોટા પુત્ર નાગસ્વામીનું ભરયુવાન વધે અકાળ અવસાન થયું. એ આધાત જણે એછા હોથ તેમ તેમના હિયર પણ થોડા સમજમાં સ્વર્ગવાસી થયા. પોતાના અત્યંત ગ્રિય સ્વજ્ઞનોનાં સૃત્યુના આધાતથી ભાનું ચિત્ત અત્યંત વ્યથ થઈ ગયું. સંસારની નશરતાનું એમને ભાન થવા લાગ્યું. ચિત્તની શાંતિ માટે હવે તેઓ પોતાની માતૃ-ભાષામાં અનુવાહ કરેલા વેદાંતના શ્લોકાને મોઢે કરવા લાગ્યા. એને જ્યારે મનમાં ખૂબ દુઃખ થાય ત્યારે આ શ્લોકાનો મોટેમોટેથી પાડ કરવા લાગ્યા. આથી એમના ચિત્તમાં શાંતિનો અનુભવ થતો. છતાં ય આ અનુભવ ક્ષણિક રહેતો. ફરી હિલની વ્યથા અમણ્યા વેગથી હુમલો કરી જતી. મનમાં સ્થાયી શાંતિ તો જણ્યાતી જ નહીં. ચિત્ત વિશ્વુદ્ધ રહેતું. એમ હિવસો વીતતા હતા.

હવે તો માતાની પાસે નાનો પુત્ર નાગસ્યુંદરમ્ જ રહ્યો હતો.. પોતાના મોટા ભાઈના અવસાન પછી એ પણ ભાંગી પડ્યો હતો. તેના ય મનમાં શાંતિ નહોતી. આથી તે પોતાના યોગી ભાઈ પાસે ગયો. નિઃસહાયતાથી મોટાભાઈને વળગીને નાનાભાઈએ હૈયાફાટ રુદ્ધન કર્યું. પણ મહર્ષિ તો એ જ શાંતિ, સ્થિરતા એને સ્વસ્થતામાં અચલ હતા. તેમણે નાનાભાઈને કશું ય કશું નહીં: છતાં ય નાના-

ભાઈનું હૃદય તેમનાં સાંનિધ્યમાં અપૂર્વ શાંતિથી ભરાઈ ગયું એના મનને ક્ષુદ્રધ કરી નાંખતા સંઘળા તરંગો અદસ્ય થઈ ગયા. તેના હૃદયમાં અવર્ણનીય આનંદ છવાઈ ગયો. મુલ્યનું દુઃખ અને શોક વિસરાઈ ગયાં. હવે તેને પાછા જઈને સંસારના તાપમાં તપવાનું મન થયું નહીં. એટલે તેમણે ત્યાં જ રહીને મેટાભાઈની સેવા કરવાની ધ્રુવા દર્શાવી પરંતુ મહર્ષિઓ આ વખતે એમને પણ પોતાની પાસે રહેવાની અનુમતિ આપા નહીં. એટલે થોડો વખત મેટાભાઈની છવાણામાં રહીને નાગસુંદરમ् પાણો ભાતા પાસે આવી પહોંચ્યો.

દુઃખથી અને વ્યથાથી બેરાયેલાં અળગમાળને થયું કે તીર્થયાત્રા કરવાથી કદાચ મનમાં શાંતિ થશે અને ભગવાનની ઇપાને અનુભવ થશે. આથી તેઓ તીર્થયાત્રા કરવા નીકળી ગયાં. તીર્થયાત્રા પૂરી થયે પાછાં ફરતાં યોગીપુત્રને ભળવાની ધ્રુવાથી તેઓ શ્રીરમણમહર્ષિ પાસે ગયાં. તે વખતે શ્રીરમણમહર્ષિ વિરાક્ષી શુક્રમાં રહેતા હતા. મા આવ્યાં હતાં તો પુત્રને ભળવા અને યોગીપુત્રના સાંનિધ્યમાં થોડા હિંસ રહી મનનની શાંતિ મેળવવા. પરંતુ તેઓ ત્યાં ગયા પછી અત્યંત બીમાર પડી ગયાં. તણું અદ્વારાદ્વારાં સુધી એમને સખત તાવ આવ્યો. તે સમયે આ નિરાસકૃત યોગીએ માતાની ને સેવા કરી તે કોઈ સંસારી કે ગુહસ્થ પુત્ર પણ ન કરી શકે. માતાને અણઉતાર સખત તાવ રહેતો હતો. રેણ ઔષધિઓથી પણ મયક આપતો ન હતો. તેમનું શરીર અત્યંત ક્ષીણ થતું જતું હતું. તેમાં અતિશય તાવના જેરને લઈને માને સનિપાત બીપડ્યો. ત્યારે આ યોગીપુત્રે માની સુરક્ષા માટે ભગવાન અનુષ્ણાયલમની ચાર શ્લોકામાં સ્તુતિ કરી, જે સ્તુતિ આ નિરાસકૃત, નિમોહિ, સંસારનાં સંઘળાં બંધનોથી મુક્ત થઈ જનાર આ યોગીની મા પ્રત્યેની લક્ષ્ણ, કરુણા, અનુકર્યા અને પ્રેમમાવનાને વ્યક્ત કરે છે.

- (૧) “અસંખ્ય જનમર્ગી સમુક્તના તરંગોને શાંત કરનાર હે અરુણાચલ, ભારી માને આ તાવના રોગથી સુકૃત કર.
- (૨) હે કાળના કાળ, હું તારાં ચરણકુમળોને શરણે આવ્યો છું. ભારી માને અસવા માટે કાળ આવી રહ્યો છે. એને તારો પ્રભાવ દેખાડી હે. વિચારી જોતાં આ કાળ વળી કઈ ચીજ છે ?
- (૩) શાનજ્યોતિરિપ હે અરુણાચલ ! તું તારી શાનજ્વાળાઓથી ભારી માને ઘેરી લે. એને એને તારામાં એટલે કે જ્ઞાનાભિનાં લીન કરી હે. પછી મર્યાદાની વાહ ચિત્તા પર ચઢાવવાની શી જરૂર ?
- (૪) ભાયાના નશાને દૂર કરનાર હે અરુણાચલ, તારે શરણે આવેલાંઓનાં કર્મબંધનને દૂર કરીને વાત્સલ્યથી માતાનું રક્ષણ કરનાર તારા સિવાય બીજું ડોણ છે ?”

ભગવાન અરુણાચલનાં ચરણોમાં જેમણે સર્વસ્વ સમપોં દીધું હતું એને જેમણે ભગવાન અરુણાચલને માતા, પિતા, સખા, સહોદર, શુકુ, સર્વકંઈ ભાન્યા હતા એવા ભગવાન અરુણાચલે માતાનાં હુઃઅ એને તાપને નિવારવા યોગીપુત્રે કરેલી સ્તુતિનો સ્વીકાર કર્યો હોય તેમ માતાના શરીરને તાવ ઊતરવા ભાડુંચો. એટલું જ નહીં પણ શરીરના તાપની સાથે સાથે માતા મનના તાપ શિવા લાગ્યા.

સ્વસ્થ થઈને પ્રસન્નચિત્તો મા પાછાં તિરુચ્ચુળા ગયાં. પરંતુ દુનિયા જેને સુખ ગણે છે, તેવા પ્રકારનું સુખ અળગમાળને માટે ન હતું. તેમના નાના પુરુષ નાગસુંદરમની પત્ની એક નાના બાળકને રહતું મૂકોને સ્વર્ગવાસી થઈ. આ આધાતથી તે અળગમાળને સંસારની અસારતા એને જીવનની ક્ષણુભંગુરતા બરેખર સમજાઈ

ગડ સંસારમાં કશોય સાર નથી એવું રૂપણ સમજતાં એમનું
અનિઃ સાંસારિક આખતોમાંથી વિરત થવા લાગ્યું. યોગીપુત્રના સાંનિધ્યે
એમને સાચી શાંતિનો અનુભવ કરાવ્યો હતો. એવી પરમ શાંતિ
તા એ પુત્ર પાસેથી જ ભળી શકશે એવી એમના અંતરને પ્રતીતિ
થવા લાગી. અને આખરે તેઓ યોગીપુત્ર પાસે જ પહોંચ્યો ગયાં.

શ્રીરમણમહર્ષિએ નેથું કે સંસારનાં દુઃખો અને આવાતોએ
માતાના મોહપુડોએ તો દૂર કર્યા જ છે, આસક્તિનાં આવરણા પણ
એણાં થયાં. પણ હજુ પોતાના પ્રત્યે ભમતાનું તીવ્ર બંધન તો રહ્યું
જ છે. પરંતુ મહર્ષિએ એ બંધનને જ માતાની મુક્તિનું કારણ
બનાવી દીધું.

પહેલી વખત અળગમાળ મહર્ષિને ભળવા આવ્યાં ત્યારે તો
આવયેણી હજુ સાધનામાં મળન હતા. કઢોર સાધના, ઉત્ત્ર તપશ્ચર્યા,
અઙ્ગતી અવિરત ઉપાસના અને અંતરમાનું કણેક્ષણનું સાંનિધ્ય
—આ બધાંતે પરિણામે તેઓ પોતાના ભાલું અને સૂક્ષ્મ જગતના
સમાટ બની ગયા. હવે એમની સાધના સિદ્ધ થઈ ચૂકી હતી. મૌન
સિદ્ધિનું એમને વરદાન ભળી ચૂકું હતું. પરમાત્માનો આદેશ એમને
પ્રાપ્ત થઈ ચૂક્યો હતો. પોતાના આત્માના પ્રભાવથી અન્યના તાપ
શમાવવાની શક્તિ એમને ભળી ચૂકી હતી. અને હવે તો તેઓ
સંસારના સર્વ લુચોનાં દુઃખો દળિ માત્રના પ્રક્ષેપથી દૂર કરી તેમના
અંતરમાં સાચી શાંતિ અને પ્રસ્તુતો આનંદ મૂકી શકતા હતા. એટલે
જ હવે સર્વ ડોઠ મુમુક્ષુએ માટે એમનાં હૃદયનાં દારો ઘુલાં હતાં.
હવે એ સિદ્ધ પુરુષને ભમતાનાં બંધને ઇરી જરૂરી દેશે તો ? સાંસારિક
સંબંધો સાધનામાં વિક્ષેપ જિલ્લો કરશે તો ? માતા ઇરી આસક્તિની
ઘેરીએ લાદ્યો તો ? આવા ડોઠ જ પ્રકારના લય રહ્યા ન હતા. એમણે
સધણાં બંધનોને એગાળી નાખ્યા હતા એવા જીવનમુક્તાને
વળી બંધનોનો લય કેવો ? પોતાની સમીપ આવતા સર્વ જીવાને

કેવળ મૌનથી જ પ્રભુની ચેતનાનો સ્પર્શ આપનાર મહિંને તો
હવે સાંસાર શું કે જગત શું - જ્યાં અધું જ અહિમય બની ગયું હતું
તેમને પોતાના અને પરાયાનો લેદ જ રહ્યો ન હતો. આથી આ
વખતે મહિંને ભાતાને પોતાની પાસે રહેવાની મનાઈ કરી નહીં,
જિલ્લાનું ભાતાને પોતાની સાથે પ્રથમ વિરૂપાક્ષી શુદ્ધમાં અને પછી
સ્કંદ્ધાશ્રમમાં રાખ્યાં.

આવો મહાન સિદ્ધયોગી પોતાનો પુત્ર છે એથી ભાના મનમાં
અભિમાન થતું. મારો પુત્ર મારો જ રહેવો નેર્ઠાએ એવી સ્વામીત્વની
ભાવના પણ માના અંતરમાં જિદ્દી. પોતે મહિંના જનેતા છે એટલે
તેમણે એમના ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપવું નેર્ઠાએ એવી મા અળગ-
મમાણના મનમાં છચ્છા પણ જાગતી. તેઓ પોતાના મનની આ
ભાવનાઓ વાણી અને વર્તન દ્વારા કચારેક વ્યક્ત પણ કરી દેતાં.
માના અંતરમાં ચાલી રહેલા આ વિવિધ પ્રવાહેના દણ્યા મહિંના
હતા. એટલે જ તેઓ કચારેક પોતાના કઠોર વર્તન દ્વારા, કચારેક
શર્ષદો દ્વારા, કચારેક મૌન પ્રક્ષેપ દ્વારા માના પુત્ર પ્રત્યેની આસક્તિ-
નાં સર્વ પ્રકારનાં અંધનોને કાપતાં જતાં હતાં. આમ માતા અને
પુત્રના બાબ્ધ વ્યવહારોની સાથે સાથે આંતરિક વ્યવહાર પણ ચાલતો
હતો. મા તો સાથે જ હતાં અને એમાં નાનો લાઈ નાગસુંદરમ્ પણ
પોતાના નાનકડા પુત્રને તેના મામાને ત્યાં મૂકીને સંઘળાંનો ત્યાગ
કરી મોટાભાઈનાં ચરણોમાં આવી પહોંચ્યો. પાછળથા તો તેમણે
પણ સંન્યાસ લીધ્યા અને સ્વામી નિરંજનાનંદ નામ ધારણું કર્યું.
આમ આગવે ને સાંસારિક જવાબદારીએ છોડીને વેંકટરામન
અરુણાચલમની ગોદમાં આવી પહોંચ્યા હતા. તે સંઘળી જવાબદારીએ
સિદ્ધયોગી બન્યા પછી તેમને શોધતી અરુણાચલમ આવી પહોંચ્યી.
જીવનમુક્ત બની ગયેલા મહિંને સંઘળું આનંદથી અપનાવી લીધું,
એટલું જ નહીં પણ માતા અને લાઈને ભવંધનમાંથી ય મુક્ત કર્યા.

માતાની પ્રકૃતિ હજુ અણાનને વશ હતી. પણ મહર્ષિના સાનિધ્યથી એ પ્રકૃતિ પલટાતી જતી હતી. માતાના હૃદયપરિવર્તન. માટે મહર્ષિ માતાનાં કાર્યોમાં ભાગ પણ લેતા. એક વર્ષન માણે પાપડ બનાવવા મહર્ષિની મહદ્દ માગી. મહર્ષિએ પાપડ બનાવવામાં માતાને મહદ્દ તો કરી પણ સાથે સાથે મા માટે તેમણે એક પાપડ-ગીત રચ્યું અને તે ગીતમાં સમજાય તે રીતે વેદાંતનો ઉપદેશ લારી દીધો ! “હે મુસુક્ષુઓ, પરમાનંદસ્વરૂપ પાપડ સહુ બનાવો, તે હેંશો હેંશો ખાઈને તમારા આશાબંધ સહુ તોડી નાંખનો. આત્મ-હૈપી પાપડ બધાંય ખંતથી આજે, ચિન્મય પદ આતાં આતાં તમારી જતને એળાખજે,” આમ આવા અનેક પ્રસંગો દ્વારા તેઓ. માતાના અંતરાં ક્રમાડ જોલતાં ગયાં, અને તેમને આત્માના દિવ્ય પ્રકાશમાં આરોહણ કરાવતા ગયા. માતાના મનની સ્થિતિ જ બદ્લાવા લાગી. હવે એમને ‘આ મારો પુત્ર’ એ ભાવની જગ્યાએ ‘સધળાં મારાં જ સંતાનો છે’ એ ભાવ દઢ બન્યો. અને મહર્ષિના મા સહુનાં મા બની ગયાં. હવે માતાના હૃદયમાં કોઈ ધચ્છા જગતી નહોતી. તેઓ તો એક અસીમ પ્રેમ, અપાર શાંતિ અને અદ્ભુત આનંદમાં મસ્ત બની જીવતાં હતાં. હવે એમની સધળા સૃષ્ટિ પ્રસુમય બની ગઈ હતી. જીવનનાં છેલ્દાં વર્ષોમાં તો તેમણે સંન્યાસ પણ ધારણું કર્યો હતો.

પુત્રની આસક્તિમાં સંપૂર્ણપણે જકડાયેલાં માતાના મોહપાશને દૂર કરવાનું કામ જરાય સરળ ન હતું. વર્ષોંના એમના સંસ્કારો અને ધરેડાને નિર્મૂળ કરી તેમને ભગવદ્પરાયણું જીવન જીવતાં કરવાં એ તો મહાયોગીની સાધનાની પૂરી કસેટી હતી. સંન્યાસીઓને તો પૂર્વાશીમના કોઈ બંધનો હેતાં નથી. મહર્ષિએ ધચ્છયું હોત. તો પ્રથમ વર્ષતની માઝું જ માને ધરે પાણી મોહલી શક્યા હોત. તો એમને પોતાને માટે તો તેનાથી કશો ફેર પડવાનેં ન હતોં. પણ

સિદ્ધ્યોગી પુત્રે માતાનો અહિંકાર ન કર્યો. તેમની અજાન દરાનો તિરસ્કાર ન કર્યો. પરંતુ તેમને ગ્રેમથી અપનાવ્યા. તેમનાં કાર્યેમાં ભાગ લીધો અને ગૃહસ્થપુણો પોતાની માતા માટે જે ન કરી શકે તે તેમણે કર્યું. માતાના સ્થૂલ શરીરની તંત્ર મહાવિષ્ણુ સેવા કરી, તેમના ભરણુપોષણું જવાઅફારી તો તેમણે વહન કરી પણ એથી ય વિશેપ માતાના અજાનને હુર કરી તેમને પ્રસ્તુના પ્રકાશમાં મૂક્તાઓએં અને માતાનું જીવન સાર્થક કર્યું. અને પોતાનું પુત્રનું ચૂકાયું.

માતાના અંતિમ દિવસો હતા. તેમની ખીમારી વધતી જતી હતી. તેમને દ્વાર્યો અને ઔષધો નિયમિત આપવામાં આવતાં છતાંથી રોગ મયક આપતો નહેતો. શરીર સ્ક્રાનું જતું હતું છતાંથી તેમના સુખ ઉપર પરમ સંતોષનો ભાવ હતો. આનંદની અપૂર્વ આભા ત્યાં અનુકળી હતી. તેમને ડોઈ જતનો ઉદ્દેશ ન હતો. ડોઈ દ્વિધા ન હતી. ડોઈ મૂંઝણું ન હતી. મહાર્ષિ માની સેવામાં સતત હાજર રહેતો. ભાગ્યે જ બોકનારા આ યોગી માતાની સાથે વાર્તાવાપ કરતા રહેતો. પુત્રની વાણી સાંભળતાં-સાંભળતાં મા જણું અલોકિ હુનિયામાં પહેંચ્યું જતાં. ભલે શરીરનું પિંજર જરૂર થઈ ગયું હતું પણ યોમાં વસનાર આત્મપણીની શક્તિ પ્રચંડ હતી. મહાર્ષિને લાગ્યું કે હવે આ શરીર લાંબું ટકશે નહીં એટલે તેમણે પૂર્વાશ્રમના તેમનાં સગાંવહાતાંએને એવાંચી લીધાં હતાં. અંતકાળ સમીપ છે એમ જથ્યાતાં મહાર્ષિ માતાની પથારીની સમીપ જ બેસી રહ્યા હતા. જથ્યાં સુધી માતા જાગૃત હતાં ત્યાં સુધી તેઓ માતાની સમક્ષ આત્માની અભરતાની વાત કહેતા રહ્યા. સરાય પોતાના આત્મામાં વસતા આ સિદ્ધ્યોગી પુત્રની વાત સાંભળતાં-સાંભળતાં જ મા તંત્રમાં જરૂર પહેંચ્યાં. એમના શાસ ધીમા થવા લાગ્યા. અકૃતજ્ઞનો વેહમંત્રોનો પાડ કરવા લાગ્યા. મહાર્ષિએ માતાના હૃદય

ઉપર પોતાનો જમણો હાથ મૂકચો અને લગવાનનું આહવાન કર્યું. આવા પવિત્ર વાતાવરણમાં શરીરના પિંજરને છાડીને આત્મપદ્ધી ઉત્ત્તું અને મહિષિએ બતાવેલા પ્રકાશપદ્ધે પ્રયાણ કરી ગયું. ધન્ય બની ગયાં એ મા ડેનેમણે આવા મહાન પુત્રને જન્મ આપ્યો. સંસારનો ત્યાગ કર્યો હોવા છ્ટાં થ માના જીવનની છેલ્લી ક્ષણોં સુધી માતાની સમીપ રહી આના જીવનને સાર્થક કરનાર એ સર્વસ્વત્યાગી યોગી પણ ધન્ય હતા.

મા જીવનમુક્ત બની ગયાં આથી એમના શરીરને સમાધિ આપવામાં આવી. શ્રીરમણમહિષિએ એ સમાધિ ઉપર પોતાના સ્વહસ્તે લગવાન શંક્રના લિંગની સ્થાપના કરી અને એ શંક્રલગવાનને ભાતૃભૂતેશ્વર નામ આપ્યું. તે સ્થળે પાણીની અત્યાંત તંગી હતી પણ બીજે જ દિવસે ત્યાં પાણીનું જરણું પણ ભળા આપ્યું. જાણું અરણુંચાચતુર પર્વતે લગવાન શંક્રને અભિષેક કરવા. પાતાળ બેઠાને અમૃત મોકદ્યું ન હોય। આને પણ આ જરણાના જળના અભિષેકથી એ ભાતૃભૂતેશ્વર શિવની પૂજા થાય છે. માની સમાધિના દિવસે તો શ્રીરમણાશ્રમમાં વિશિષ્ટ પૂજા થાય છે. અને માની સમાધિની સ્તુતિશૈ કાવ્યકંદ ગણુપતિમુનિએ રચેલાં સ્તવનોથી વાતાવરણ આને પણ ગૂજ ઉડે છે :

“ જયતુ પવિત્ર મહિષિ જનેતા,
જયતુ અપૂર્વ સમાધિ દશા એ;
જયતુ મહિષિ સ્થાપિત લિંગએ,
જયતુ નવલ અવનાશક તીર્થએ ”

“કંઈ રીતે ભૂલું જનની તુજને”

“ચુનિયાના વિવાહનું હું તો નક્કી જ કરીને આવી છું. એ આસે બંધાશે ને તો જ કંઈક ડેકાણે આવશે.”

“પણ બા, પહેલાં એને પૂછ્યું છે તમે ??”

“અમાં એને પૂછવાનું શું હોય ? છાકરી સારી છે. કુળ પણ સારું છે. એ તો ના ના કરીનો રહેશે, તો એમ જ કુંવારો રહી જશે. એનું મગજ તો તુ જણે છે ને ? સાવ ઇરતારામ જેવો. થઈ જશે. ગમે તેમ કરીને એને પરણાવી દઈએ, એટને પછી લાઈ ડરીઠામ થઈ જશે.”

બાએ પોતાના મોટા દીકરાને વાત કરો. મોટાને પણ બાની વાતમાં તથય લાગ્યું. મોટા પુત્રની સંમતિ લઈને બાએ વચ્ચા પુત્ર ચુનીલાલનું વેવિશાળ કરી નાખ્યું. ચુનીલાલને જ્યારે આ વાતની ખરર પડી ત્યારે તેણે સખત વિરોધ કર્યો. “પણ પહેલાં મને પૂછ્યું તો હતું. મારે લગ્નના બંધનમાં જ બંધાવું નથી તેનું શું ??”

“પણ અત્યારે કચાં તને અમે પરણાવીએ છીએ. આ છાકરી સારી છે, એષ્ટલે નક્કી કરી લીધું. લગનની તો હજી ઘણી વાર છે.”

“પણ મારે મારું જીવન જુદી રીતે જ જીવવું છે. હું સંસારમાં ઝાઈ હિસાબે પડવા માગતો નથી.”

“લાઈ, તારા ઉધામાની મને ખરર છે. મને તેની ડેટલી ચિંતા

રહે છે, તે તું કયાંથી જણે? અને એટલે જ મેં તો તારો વિવાહ કરી નાંખ્યો છે. બસ! હવે તારે કંઈ બ્યાલવાનું નથી.”

માતા વિચારતાં હતાં કે વિવાહના બંધનથી પુત્રમાં જ્વાખ-
દારીનું ભાન આવશે. પુત્ર ધરણુંસ્થી સ ભાગતો થશે. માતાએ
ગરીબાઈના કપરા દિવસો જેથા હતા એટલે ભયંકર ગરીબીમાં પણ
આપમેળ આગળ વધી કોલેજનાં દાર સુધી પહેચેલા પુત્ર ઉપર
એમને ખણું જ મેટી આશા હતી. પરંતુ અસહકારની ચળવળમાં
ભાગ લેવની ગાંધીજીની એક જ હાડલે દેશભક્તિની ભાવના ચુની-
લાલમાં પ્રગટાની દીધી અને તેમણે કોલેજ છાતી દઈ વિદ્યાપીઠમાં
અભ્યાસ કરવા પ્રવેશ મેળવી લીધી. પણ ત્યાંથ આર્થિક તંત્રી તો
નહતી જ હતી. દર અડવાડિયે નીકળતું ‘નવજીવન’ સાપ્તાહિક વેચતા
એક એક નકલે પૈસો ભળે એ પૈસા લેગા કરીને ગુજરાન ચલાવવાનું
રહેતું! એટલે પણ તેમણે હરિજન સેવક સંઘની નોકરી સ્વીકારી
અને તેમાંથી ભળતી આવક કુદુંબીજનોનું શુજરાન ચલાવવામાં ખૂબ
ઉપયોગી નીવડી. પોતાના શક્તિશાળી પુત્રને સાધુજનોની અથવા તો
હરિજનોની સેવા કરવામાં રોકાયેલો. જેઈને માતાએ તેને વિવાહના
બંધનથી બાંધવાનું નક્કી તો કયું પણ પુત્રના વિચારો તો અતરમાં
જુદાં જ આંદોલનો જગતાં હતાં. આ દુન્યાવી સંપત્તિ તેમજ અઢળક
સમૃદ્ધિ કરતાં ય જે વધારે સમૃદ્ધિવાન છે, જે અખૂટ સંપત્તિશાળી
છે, તેનો પોકાર અંતરમાં સંભળતો હતો. દુન્યાવી બાબતો પ્રત્યે
એમનું મન અત્યારે ઉદાસ બની ગયું હતું. સંસારનાં કેદીપણું બંધ-
નોમાં જકડાવું હવે તેમને પસંદ નહોતું. છતાં પણ ચુનીલાલની
સાંસારિક જ્વાખદારીએ પણ કંઈ એછી નહોતી. ધરમાં ભયંકર
દરિદ્રતા હતી. મોટાભાઈ ક્ષયરોગથી વેરાઈ ગયા હતા. હરિજન
સેવક સંધમાંથી ભળતો પગાર પૂરતો ન હતો. તેમાંથી કુદુંબના
સાત સફ્યોનું અગ્નિપોત્સ્થ કરવાનું હતું. ક્ષયરોગ તો રાજરોગ હતો.

દ્વા-દાર, હવાફેર વગેરેમાં કેટલાય પૈસા અર્થાયા. પાસે પૈસા ન હતા તો બાબે દેવું કરીને પણ મોટા પુત્રને બચાવવા અનતો બધો જ પ્રયત્ન કર્યો. પણ મોટાલાઈંગનું શરીર ઉત્તરોત્તર ક્ષીણ થતું જ ગયું. અને એક દિવસ તેમણે આ દુનિયાની લીલા સંકેતી લીધી. ઘરમાં માનું હૈથાકાટ રૂદ્ધ અને ભાબીનું કદ્યાંત જીયું થિન્નારી દે તેવાં હતાં. પણ એ વસસું હુઃખ પચાવવા સિવાય બીજે ડાઈ ઉપાય ન હતો. કુદુંબના સાત સહયોનું ચુજજરાન ડેમ ચલાવ્યું એ વિકટ પ્રશ્ન હતો. એટલે બા અને ભાબીને પણ પોતાનો શોક છોડીને કામ કરવું પડ્યું. જેકે અમના પર આની પડેલી આપત્તિને ભૂલવા માટે તો એ જ છદ્ર હતું. બીજી બાંજુ બા પોતાના આ વચેટ પુત્રને વારંવાર ટપરતાં રહતાં,

“તું તો કાલેજમાં ભણ્યો છે, દીકરા ! આપણે ત્યાં ડોઈ નથી ભણ્યું એટલું બધું તું ભણ્યો છે. તારે તો કેટકેટલા મોટા માણુસોની ઓળખાણ છે. ડોઈને જઈને કહેને, તને મોટા પગારની ઝુશીથી નોકરી મળો જશો.”

“પણ બા, એમ ઓળખાણનો લાલ થોડો લેવાય છે ?”

“આપણે પૈસાની અત્યારે કેટલી બધી જરૂર છે. એની તો તને અખર છેને ? ભાઈના એ નાનાં છોકરાઓને મોટા કરીને કુંબું પાડવનાં છે. આ તારા નના ભાઈઓને ભણાવવાનાં છે. એ બધું પૈસા વગર કચાંથી થશે ? અને માથે આરલું દેવું તેં જિલ્લાં જ છે. દીકરા, કંઈક તો વિચાર કર. તારી ઓળખાણ ધણી છે. તનો ઉપયોગ ૪૨ અને મોટા પગારની નોકરીએ લાગી જે.”

આની ચિંતા ઓઠી તો નહેતી જ. ચુનીલાલને તે સમગ્રે પચાસ રિપિયનો પગાર મળતો. તેમાંથી અઠી રિપિયા ફરજિયાત બચત પેટે સહકારી મંડળામાં જમા થતાં. બાકી વધના રિપિયા

સાડાસુક્તાળોસ. એમાંથી સાત જથ્યાનું ભરણપોષણું કરવાનું રહેતું.
 અને હું ચૂકવવાનું તો બાકી જ હતું. મોટી નોકરી ભળે તો એ
 બધા જ પ્રશ્નોનું નિરાકરણ થઈ જય તેમ હતું. પણ તો પછી
 પોતાના અંતરના અવાજનું શું? એ તો અને કંઈક ખીજું જ
 કહેતું હતું. એક બાજુ તીવ્ર દરિદ્રતા હતી. માતાની સતત યાચના હતી
 કે પુત્ર સારા પગારની નોકરી મેળવે. ખીજું બાજુ દેવાનો બોજ પણ
 ખડકાયેલો હતો. અને ત્રીજું બાજુ પોતે લીધિલું દેશસેવાનું વત હતું.
 આમ ચારે બાજુ ભયાનક લોંસ વચ્ચે ચુનીલાલને કચાંચ રસ્તો દેખાતો
 ન હતો. આ તીવ્ર સંઘર્ષ અને ભયાનક માનસિક તાણે તેમના શરીર
 પર ભારે અસર કરી. તેઓ ફેઝાના રોગનો ભોગ બન્યા. ત્યારે તો
 હરિજન સંધના કામનું દ્વારા પણ એમના પર વિશેષ હતું. અવારન
 નવાર રોગનો હુમલો થતો હોવાથી ચુનીલાલ હવાફેર માટે
 નર્મદાકિનારે ગયા. ત્યાં તેમને એક યોગી મહાત્માએ એ રોગ-
 નિવારણ માટે પ્રસુના નામજનની દ્વારા જીતાવી, ત્યારે નામજપત્રની
 શક્તિમાં તેમને બહુ વિશ્વાસ નહોતો. પણ પછીથી જ્યારે નામજપત્રી
 તેમનો રોગ જડમૂળથી દૂર થઈ ગયો. ત્યારે તેમને આ અદ્ભુત
 ઔષધનો નિર્દિશ સમજાયો.

બાલ્યાચાર અને નાતાના જ રીતરિવાળેમાં જંકડાયેલાં માતાને
 ચુનીલાલ માટે હું મેશાં દુઃખ રહેતું. તેમનો પુત્ર સમર્થ હતો, છતાં
 નાતમાં જમણુવાર કે જાતિવ્યવહાર કરવામાં માનતો ન હતો. તેમ
 જ કુંભકલ્યાણ માટે પુરતા પેસા પણ કમાતો ન હતો. એટલે માને
 તો નાતમાં પોતાની આબદ્ધ જવા બેડી હોય એવું લાગતું અને એ
 માટેનો તેમનો સંતાપ તેઓ પુત્રની પાસે વ્યક્ત કર્યાં વગર રહી
 શકતા નહીં. પણ ચુનીલાલ ધીરજપૂર્વક એમને સમજાવતા,

“આ, એટા રીતરિવાળેમાં કચાં સુધી અટવાવું? લોકોની
 દેખાદેખો કરીને આપણું ગંજું ન હોય અને છતાં ડેવળ વાહવાડ

કહેવાવવા માટે આપણે ખર્ય કરીએ એ ભને તો યોગ્ય નથી
લાગતું.”

“અરે લાઈ, નાનના રિવાજે તો પાળવા જ જોઈએ ને !
અને સારેમાઠે પ્રસંગે નાતીલાઓને જમાડવા ખણ જોઈએને ? નહીં
તો કેવું ખરાય લાગે ?”

“જીવનનિર્વાહ પણ માંડ માંડ થતો હોય અને પાસે પૈસા ન
હોય તો ય કરવું પડે ?”

“હા લાઈ, આ વહેવારના કામમાં ડોઈપણ હિસાબ ન
ચાલે.” “જે બા, આપણી પાસે પૈસા નથી અને હું એવા એટા
ખરચા કરવા નહીં દઉં. હેવું કરીને ય નાતના વહેવાર સાયવવા
જઈએ તો પછી જિંદગી આપી હેવાનો એન્જ બિંચકાને ફરવાનો
વખત આવે. એમાંથી કચારેય પણ છૂટાય નહીં. તો પછી એવું
શા માટે કરવું જ જોઈએ ?”

પુત્રની વાત સાંબળી માતા મનોમન સમસમી જતાં. પુત્ર પર
નારાજ પણ થઈ જતાં. તેમને પુત્ર પ્રત્યે અસંતોષ રહેતો. એક
વખત તેમણે મનની આ વધા ગોદીયા મહારાજ પાસે વ્યક્ત કરતાં
કહેલું પણ ખરું,

“સ્વામીજ મારા ચુનીયાને સમજવોને, એ મારું ભાનતો નથી.
અને ડોઈ વાતમાં સમજતો પણ નથી, આટલું ભયાવ્યો છે, પણ
સારું કમાતો પણ નથી. બસ એડીંતહીં બીજાની સેવા કરવામાં
દ્વારામ કર્યા કરે છે. એમાં શું વળો ? પાસે એ પૈસા થાય ને કંઈક
કરીઠામ થાય તો સારું. તમે એને સમજવો.”

પણ ગોદીયા મહારાજને ચુનીલાલના આત્માને પિણાયે. હતો
એટલે તેમણે પુત્રને સમજવવાને બદલે ભાતાને જ સમજવ્યાં અને
ચુનીલાલની બાખતમાં બહુ રોકટોક ન કરવા સૂચના આપી. પણ

માતાની દુન્યથી દર્શિ પુત્રની આંતરિક સ્થિતિ સમજુ શકી નહીં. દુનિયાની રીતે જેતાં તો પુત્રે માતાને સંતુષ્ટ કરવા બધા જ પ્રયત્ને કરવા જેઈએ. માતાએ ને અપાર છણે વેઠીને પોતાનું પાલન-પોષણ કર્યું હતું તેનું કર્યા ચૂકવું જ જેઈએ. પણ ચુનીલાલનો આંતરિક સ્થિતિ જેતાં આ કાર્ય થઈ શકે તેમ ન હતું. જ્યાં પોતાનું ભન જ કાખૂમાં ન હોય, જ્યાં વાર વાર ભાવસમાધિમાં દીન થઈ જવાનું હોય જ્યાં સામાન્ય વ્યવહાર પણ કરવો શક્ય ન હોય, જ્યાં બધું જ પ્રભુના આદેશ પ્રમાણે કરવાનું હોય ત્યાં લૌટિક સંપત્તિનું ઉપાર્જન કરવું અને સઘળી લૌટિક સંપત્તિ, બંગલા, વાડી ને મોટરગાડી માતાનાં યરણોમાં ધરી દેવાં એ આ પુત્રના હાથની વાત હવે નહેલી. એમના જીવનનો દોરીસંચાર તો પ્રભુ સ્વયં કરી રહ્યા હતા એ અજ્ઞાનવશ માતા કંચાં જાણું હતાં? અને એટલે જ તેઓનો દરેક બાબતમાં દુરાશ્રહ વિશેષ પ્રભળ બનતો જતો હતો.

“દીકરા, હવે તું પરણી જ. હવે બહુ મોઢું કરવું સારું નહીં. દર વખતે તો તું મારા વેણેને પાણું ડેંદે છે અને હું તારી વાત માની લઇ છું. પણ આ વખતે હું તારું કર્યા સાલીગાની નથી. આ તો વેવાઈ સારા માણસ છે, એટલે વાંધા કેતા નથી. પણ મારે કેટલી વાર ‘હજુ વાર છે’ એમ કહી લગ્ન પાછા ડેલવા?”

“પણ બા. મેં તો તમને કહી હાધું છે ને ક મારે તો પરણવું જ નથી.”

“સે, પરણવું જ નથી એવું તે કંઈ ચાલે? દુનિયામાં બધા ય ધરાયાર માંડીને બેઠા છે ને તું જ અહીંતથી લટકે છે. એક વાર તું દીકરામ થઈ જ એટલે પણી મારા જીવને નિરાંત થાય.”

“પણ હું મારા જીવનમાં કૃતિમાં જ થયેદો છું. માંદું જીવન બધા નથું નથી. એટલે એમાં લગ્નનો કચાય મેળ બેસતો નથી.

ખા, તું નિરાંત જ રાખ. મને કોઈ વાતની ઘણ્યા કે ખોટ નથી”

“તે તારે અક્ષિત કરવી હોય તો કરને. હું કચાં ના પાડું છું ?
પણ પહેલાં પરણી જ. પછી નિરાંતે અક્ષિત કરને.”

“પણ બા, તમે સમજતાં કેમ નથી ? પરણું એટલે જવાબદારી
વધે અને મારા કામમાં વિન્દેના જિલાં થાય. એટલે સો વાતની એક
વાત કે હું લગ્ન કરવાનો નથી.”

સાંભળતાં જ બા વિઝ્યાં : “લે લાઈ બોલ્યા, હું લગ્ન
કરવાનો નથી. તું તારી ચિંતા ન કર તો કાંઈ નહીં, મારો વિચાર
કર. મેં વેલાઈને વચન આપી દીધું છે. તો મારા વચનની કોઈ
કિંમત નહીં ?”

“બા, તમે તમારા વચનની કિંમત કરો છો પણ મારા જવનનો
તો વિચાર કરો. તમારું માનીશ તો મારું શું થશે ?”

પણ બા હવે પુત્રની કોઈ પણ દ્વીપ સાંભળવા તૈયાર ન હતાં.
એમણે જેણું કે દીકરો એમ સહેલાઈથી માનશે નહીં એટલે તેમણે
તો રોષમાં ને રોષમાં કહી દીધું, “તમને છોકરાઓને ઉછેરવા માટે
મેં દળણાં-ખાંખાં કર્યાં અને કેવી કપરી મહેનત કરી હશે તે તો
તું કચાંથી જાણો ? ભણાવીગણાને તને મોદો કર્યો ને હવે તારાથો
માનું વચન પણ પળાતું નથી ? તો પછી તારા ચુરુમહારાજનું
વચન તો તું શું પાળવાનો ? તું લગ્ન માટે ના પાડે તો કુદુથની
આખર જથ અને પછી ખીંજ તારા નાના ભાઈઓનું શું થાય ?
આ કચારેય તેં વિચાર્યાં છે ખરું ? એમના માટે ય તારે તો
પરણવું જ પડે.”

ચિંતાઓ બાને ઉચ્ચ બનાવી દીધાં હતાં. એમનો એ ઉશ્કેરાટ
સાચ્યો પણ હતો. કેમ કે એમણે પારકાં કામ કરવામાં જત ધર્યી
નાખી હતી. કોઈનું દળણું દફણું હતું, કોઈના મસાલા ખાંડચા હતા

અને એમ પોતાનાં બાળકોને મોટાં કર્યા હતાં. એટલે જ તેઓ છથણ્ઠાં હતાં કે આ ધૂની પુત્ર ને એક વાર ટેક્ષાણે પડી જય તો પછી કમાતો થઈ જશે. માની દણ્ઠિ વ્યવહારું હતી. એમાં દુનિયાનું ઉહાપણું હતું. અને પુત્ર પ્રત્યેના અપાર પ્રેમ પણ હતો. પરંતુ પુત્રની મનઃસ્થિતિ જુદી જ હતી. એમની ચેતનાની ભૂમિકા અસાધારણ હતી. એમ કરવાનું કર્તાંબ્ય સાધારણ માનવો નેવું ન હતું. માતા આ સમજ શક્યાં નહીં અને તેથી જ તેઓને દુઃખ થતું રહેતું.

બાબે તો મર્મ ઉપર વા કર્યો: “માનું કહેવું માનતો નથી તો શુરુમહારાજનું વચન શું પાળવાનો?” શુરુમહારાજ તો શુનીલાલને મન સર્વસ્વ હતા. શુરુમહારાજે કૃપા કરીને ને આપું હતું, તે આ દુનિયામાં કોઈ જ આપી શકે તેમ નહોતું. એમનું ઋષિ પણ આ જિદ્ગીમાં કચારેય ચૂકળી શકાશે નહીં એવું તેઓ દઠપણે માનતા હતા. આથી બાની વાત સાંભળી તેમને પારાવાર દુઃખ થયું. તેમના દિલમાં ઘોર નિરાશા અને નિર્બદ્ધ વ્યાપી ગયા પણ સંસારમાં આસક્ત માતા પુત્રની મનઃસ્થિતિ સમજુ શકે તેમ નહોતા. એમની આજાએ પુત્રના અંતઃસ્તલમાં ફેલો ભયાંકર ઉદ્કાપાત મચાવી દીધો હતો તેની માતાને જરાય ખખર નહોતી. પુત્રની ધરણહસ્થીના શુભ-મંડાણ કરવાં તેઓ વ્યસ્ત હતાં ત્યારે પુત્રનું ચિત્ત વ્યબ અને એચેન હતું. પોતાનો જીવનપથ સામાન્ય જનસમૂહ કરતાં નિરાણો હતો, એની જાંખી એમને થઈ ચૂકી હતી અને તેથી જ મેહમાયાના સયણાં આવરણોને હડાવીને આત્માના અલોકિક પ્રહેશમાં પહોંચવા તેમનાં મન, પ્રાણ અધીર બની ગયાં હતાં. તેમને લાવવેશમાં આલા-ભાન ચાલ્યું જતું અને તેઓ આનંદ. અલોકિક પ્રહેશમાં પહોંચી જતા. આ સ્થિતિમાં એમણે સ્વપ્ને ચ વિચાર્યું નહોતું, એવું લગ્નનું બંધન એમના ભાયે આવી પડ્યું. પોતાની અતન્ય શુરુલક્ષી અને શુરુ પ્રત્યેના સમર્પણ સામે જયરો પડકાર ઇંકાયો હતો. શુરુ પ્રત્યેની

એમની શક્તિ અવિચિત હતી. તેમના એકએક શાળની તેમને ભનું
ભારે કિંમત હતી તે બા પણ જાણતાં હતાં. અને એટલે જ એમણે
ગુરુમહારાજના નામનું અવલભન લઈ ચુનીલાઙ્ણના મર્મ ઉપર ધા
કર્યો હતો. પણ અજ્ઞાનવિશ્વ માતા જાણતાં ન હતાં કે ગુરુમહારાજ
તો પુત્રને અંધકારમાંથી પ્રકાશમાં અને અજ્ઞાનમાંથી જ્ઞાનમાં લઈ
જઈ રહ્યા હતા. જેમના વચ્ચેનામું એમનો જીવનમાર્ગ કંડારી આપ્યો
હતો. એવા ગુરુહેવના સુખમાંથી નીકળેલાં વચ્ચેનો માટે તો ચુનીલાઙ્ણ
પ્રાણી પણ આપી હેવા તૈયાર હતા. જ્યારે અંતરમાં પ્રભુનો સાદ
સંભગાઈ ચૂક્યો હોય ત્યારે માતાપિતાની અજ્ઞાનવિશ્વ ઘર્યાશેને
આધીન થવામાં ન આવે તો પણ એમાં શાસ્ત્રોક્ત રીતે ડાઈ હોય
થતો નથી. એટલે ચુનીલાઙ્ણ ધાર્યું હોત તો નાની ઘર્યા પાળવાતો
સ્પષ્ટ છન્દકાર કરી શકયા હોત. પણ તેઓ માતૃભક્ત હતા. માતાના
હૃદયને પારાવાર દુઃખ થાય અને એમનું દિલ ભાંગ્યો પડે એ એમને
સ્વીકાર્ય નહોંતુ. જે માઝે આટાટલાં કણ્ણો વેઠલાં તે માતાના
દિલને જે સાંત્વના મળતી હોય તો તે માટે લગ્નથાંધન સ્વીકાર્ય
ઉચિત લાગવાથી માતાને પ્રસન્ન કરવા એમણે સંમતિ આપી તો
દીધી પણ ગોતે હૃદયમાં તીવ્ર સંબંધ અનુભાવ્યો.

અગવાનની આરાધના કરી તેમનો સાક્ષાત્કાર કરવા સુમુક્ષુએ
સંસાર ત્યાગીને નિર્જન એકાંતમાં વાસ કરવાનું પસંદ કરે ત્યારે
અહીં તો ઈશ્વરનો આ એક એવો અનન્ય ભક્ત હતો કે જેનું રોમે-
રોમ ઈશ્વરને તલખરી રહ્યું હતું છતાં ફૂલ માતાના આનંદને ભાતર
તેણે સંસારનું બંધન સામેથી સ્વીકાર્ય ! માતૃઆજાના એ સ્વીકારની
પાઠ્ય ડેવળ એમની માતૃભક્તિ જ નહોંતી પણ પોતાના લોઅડી
મનોભળનો પણ તેમને સહારો હતો. પોતાના સમય જીવનને અજ્ઞાન
અને અંધકારમાં ભૂસકો મારતા સાક્ષીભાવે જેવું એ કાંઈ નાનીસૂની
વાત તો નહોંતી જ. સંબળાં બંધનોને કાળીને સંન્યાસ અરહણું કરી

આખ્યા જવું એ તો ખણું સહેલી વાત હતી. પણ અંધનને સ્વીકારીને
તમાં સ્થિર રહીને સાધના કર્યે જવી એ અત્યંત મુશ્કેલ કામ હતું.
હવે જ તો ખરી કસોટી હતી. સુવર્ણ અગ્નિની ભડીમાં રોકાય
તો જ તેની ખરી શુદ્ધતાની જાણ થાય એમ માનીને ચુનીલાદે
પોતાને શુદ્ધ સુવર્ણ બનાવવા માટે પ્રશ્નને અંતરથી ગોકાર કર્યે.

દીકરાએ લગ્ન માટે હા પાડી હૃદી હતી એટલે આનો અધી
જ સંતાપ શમી ગયો. તેએં પુત્ર ઉપર પ્રસન્ન થઈ ગયાં. ધરમાં
આનંદોત્સવ છવાઈ ગયો. અને એમ ચુનીલાલના લગ્નનો દિવસ
આવી ગયો. મંગળગીતો ગવાતાં હતાં. વરરાજ મંડપમાં આવીને
ઘેઠા હતા અને ધાર્મિક વિધિઓ થઈ રહી હતી. ત્યાં ગોરમહારાજે
બૂમ પાડી, “કન્યા પદ્મરાવે સાવધાન” અને ડોરીલી કન્યાને મંધરામાં
લાવવામાં આવી. વરરાજ લગ્નમંડપમાં ઘેઠા હતા, પણ આ શું ?
ગોરમહારાજની બૂમ સાંક્ષળી એકાએક એમને શું થઈ ગયું હતું ?
ડોરી કાઈ સમજી શક્યું ન હતું. એ સાંસારિક જીવો તો કચાંથી
સમજી શકે કે વરરાજ તો ભાવ-સમાધિમાં લીન થઈ ગયા હતા.
તેમનું મન અલૌકિક ભાવપ્રેર્દેશમાં પહોંચી ગયું હતું. જ્યાં નહોતાં
કાઈ અંધનો કે નહોતી કાઈ જવાયદારી ત્યાં તો કેવળ અલ્લાનંદ
વિલસી રહ્યો હતો. આ સ્થિતિ લગભગ એક કલાક સુધી રહી. આએ
તો અગાઉથી જ પુત્રને ચેતવેદો, “ને ધ્યાન રાખજો કે મંડવામાં
તને એવું કાઈ થાય નહીં. નહીંતર મારી આખર જરો.”

માતાને તો લેડો શું કહેશે એની ચિંતા હતી. એટલે ચુની-
લાદે બાને આશાસન તો આપ્યું કે “લલે બા, ધ્યાન ગાખીશ.”
પણ એ ધ્યાન રાખવું એમના પોતાના હાથની વાત કચાં હતી !
હા. જે મોટેમોટ્ઠી પોતે લગવાનનાં લગ્નનો ગાવા માંડે અને
સ્તુતિ કરવામાં મન પરોવે તો બાલ્ય ભાન ચાલુ રહે. પણ લગન-
મંડપમાં ઘેઠેલા વરરાજ મોટેમોટ્ઠી લગ્નનો ગાય એ કેવું લાગે ?

અને એમ કોઈ કરવા પણ હે ખરું ? એ તો શક્ય નહોતું એટલે એમનું મન આ સાંસારિક બાધ્યતાને છાડાને જર્ખામાં પહોંચી ગયું અને અહીં લગ્નની વિધિઓ એમ જ પૂરી થઈ ગઈ.

દીકરા પરંયો તો ખરો પણ એના વર્તનમાં કાઈ હેર પડ્યો નહીં. ભગવાનની યોજના કાઈ જુદી જ હતી. માતાના નસીબમાં પુત્રવધૂની સેવા દેવાનું નિર્માયું ન હતું અને લગ્ન પણીના છ જ મહિનામાં પુત્રવધૂનું અવસાન થતાં માતાને પહેલી જ વાર વિચાર આવ્યો કે નક્કી દીકરાને માટે ભગવાને જુદો રસ્તો ધર્યો હશે, નહીંતર આમ થાય જ નહીં. ચુનીલાલને તો નરસિંહ મહેતાની જેમ ‘ભલું થયું ભાંગી જાનળ’ જેવું થયું. માને પ્રસન્ન કરવા તેમની આજ્ઞા માની તો પ્રલુબો જ એમને ગૃહસ્થીની જવાબદારી માંથી સુક્તા કરી દીધા.

એક દિવસ ચુનીલાલ બા પાસે ગયા અને એલ્યા, “આ હવે મારે નોકરી મૂકી દેવી છે. નોકરીમાં મારું ચિત્ત લાગતું નથી. મારે હવે વિશેષ સાધના કરવા અહાર જવું છે. મને રજ આપો.”

બાગે જેયું કે દીકરાને સંસારના બધનોમાં બાંધવાનો એમનો પ્રયત્ન નિર્ધિણ ગયો હતો. પુત્રીની મનોદ્શાનો પણ હવે તેમને જ્યાલ આવતો જતો હતો. આમ જુઓ તો, નાતપણુથી જ તેમનો આ પુત્ર તેમની પાસે કચારે રથો હતો ? રાત્રે તો તે કચારેક સ્મરણાનમાં તો કચારેક ડોઈ મંડિ માં કે ડોઈ અવધૂતની પાસે પહોંચી જતો. ડોષ જણે રાત આખી શું કરતો રહેતો પણ વહેલી સવારે ધરે આવીને આને પ્રેમથી વળગી પડતો. બા સૂતાં હોય ત્યાં આવીને પ્રેમથી તેમના ભેગા સુઈ જતો ને “બા ! બસ, તારી પાસે જે આનંદ છે તે દુનિયામાં કચાંય નથી.” આમ કહેતા દીકરાને બા પણ મીઠી નજરે જોઈ જ રહેતાં. તેમના હૃદયમાં પણ પુત્ર પ્રત્યે અપાર વહાલ ઉલ્લાસું. પણ મોટેથી તો તેઓ એમ જ કહેતાં, “હવે તું કાઈ નાનો

છે તે આમ માની પાસે સૂર્ય જથ છે ?” લલે બા શખ્ષોથી ગમે તે કહેતાં પણ તેમના અંતરનો ભાવ પુત્રના હૃદયને સ્પર્શી જતો. પેતાના પુત્રને દુનિયાદારીની જરાય સમજ નથી એમ જાણીને માતા-એ તેને કેઢાણે લાવવાના અનેક પ્રયત્નો કર્યા હતા. કચારેક શખ્ષોથી વાંધીને, કચારેક વર્તનમાં ઉપેક્ષા બતાવીને, કચારેક ધર્મ અને કુરજને આગળ ધરીને પણ પરમાપિતાએ જેનો હથ પકડ્યો હતો, જેને સમર્થ ગુરુનો સાથ મળ્યો હતો તેવા પુત્રને બા દુનિયાદારીની ડાઈ પણું બાબતમાં એંચી શક્યાં નહીં. માતા હવે સમજ ગયાં કે પુત્રને રોકવાનું સામર્થ્ય હવે તેમનામાં રહ્યું નહોતું. છતાંથ પુત્રથી વિખૂટાં પડવાનું હુઃઅ એમના માટે અસંખ્ય હતું એટલે એમણે છેલ્લું શબ્દ છોડ્યું :

“પાશેર દાણાં તો ચકલાંને નાખવાના ભળતા નથી ને આઠલી નાનકડી નોકરી છે તે મૂકી દઈને શો જાંગ વાળવાનો છે ?”

આમ નોકરી મૂકી દેવાની બાબે ઘસીને ના પાડી દીધી. બા સમજે તેમ હતાં નહિ એટલે ત્યારે તો વાત માંડી વાળી. ફરી એચાર દ્વિસ પછી તેમણે બાને કહ્યું,

“બા, મોટાભાઈનો દીકરો હવે કમાય છે અને તેમના કુદુંબનું ચુંચરાન ચલાવે છે. હવે તેની કાઈ ચિતા-ઉપાધિ રહી નથી. વળી નાના એ ભાઈઓ પણ ડેકાણે પડી ગયા છે તમે એ બંનેમાંથી ડાઈની પણ સાથે રહી શકરો. એટલે તમારી પણ હવે ચિતા નથી. તો હવે મને વિશેષ સાધના કરવા માટે રજ આપો.”

બાબે જેયું કે હવે પુત્રને સાધનાના માર્ગથી પાછો વાળી શક્યાય તેમ નહોતો. એટલે પછી આશીર્વાદ આપતાં રજ આપી,

“અલે દીકરા, તારે જલું જ છે તો નોકરી મૂકી હે. પણ મને દૈવદર્શન માટે વાપરવાના ભહિને પાંચ-છ ઇપિયા મળતા રહે એવું

કંઈક કરતો જ. અને બીજું, હું જ્યારે માંદી પડું અને અંતથી હોય ત્યારે મારી પાસે હાજર રહેવું.”

બાના શણ્ણો સાંભળી ચુનીલાલ તો ખુશ થઈ ગયા. બાના હંદયને સહકાર મળ્યે એટલે એમણે ખૂખ હળવાશ અનુભવી તેમણે આને કહ્યું,

“બા, હું તમને વચન આપું છું કે તમે ખીમાર હશો ને મને જાણ કરશો તો તુરત જ હું તમારી પાસે આવી જઈશ. મારા વચનમાં તો તમને વિકાસ છે ને? અને દર મહિને તમને પાંચ-છ ઇપિયા મળતા રહે તેવી વ્યવસ્થા પણ કરતો જઈશ.”

“અલે દીકરા, હું જ. પણ માને છોડી હેતો નહીં. વર્ચે વર્ચે તારા સમાચાર મોકલતો રહેને અને અહીં મારી પાસે આવતો રહેને.”

આમ બાને વચન આપ્યું. બાની રણ મળી ગઈ. બાની રહેવાની વ્યવસ્થા નાનાભાઈ મૂળભાઈને ત્યાં નડિયાદમાં કરી. ચુનીલાલ નોકરી છોડી સાધનાથેં નીકળા પડ્યા. પછી તો એમને સાધના નિમિત્તો જુદી જુદી અનેક જગ્યાએ પરિબ્રમણું કરવાનું થયું. પણ તેઓ એમાંથી સમય મેળવાને એચાર મહિને બાને મોહું બતાવી આવતાં. પુનને મળાને માતા આનાંહિત થઈ જતાં. ભગવાનની ઉક્તિની, સાનની, સાધુસંતોની વાતો કરીને પુત્ર પણ માતાના હંદયને આનંદ્યી કરી હેતો. મોતાનો પુત્ર ભગવાનના રસ્તે હતો. ચુરુમહારાજની એના ઉપર કૃપા હતી. તે હવે ઘણી સિદ્ધિએ પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યો હતો. એ લેઈ એવા પુત્રની માતા હોવાનું મા હવે ગૌરવ અનુભવતાં હતાં. તેમનો પુત્ર હવે શ્રીમેટાના નામે લોકાદર પામતો જતો હતો. આ બધું જોઈ માતાના દિવસો આનંદ્યી પસાર થતા હતા. એવામાં મા ખીમાર પડ્યાં. તેમને અંતરમાંથી એવી

પ્રતીતિ થવા લાગી કે “આ માંદગીમાંથી હું નહીં બિનું” અને એમણે હડ લીધી કે “ચૂનીયાને જલ્દી બોલાવો.”

શ્રીમોટા ત્યારે બનારસ હતા. તે સમયે કરાંચીના નાગર સહૃદ્યુસ્થની એ પુત્રીએ બનારસ હિંદુ વિશ્વવિદ્યાલયમાં ભાગી રહી હતી. વિશ્વવિદ્યાલયને એવો નિયમ હતો કે બહાર મકાન ભાડે રાખીને જો છેઠીરીએ અકલી રહેતી હોય તો સાથે તેના ડોઈ વરીલે રહેલું જ જોઈએ. અને તેથી પુત્રીના પિતાએ શ્રીમોટાને પોતાની એ પુત્રીએની દેખભાળ રાખવાનું કામ સોંપ્યું હતું. નહિયાદથી આ નો પત્ર આવ્યો. બા બીમાર હતાં. જેમ બને તેમ જલ્દી પહોંચવાનું હતું. પણ આ એ યુવાન કન્યાએને ડાના રક્ષણ નીચે મૂક્ફી એની મૂંડવણું હતી. આથી શ્રીમોટાએ કન્યાએના પિતાને કરાંચી પત્ર લખ્યો, “તમે દેખભાળ આણેની વ્યવસ્થા કરો. મારાં બા બીમાર છે, એટલે જલ્દી જવું પડે તેમ છે.” તેમણે ભાન્યું હતું કે પત્ર મળતાં જ આ કન્યાએના પિતા કરાંચીથી આવી જરો એટલે પોતે જવાધારીમાંથી મુક્ત થઈ જરો, પિતા તો ન આવ્યા પણ એમનો પત્ર આવ્યો, “તમે તે બનેની દેખભાળની વ્યવસ્થાનું કામ ડોઈને સોંપ્યોને નહિયાદ જર્દ શકો છો.” પણ શ્રીમોટા બનારસમાં તો ડોઈને ય આગઘતા નહોતા. આવી યુવાન કન્યાએને ડાના હાથમાં સોંપ્યોને જવું ? એક બાજુ આ યુવાન કન્યાએને સાચવવાની ફરજ હતી અને બીજી બાજુ ભાતાને આપેલું વચ્ચે હતું. ત્યાં પણ પણ બા તેમને જંખી રહ્યાં હતાં.

ખરી નિકટ પરિસ્થિતિ બિલી થઈ હતી. ન અહીંથી છોડીને જર્દ શકાતું હતું કે ન ત્યાં પહોંચી શકાતું હતું. ખરું ધર્મસંકટ બિલું થયું હતું. મન મૂંડાતું હતું. બીજીને પણ ત્યાં પહોંચી શકાય તેમ ન હતું. દ્વિક્રમાં તીવ્ર ડંખ લોંકાતો હતો. બાને વચ્ચે આવ્યું હતું કે તમે બોજાવરો ત્યારે ડોઈ પણ ભોગે હાજર થઈ જઈશ.

અને અત્યારે તેઓ નીકળી શકતા નહોતા. હૃદયમાં તીવ્ર વલોપાત હતો. પુત્રને જંખતા જંખતા જ મા દેહ છોડી દેશે અને પુત્ર પ્રત્યેનો અવિશ્વાસ લઈને વિદ્યાય થાય એનો આધાત જરૂર્યો મુશ્કેલ હતો. શ્રીમેટાએ તો અશરણશરણ ભગવાનને પ્રાર્થના કરી. તેઓએ ત્રણુ દ્વિસ અને ત્રણ રાત ભગવાનને સતત પોકાર્યા.

“હે પ્રભુ, હું બને પ્રકારના ધર્મમાં અટવાઈ ગયો છું. બાણી પાસે ઝાંઘળીના સમયે કેવી રીતે હાજર રહેયું તેનો ડાઈ ઉકેલ મને જરૂર્યો નથી. હવે હું શું કહું? આપેલું વચન ડાઈ પણ ભોગ પાળવું જ જોઈએ, અને તે પાળવાની મારી પૂરી તત્પરતા પણ છે. પણ તે હું શી રીતે પાળું? હું ત્યાં કેવી રીતે પહોંચું? કંયા તો થાય છે કે જીને પણ ત્યાં પહોંચું. પણ આ એ કન્યાએની જવાઅદારી મારા શિરે છે. મારું દ્વિલ તો આ પાસે કથારનું ય પહોંચી ગયું છે, એ તમે જણો છો. પણ આ તો મારા સ્થૂલ દેહને જોવાને છુંછું છે. એને તેની સમક્ષ કેવી રીતે હાજર કરવો? હે ભગવાન! તમે કર્તાહીં છો. તમે સર્વ કંઈ કરવા સમર્થ છો. કંઈક એવું કરો કે મારી માતાનો અંતિમ કાળ સુધરી જય અને અંતસમયે જેમને એમ ન થાય કે દીકરાએ આપેલું વચન ન પાળ્યું.” હૃદયમાંથી પ્રથ્રના તીવ્રભાવે પ્રભુ પ્રત્યે અસ્ફલિત વહેતી રહી. ત્રણ દ્વિસ ને ત્રણ રાત શ્રીમેટાના પ્રભુ સાથે વાર્તાવાપ ચાલુ રહ્યા. અને ત્યાં પથારીમાં સૂતેલા વૃદ્ધ માતા પળેપળે પુત્રને જંખી રહ્યાં હતાં. એમનો દઢ વિશ્વાસ હતો કે એમનો પુત્ર જરૂર આવશે જ. કેમકે દીકરાએ વચન આપ્યું હતું એને માતાએ જેણું હતું કે અત્યાર સુધી એમનો આ પુત્ર જે કંઈ કહેતો એ કરી જ બતાવતો. તેમના પુત્રે કદી મિથ્યા વચનો ઉચ્ચાર્યાં નહોતા. એટલે એ આવશે તો ખરો જ. ગમે તે કામ કરતો હશે એ પડું મૂકિને ય આવી પહોંચશે. એ આશાતંત્રમાં માતાના હેઠ ટકી રહ્યો હતો. પુત્રના દર્શનની આશાએ માના પ્રાણુ હજુ ટકી રહ્યા હતા.

બનારસના ઘરના એકાંતમાં એઠેલો પુત્ર મા પાસે જવાનીં સગવડ કરવા પ્રભુને પોકારી રહ્યો હતો અને અહીં આ પુત્રને જંખી રહ્યાં હતાં. બંને વચ્ચેની કઠીઝપ ભગવાન હતા. ભગવાને એમાં મદદ કરી. પુત્રને જંખી રહેલાં માતા લાવનાના એ પ્રદેશમાં પહોંચી ગયાં કે જ્યાં તેઓ પોતાના પુત્રને સ્થુલઝપે નેઈ શકતાં હતાં. ચર્મચક્ષુએને માટે જે ચમત્કાર હતો તે આંતરચક્ષુ માટે સહજ દર્શન હતું.

“અરે, મૂળજી, ચૂનીયો આવ્યો. જે, તે કુવો આવી ગયો? હું નહોતી કે'તી કે'તે જરૂર આવશે? મારા દીકરાએ વચન આપ્યુંતું. ને એ આવ્યા વગર રહે જ નહીં. આવી ગયોને દીકરા!”

“પણ આ, અહીં તો કાઈ નથી. લાઈ તો કાશીમાં એડો છે, અહીં કચાંથી આવે?” નાનાભાઈએ બાને પરિસ્થિતિનું ભાન કરાનવાં કર્યું. પણ ભાઈ જે નહોને નેઈ શકતો તે માતા નેઈ શકતાં હતાં. અરે, આ જેને મારા પગમાં માયું નાખીતે એડો છે. અને હવે મારા શરીરે કુવો પ્રેમથી હાથ ફેરવે છે! દીકરા, બસ. હવે મને નિરાંત.”

માતાની વાણી સાંભળીને નાનો ભાઈ પણ ધરીબર વિસ્તિત થઈ ગયો. સહુ સગાંવહાલાંએને પણ આશ્રમ થર્યું. સહુએ માન્યું કે ભાઈને ભળવાની માની તીવ ધર્યાને પરિણુંને હવે માને ચિત્તભ્રમ થઈ ગયો. હતો અને તેમને હવે સનિન્પાતા જિપડી ગયો. હતો. પણ દુનિયાના લોડા જેને ચિત્તભ્રમ માનતા હતા તે તો પુત્રના તીવ્રતમ પોકારે જિતરી આવેલી પ્રભુની મહાન કૃપા હતી. આ કૃપાથી આવતું બતેલા માતાએ પુત્રનું દર્શન કર્યું અને એમનાં હૃદયને સંતોષ થઈ ગયો. એ સંતોષ સાથે માતાએ અંતિમ શાસ લીધ.

બનારસમાં પ્રભુની પ્રાર્થનામાં લીન થઈ ગયેલા પુત્રને માતા અંતિમ વિદ્યાય લઈ રહ્યાં હતાં તેની ત્યારે જ જાણું થઈ ગઈ હતી.

વीજળાનો દીવો એકાંક્ષણ બૂજાઈ જતાં શ્રીમેટાએ માન્યું કે માતાનો જીવનદીપ બૂજાઈ ગયો છે, ત્યારે એમના અમર આત્માને પ્રભુ પોતાના હૃદયમાં વાસ આપે તેવી તેમણે પ્રાર્થના પણ કરી. જ્યારે માતાના અચિત વિહાયના પ્રસંગનું વર્ણન કરતો નાનાલાઈનો પત્ર શ્રીમેટાને મળ્યો. ત્યારે પોતાની પ્રાર્થનાના પ્રત્યુત્તરમાં પ્રભુએ માતાને પોતાના સ્થૂલ શરીરનાથ દર્દીન કરાવ્યાં, ત્યારે પ્રભુની કૃપા સથળું કરવા સમર્થ છે, એની એમને દઠ ગતીતિ થઈ અને તેઓ પ્રભુએ કરેલી કરમત નોઈ આનંદવિલોભ થઈ ગયા. ધન્ય પ્રભુ! પોતાની લાજ રહી ગઈ અને માને આપેલું વચન પણ પૂર્ણ થયું. પ્રભુની કૃપા અને કરુણાની વર્ષા ઋલતાઅલતા તેઓ પ્રભુપ્રેર્યા પંચે કાર્ય કરવા લાગ્યા.

શ્રીમેટાએ કહાર તપશ્રદ્ધી કરી. તેઓ અનેક સાધુજ્ઞનોના પરિચયમાં આવ્યા. અનેક સંતો અને સંન્યાસીઓનો તેમણે સમાગમ કર્યો. વત, જ્ય, તપ નિયમ અને યોગના અભ્યાસથી જ્ઞાન સંપાદન કર્યું અને સમાજમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય તે માટે તેમણે શુભરાતના ગામદેગામડે નિશાળો સ્થાપી. પ્રગમાં શૌર્ય, સાહસ અને શક્તિનો વિકસ થાય તે માટે તેમણે છૂટે હાથે દાનગંગા વહાવી. સાહિત્ય, કલા અને આધ્યાત્મિકતાના વિકાસ માટે તેમણે અનેક યોજનાઓ અમલમાં મૂકી. આમ યુવાનીમાં સાધનાવસ્થા દરમિયાન જેએ માતાને સંતોષ નહેતો આપી શકયો તેમણે સમાજમાં દાનગંગાનો પ્રવાહ અસ્ખલિત વહાવીને સમાજ પ્રત્યેનું ઋણ અડા કર્યું. છતાં શ્રીમેટા કહેતા, ‘માતાને હું સંતોષ આપી શક્યો નહીં એનું મને દુઃખ છે. જ્ઞાનસિદ્ધિના સર્વોચ્ચ શિખરે બિરાજતા શ્રીમેટા કહેતા, ‘માના હિન્દુ ભાવને જે આપણે પ્રેમભક્તિથી આકાર પમાડી શક્યો તો જીવનની ઉન્નતિ કરવામાં મોટી ફેલાંગો ભરવાનું બની શકે છે, ને સાધનાના પ્રચંડ મુરુષર્થથી બની શકતું નથી.’’

માનો અપાર ભહિમા શ્રીમેટા સમયે સમયે પ્રગટ કરતા રહ્યા.
માના અહેસાનને તેઓ જીવનભર બુલી શક્યા નહોતા. તેઓ કહેતા,

“કઈ રીતે ભૂલું જનની તુજને ! પ્રેમ કલ્યાણવાળું,
મને તો લાગે છે, તુજ બિરદ મા બ્રેથને આપનારું.
જતાં તેં ના વાર્યા ધરી મુજ કે મારી મુશ્કેલીઓને,
પછી મૂળે મેઠે સહન કરવું જાણ્યું મા માત્ર શું તેં !”

જીવનભર ને ભાતાએ સહન કર્યું, હુઃઝો વેઠાં. સમર્થ પુત્રનો
વિયોગ સંદ્ઘો. પણ પુત્રના માટે તો સદાય શુભકામના જ કરતાં રહ્યાં
એવા ભાતાના ઉપકારનો બદલો વાગવાની તાકાત તો સમર્થ સિદ્ધોમાં
પણ નથી. અને એટલે જ શ્રીમેટા કહેતા, “મા, તારા એ ઉપકા-
રને તો હું કહી નહીં બુલી શકું. પણ એટલું જરૂર કરી શકું કે
નેથી તારું નામ હીપી બઢે. ભાતા તરીકે તારું જીવન ગૌરવ અને
કૃતાર્થતાથી સભર બને એવું હું જરૂર જીવિશ. એ મા, મારા જીવ-
નથી હું તારા જીવની મહેકતી સુવાસ સર્વત્ર પ્રસરાનીશ.” પોતાના
તપસ્થી યોગીપુત્રના હૃદયમાં ભાતા પ્રત્યેના પ્રેમનો ધૂધવતો મહા-
સાગર જોઈને અંતરિક્ષમાં રહેલો ભાતાનો આત્મા પણ પુલક્ષિત
થઈને આશીર્વાદ આપતો પુત્રના હૃદયના સ્ફેરને સાંલળી રહ્યો હશે:

“શકું ને સંતોષી, મુજ જીવનથી હું તને ભાડી હૂંદું,
શકું ને હીપાવી મુજ જીવનથી નામ તારું મધુરું;
શકું ને હેવાવી જીવન-સુરક્ષિ એક તારી કથાબી,
જીવ્યું મારું તો હું સરળ ગણ્ય ને શો કૃતાર્થ થબાયે !”

“ખાનાં પુણ્ય”

“હે લગવાન, આ એ છોકરાઓના પિતા આ દુનિયામાં નથી. તેઓ પિતાવિહોણું બની ગયા છે. તો તમે એના પિતા બનો. આ એ છોકરાઓનું જીવન સુખી થાય એની જવાબદારી આજ્ઞાથી હું તમને સોંપું છું. એમના પિતા જીવ્યા હોત તો એમના માટે ધણું ધણું કરત એ હું જાણું છું, તમે પણ એ જાણો છો. તો તમે આટણું કરશો ન ઘણારે કરશો એવી ભારી શક્ષા છે. આ એ છોકરાઓ, ભગવાન ! હવે તમારા જ છે.”

કુન્સરથ્રસ્ત પતિના અવસાન પછી નિરાધાર અને અસહાય બની ગચેલી નારીનું હુંદું આંકંદ કરી લગવાનને ચોકારી રહ્યું પોતાનું તો ગીક પણ આ એ નાનાં નાનાં બાળકોનું શું થશે ? હજુ તો એમનું જીવન ઘડવાનું હતું. હજુ તો એમનો બધો જ અભ્યાસ બાકી હતો : હજુ તો એમને પિતાની હૂંદું અને છવાયાની અત્યંત જરૂર હતી. આ નાનાં એ બાળકોનો શો અપરાધ હતો કે પિતાએ આફકી નાની ઉંમરે તેમને છાડીને હંમેશા માટે વિદાય લીધી ! એમનો કેવો સુમધુર સંસાર હતો ! પતિ કુશળ એનિજનિયર હતા. સુંદર સોહામણું એ પુત્રો હતા. જીવનમાં ચૂઅ, સમૃદ્ધ અને સતેષ હતાં. સ્પેનની ધરતી પર લોઓન્યો. ગામમાં વાલેસન્સંપતી અને તેમના નાના નાના એ પુત્રો આનંદસર્યું જીવન જીવતા હતા પણ તેમાં દાવાનળ લાગી ગયો. પિતાના અવસાન પછી એ બાળકોનો વિચાર કરતાં માતાનું હદ્દ્ય આંકંદ કરી બદ્ધું. આગળ હવે શું થશે એ ભવિષ્ય અંધકારમય બની ગયું હતું. કશોય રસ્તો સુઝે

तेम न होता परंतु हुःभने रडीने ऐसी रहेगाथी कंठ वजे तेम न हुं. पुत्रोना ज्वननी ज्वाभद्रारी अगवान पर नांभोने भाताए ए वसमा हुःभने हृष्यमां पचावी लीहुं. अने आंतरमांथी अगवान ने आर्टैल वे पोकार कर्ही डे लगवान, अना पिता जे करी शकचा होत अथीय विशेष तमे बाणो भाटे करो. करुणानिधान अगवाने हृष्यने. ए आर्टनाद सांख्यो. भाताना हृष्यमां विकट परिस्थिति सामे जगूभवानी अभूट शक्ति तेमणे लरी हीधी.

एक दिवस भाता जने पुत्रोनी साथे भीज गामभां एक भिन्नने त्यां गयां. ते दरभ्यानमां स्पेनमां आंतरविश्वङ् इटी नीकल्यो. पोतानु गाम अने तेमा जे गामभां गयां होतां ते जने अलग अलग छावणीओमां वहेंचाई गयां आथी तेमो. हुरत ज पोताने गाम पाणां जैर्ह शकचां नहीं. युद्ध पूरु थयु अने ज्यारे तेमो पाणां घरे अव्यां त्यारे तो कचां हुं हुं पोतानु ए धर? धर, भालभिलहृत अने पोतानु कही शकाय तेवुं तमाम आंतरविश्वङ्ना आपरमां होमाई गयुं हुं. हवे तो तेमने कोई आशरो न रखो. उपर आब अने नीथे धरती अने शरीर पर पहेरेवां वस्त्रो सिवाय पासे कशुं ज अच्युं नहीं. भातानु हैयुं इरी आकांह करी रह्युं: अगवान, तमे बाणकोना पिता तो लाई लीवा अने हवे रहेवानु धर पथ लाई लीहुं? पहेलु हुःभ कंठ ओहुं हुं ते तेमां आ नहुं हुःभ उमेहुं? भाता अनेक मुश्केलीओयी वेराई गयां. हवे आ छोकराओना अव्यासनु शु थशो? तेमनो खर्च कोरी रीते नीकणो? बाणकोने तेमना पितानी ऐट कचारेय न लागे, ऐमना ज्वनमां कशायनी उथुप कही न वरताय एवी परिस्थिति सर्ववानु अने तेमने उमहा शिक्षण आपवानु तेमणे नझी कशुं हुं. पथ पासे हती ते सवणा संपत्ति पथ हवे नष्ट थाई गई हती. हवे तो ज्वननो. कोई आधार ज रखो न होता. आ कपरा हिसो डेम

વीતશે? બાળકોના અભ્યાસ માટેની શી વ્યવરથા કરવા? આવા અનેક વિકટ પ્રશ્નો માતા સામે પડકાર હેંકતા બેબા હતા. પતિ-વિયોગનું કારમું દુઃખ તો હતું જ. તેમાં આ નહું દુઃખ ઉમેરાયું. તેમનું દિવસો સુધી આંખમાંથી આંસુની ધાર વહેતી રહી. પણ પછી પુત્રોના મોદા સામું જોઈને માતાએ કષ્મર કરી અને પરિસ્થિતિમાંથી રહ્યોતો કાઢવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. મિત્રો પાસેથા ચૈચા ઉધીના લાધા અને બંને ભાઈઓની સ્કૂલની અને છાત્રાલયની દ્વારા દીધી નેથી રહે. નેમણે હંમેશાં અધ્યાત્મિક આપવામાં જ આત્માનું માન્યો હતો. તેવા માતાએ પડોશમાં કામ કરવા માંડયા. ઉપરાંત તેઓ ભરતગૂંથણ, સીવણ વગેરે કાર્યો ધરમાં ઐસીને કરવા લાગ્યા. નેથી આવક મળતી રહે અને પોતાના પુત્રોને અભ્યાસ પણ ચાલુ રહે. તેમના પુત્રો અભ્યાસની સાથે સાથે સંગીત, કલા, રમતગમત વગેરે પ્રવૃત્તિઓમાં પણ લાગ લઈ શકે અને આટલી કુમળી વચે અભ્યાસ અને પોતાની મનગમતી પ્રવૃત્તિઓ સિવાય કશીય દુન્યાવી જવાનદારી એમના ઉપર ન આવે તે માટે માતા પોતે ગામડામાં એકલાં રહ્યાં અને પુત્રોને છાત્રાલયમાં મૂક્યા.

તે સમયે પુત્રોને પોતાનાથી દૂર દૂર મોકલવાનું દુઃખ કેલું હશે? એમના અંતરની દર્દીલરી એકલતા કેવી તો આકરી હશે? છતાંય માતાએ એ એકલતા પચાવી લીધી. એ વિયોગના દુઃખને જુરવી લીધું. પુત્રોએ પણ માતાના અંતરની વેદનાને અનુભવી. મા પોતાના વિકાસ માટે કેટકેટલાં કણ્ણો વેદી રહ્યાં હતાં એ તેઓ નજરે જોતા હતા. તેથી પુત્રોએ પોતાનું સમગ્ર ચિત્ત અભ્યાસમાં અને પોતાના ઉજાંવળ ભાવિના ઘડતરમાં પરોની હીધું. બંને પુત્રો હંમેશાં અભ્યાસમાં પ્રથમ કષ્મ જણવતા રહ્યા. તેમને સ્કોલરશીપે મળતી રહી. આમ પુત્રોની વિકસતી જતી શક્તિઓને જોઈને માતાના અંતરના ધા ઝાતા ગયા, વેદનાએ શમવા લાગી અને

ધીમે ધીમે ભાતાને પ્રતીતિ થવા લાગી કે ભગવાને તીવ્યતમ હુંખ આપ્યું તો સાથે અનહદ કૃપા અને આશીર્વદ પણ આપ્યા હતા. નહીંતર આવી વિકટ પરિસ્થિતિમાં એમના પુત્રો અભ્યાસમાં આટલા તેજસ્ની કેમ નીવડે? આ તો 'ભગવાનની કૃપાનું પરિણામ હતું એ માતાને સ્પષ્ટ રીતે સમજાઈ ગયું અને એમની પ્રભુ પ્રત્યેની પ્રાર્થનાઓ નિત્ય ચાલ્યું રહી : “ભગવાન, તમે આ બંનેના પિતા છો, એની જ્વાઅદારી તમારા શિરે છે.” ભગવાને માતાના હૃદયની પ્રાર્થના સાંભળી હતી અને માતાના બંને પુત્રોના જીવનના ઘડતરની જ્વાઅદારી તેઓ નિબાવતા હતા.

મોટાભાઈ ભણુતા ભણ્ણતા શેરખનારમાં પણ રસ લેવા લાગ્યા. શેરોની ખરીદી-વેચાણના નાના નાના સોદાએં કરી પૈસા કુમાતા ગયા. એમને અર્થશાસ્ત્રમાં અત્યાંત રસ હતો એટલે તેઓ તેનો વિશેષ સભ્યાસ કરવા ‘લાંડન સ્ટ્રોલ ઓફ છક્કનોમિક્સ’માં ગયા. પણ નાનો કાલેસિ તો બધામાં નિરાળો હતો. તેના અંતરમાં પ્રભુ પ્રત્યેની અનન્ય પ્રીતિ હતી. રણએઓમાં યોજની દ્યાનશિબિરેમાં એ ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લેતો. જણે પ્રભુ પોતાની અત્યાંત નિકટ હોય અંબું, તેને જણાનું. તેના અંતરમાં પ્રભુનો સાદ સંભળાતો. પોતાના અંતરની વાત તે માતાને કહ્યા કરતો. પુત્ર ઉપર ભગવાનની કૃપા આ રીતે જિતરી રહી છે એ જાણીને માતાને આનંદ થતો. એક દિવસ કાલેસિ બાને કહ્યું :

“આ, મને જેવું લાગે છે કે જણે ભગવાન મને બેલાવી રહ્યા છે. હું ઈસુસંધમાં જોડાણું?”

“પણ બેટા, હજુ તો તારી ઉંમર નાની છે. પંદર વર્ષ પણ તં પૂરાં કર્યાં નથી. સોળ વર્ષ પહેલાં તો સંધમાં ડોઠને ય પ્રવેશ અળતો નથી.”

“બા, ભગવાન મને ઓલાવે છે ને એટલે મને તો આતરી જ છે કે મને સંઘમાં પ્રવેશ મળો જશે.”

“પણ મને આતરી નથી. હજુ સધળું ત્યાગ કરવાની તારી ઉંમર પણ નથી. સંઘના શાખરોચે સોણ વર્ષની વયમર્યાદા લલે બાંધી છે, પણ તેઓ તો એવું છચ્છે છે કે ઐચ્ચાર વર્ષ વધુ જ્ય અને ઓડી પુખ્તતા આવે પછી યુવકસંઘમાં જોડાય તો સારું. છતાં તારી આઠલી બધી છચ્છા છે તો પ્રવેશ માટે અરજી કરી જો.”

આની અનુમતિ મળતાં કારોસે ઈસુસંઘમાં જોડાવાની અરજી કરી. સંઘમાં જોડાવું એટલે કેળળ પ્રલુને જ સંપૂર્ણપણે સમર્પિત થઈ જવું. દુનિયાની સધળો વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવાનો અને પ્રલુની માટે જ પોતાની જાતને તૌયાર કરવા આડકરી તાલીમના આડાંઆડ વરસો પસાર કરવાં. આરંભમાં સમજણું ન હોય, બુદ્ધિ અપક્રવ હોય, શાખરોને મહિમાં જોઈને એવી ક્ષાણિક છચ્છા જગી હોય અને પછી તાલીમ લેવી બહુ આડકરી પડે એટલે ઈસુસંઘમાં સહેલાઈથી ડોઈને પ્રવેશ મળતો નહીં. માતાને પણ એમ જ હતું કે આ વરસે તો કારોસને પ્રવેશ નહીં જ મળે, અને હજુ એકણે વરસ તે માતાની પાસે રહેશે.

પણ તેવામાં એક દિવસ કારોસે દ્વારા આવીને ઉમંગથી જાને કણ્ણું,

“બા, જુઓ ઈસુસંઘમાંથી પત્ર આવ્યો !”

“શું લાખણું છે બેટા ?”

“બા, મને સંઘમાં પ્રવેશ મળો ગયો. હું તમને નહોતો કહેતો કે લલે હું નાનો હોડું, પણ પ્રલુનું આમંત્રણ છે, એટલે મને પ્રવેશ મળી જ જશે.” ઓલાતાં કારોસને ચહેરો જ નહીં પણ તેનું રામેરોમ આનંદથી હસી રહ્યું હતું. તેનો ઉત્સાહ સમાતો ન

હતો. ધરતી પર જાણે પગ અહતા જ નહોતા. એટલા આનંદના આવેગથી જાણે બાને સમાચાર આપ્યા. તેને એમ કે બા એ સાંભળને એટલો જ ઉમળકો બતાવશે. પણ બા તો પુત્રના ઉત્સાહને જોઈને શાંતપણે વાતસલ્યલરી માડી નજરે પુત્રને જોઈ જ રહ્યાં. કેટલો વહાલો હતો એમનો આ નાનો પુત્ર! રાત્રે સુતો હોય તોય આ એના સુકુમાર સુખને જોયા જ કરતાં, બાની અને મોટાભાઈની હુંદેં એને કશીય તકલીફ પડવા દીધી ન હતી. પણ હવે એને પ્રભુનું આમંત્રણ મળી ચૂક્યું હતું. હવે તો તેના ગૃહિત્યાગની વાત હતી. નજર સામેથી હંમેશને માટે પુત્ર દૂર દૂર જતો રહે એ હકીકત કોઈ પણ માતા સહેલાઈથી કેમ સ્વીકારી શકે? પોતાનો આ પુત્ર સર્વ કરતાં નિરાળો છે, એ તેઓ જાણતાં હતાં. પ્રભુએ એને પસંદ કર્યો છે, એની પ્રતીતિ પણ એમને ઘણી વાર થઈ ગઈ હતી. એટલે પુત્રના જીવનધ્યેયમાં, પ્રભુ પ્રત્યેના એના સમર્પણમાં, અને પ્રભુ નિર્મિત એના માર્ગમાં તેઓ આડે આવવા ધર્યાનાં ન હતાં. પણ એમને એમ કે હજુ ઐચ્ચાર વરસ એમનો આ લાડકો પુત્ર એમની પાસે રહે તો સારું. એટલે તેમણે કારોસને કહ્યું :

“‘મને એમ કે હજુ એક વરસ તો તું ભારી પાસે રહીશ જ. એટલે તારે આટલા જલ્દી જવાનું થશે એ માટે હું માનસિક રીતે જરા પણ તૈયાર ન હતી. પણ બેટા, તારી વાત સાચી છે. આ પ્રભુનું તેઠું છે. એમ વહેલું તેમ સારું. તું અય છે, એનો ધા ઢોવો તો જાડો છે એ તને નહીં સમજય. મને તો એ જિંદગીભર રહેશે. પણ સાથે સાથે આનંદ અને ગૌરવ પણ એટલાં જ છે હું જાણું છું કે એ જીવનમાં તું ખૂબ ખૂબ સુખી થવાનો છે. તારા સુખ સિવાય બીજું મારે શું જોઈએ? બેટા, ચાલો હવે સ્કુલમાં જવાની તૈયારી કરતાં હતાં તેના બદલે કાધરોના મઠમાં જવાની તૈયારી કરીએ. પછી સાથે જઈશું.’’

પુત્રના સુખમાં પોતાનું સુખ જેનાર ભાતાના અંતરમાં આનંદ હતો. તે સાથેસાથે પુત્રના ગૃહિત્યાગનું વસમું દુઃખ પણ હતું. કપરા દુઃખના દિવસો હવે પૂરા થવા આવ્યા હતા. અંતે પુત્રો પોતાના અભ્યાસમાં પ્રથમ કંઈ જળવતા જળવતા આગળ વધી રહ્યા હતા. પુત્રોની પ્રગતિ જોઈ માતાનું હદ્દ્ય ગૌરવ અનુભવતું. તેમને થતું કે છાકરાયોનાં પિતા તો ન રહ્યા પણ ભગવાને છાકરાયોને આઠલી તીવ્ર યુદ્ધ આપાને તેમના દુઃખમાં શાતા આપી હતી. હમણું અંતે દીકરાયો. ભણીગણીને તૈયાર થઈ જશે, અને એમના પિતાની જેમ જ સ્પેનની અગ્રિમ પ્રતિકાયોમાં તેમની પણ ગણ્યના થશે. આમ પુત્રોના ઉજાજવળ અવિષ્યનાં સ્વપ્નાંચો જોતાં માતાના અંતરમાં નિરાંત હતી. દુઃખની અપાર યાતનાઓ જોઈ હતી તો હવે સુખના દિવસો પણ નશ્ચક આવી રહ્યા હતા. આથી જ પુત્રોના અભ્યાસ-કળનાં દિવસોમાં માતાને એકલાં રહેવાનું થતું તોથ તેઓ એ એક-લતા પચાવી શક્યાં હતાં.

પરંતુ ઈશ્વરની યોજના જુદી જ હતી. તેમણે ભગવાનને કહ્યું હતું ને કે તમે આ છાકરાયોના પિતા બનો. એટલે ભગવાને મોટા પુત્રને માતા પાસે રહેવા દીધે. અને નાના પુત્રને પોતાના એ પિતાના કાર્ય માટે સજજ થવા ઈચ્છસંધમાં જોડવા માટેની જેગવાઈ કરી દીધી. હવે જ્યારે તેને પ્રખુનું આમંત્રણ મળ્યું હતું, ત્યારે પોતાનો વિચાર કરી મહતાથી તેને બાંધી રાખનાર આ માતા નહોતી. જ્યારે ખુદ ભગવાને જ પુત્રનો હાથ પકડ્યો હતો. તો હવે એના અવિષ્યની પણ ડાઈ ચિંતા માતાને નહોતી. પરંતુ અસર્વ દુઃખના ઘા અલીને અત્યાંત સંવેદનશીલ બની ગયેલા પોતાના હૈયાનું શું? એ પુત્રવિદેશને હવે સહી શક્યો? આ દુઃખ જરૂરવિનું સુશ્કેલ હતું. પરંતુ પુત્રના સુખ અને આનંદમાં જ સદ્ગ પોતાનું સુખ અને આનંદ જેનારાં માતા જણે પોતાની જતને સમજવતાં હોય તેમ પ્રખુના ઘરે જવા થનગતી

રહેલા એ પંદર વર્ષના કિશોર પુત્રને મહમાં જવાની તૈયારી કરવાનું
કહેતાં હતાં. પરંતુ તેમનું અંતર જ જાણું હતું કે આ તૈયારી
કરવી સહેલી નહોતી. માતાએ અંતરિક રીતે સજજ થવાનું હતું.
તેમણે દરી એક વાર પોતાના અંતરમાંથી જ દઠ રહેવાનું બળ પ્રાપ્ત
કરી લીધું અને મોટા પુત્રને સાથે લઈ પોતાના જ હાથે નાના
પુત્રને પ્રભુચરણે સમર્પિત કરવા ચાલી નીકલ્યા.

નાના પુત્રના આનંદનો પાર ન હતો. પ્રભુના ઘરે જવા તે
થનગની રહ્યો હતો. ત્યાં શું હોય અને ત્યાં રહી શું કરવાનું છે,
એની તે સમયે તો પૂરી અખર પણ નહોતી. પરંતુ પ્રભુ હૃદયમાં
એકદમ નજીક લાગતા હતા. અને જાણે તેઓ જ સાદ પાડી બોલાવી
રહ્યા હોય કે ‘મારા બાળક, તું જદ્દી ચાલ્યો આવ. હું તારી રાહ
નેઈ રહ્યો છું.’ એવું જ લાગતું હતું અને પ્રભુનો આ સાદ એવો
તો ભધુરો હતો અને આ એચાણ એવું તો પ્રથળ હતું કે દુનિયામાં
સૌથી પ્રથળમાં પ્રથળ એવા માતાના પ્રેમના એચાણથી દવે દૂર
દૂર જવાનું હતું, એનો લેશ માત્ર શોંક એના અંતરમાં થતો ન
હતો. ગાડીમાં જ આનંદી કૂદાકૂદ કરતા એ થનગનતા મુખ્ય
કિશોરને જોઈને દિક્કિદ-કંડકટરથી પણ ન રહેવાયું અને એણે
કણ્ણું પણ અરું “તને એનિજનિયરિંગમાં એડમિશન મળી ગયું
લાગે છે.”

આ સાંભળાને અત્યંત આનંદ સાથે કાલેસિ ગમતમાં વળતો
જવાબ આપ્યો દાખ્યો કે “ના, મેડિકલમાં.” પુત્રનો આટલો બધો
આનંદ જોઈને માતાના હૃદયમાં આનંદ અને વ્યથાની મિશ્ર લાગણી
એ અનુભવાતી હતી. એમનો ચહેરો શાંત અને સ્વસ્થ હતો. એમની
અમી વરસાવતી આંખો વારેવારે પુત્રને જોઈ લેતી હતી. અને જેવા
છતાંય માતાને તૃપ્તિ ન થતી હોય તેવું એમના ચહેરા પરથી
લાગતું હતું. એમના અંતરમાં જાંડે જાડે વ્યથા પણ છુપાયેલી હતી.

તે સમયે તો એ કિશોરપુત્રને એનો જ્યાલ કચાંથી આવે? પણ
વર્ષો પછી એ યાદ કરતાં ફાધર વાલેસ લખે છે,

“આના ચહેરા ઉપર વહાલ, મુદુતા, શાંતિ અને પીડાની બાંડી
મિશ્ર લાગણી હતી. તે દિવસે તો એ લાગણી જેવાની દર્જિ ન
હતી. પણ આજે એ મુખસાવની મૂક વાણી સાંભળી શકાય છે. અતસ
નું બોંડાણ, વ્યથા અને એ ધન્યતાની લાગણી અનુભવી શકાય છે.
મૂક વાણી દારા જાણે બાનું સમય અંતર બોલી રહ્યું હતું, ‘એટા, તું
તો હવે જથ છે. એમાં તારો સાચો આનંદ છે, એ હું નજરે
જેઓ છું. તારો આનંદ એ મારો આનંદ છે. પણ તારા વગર હું
કેવી રીતે રહીશ એનું હુંઘ કોણું સમજી શકશે? તું સંસાર છોડીને
જથ છે, અને હું તને મૂકીને જેઓ છું. તારો સંસારનો ત્યાગ છે,
તો મારો પણ ત્યાગ છે ને?”

બાએ લોખેલાના તીર્થધામના ઉપાસનાભંડમાં પ્રભુના ચરણે
જઈ રહેલા પુત્ર માટે પ્રાર્થના કરી. અને પોતાના ગ્રાણ્યારા પુત્રને
પ્રભુના હાથમાં સોંપી દીધે. મુખ્ય ફાધરે જીડિને એ પંદર વર્ષના
કિશોરનો હાથ પહુંચો અને તેને મર્મસંધના અંદરના ખંડમાં લઈ
ગયા. ત્યારે એ ઉપાસનાભંડમાં મોટોભાઈ અને બા એ જ રહ્યાં
હતાં. કાલેસિનું સમર્પણ થઈ ચૂક્યું હતું.

પુત્રના સંસારત્યાગ કરતાં માતાને પુત્રત્યાગ મહાન હતો.
પુત્રનો ત્યાગ એટલે માતાના સમય, આશા અને ઉલ્કાસનો ત્યાગ.
સધળાં અરમાનેનો ત્યાગ. માતાના જીવનના સધળાં સુઝો અને
આનંદનો ત્યાગ. પુત્ર વગર પણ પણ જૂરતી માતાના હૃદયની વેદના-
ને કોણ જાણું શકે? કદ્દિક આનંદના પ્રસંગે માતાના હૃદયમાં
અચૂક જયકી જતી પુત્રની યાદ તેમને વિહૃવળ બનાવી મૂકતો. થાળીમાં
રહેલા મિસ્ટ બોજનને જેતાં જ માતાના મનઃચક્ષુ સમક્ષ કઠોર
સાધના કરી રહેલા પુત્રનું મુખ્યારવિંદ તરવરવા લાગતું. અને એ

મિષાનનો ડોગિયો માતા હાથમાંથી જ પાછો નીચે મૂકી ઢેલાં. આમ પળે પળે પોતાના વહાલસોયા પુત્રનું રટણ કરતાં માતાના હૃદયની વેદના અંતરનું ધાનું આડંદ અને પ્રસુના પંથે જનાર પુત્રનું ગૌરવ અને ધન્યતાનો લાવ તો માતાનું હૃદય જ એક સાથે અનુભવી શકે. પુત્રને પ્રસુના કાર્ય માટે સમપીં દઈને માતા પ્રસુનું શરણ લઈને જ અંતરની વ્યથા શમાવતાં રહ્યાં. પુત્ર કડોર તપશ્ચર્યાથી પ્રસુ માટે પોતાની જત તૈયાર કરી રહ્યી હતો જ્યારે માતા સંસારમાં રહીને એ ત્યારી પુત્રનું નિરંતર સમરણ કરતાં રહ્યાં. અર્ધી રાત્રે બાધમાંથી અખ્યકી જતાં માની સમક્ષ ધર્મસંધમાં ગયેદો પુત્ર તરખરવા લાગતો અને મા તેની સમૃતિમાં ઘોવાઈ જતાં. પરંતુ પુત્રને યાહ કરતાં તેમને પોતાના હૃદયમાં અપાર શાંતિનો અનુભવ થતો. જાણે પ્રસુ સ્વયં પોતાના પુત્રનો હાથ પકડી અને દોરી રહ્યા છે, એવું તેમને જણાતું. અને આ શ્રદ્ધાના બળે તેઓ ટકી શક્યાં, પુત્રવિયોગને સહી શક્યાં. આ સંહર્ષમાં આ વીતેલા દિવસો વિષે પાંત્રીસ વર્ષ પછી બા ફાધર વાલેસને કહે છે :

‘કાળાં વરસોનાં અંધારાં, તારી અને તારા મોટાભાઈની ચિત્તા, ગરીબાઈ, એકલતા, અને શેમાંથી જગર્યા ત્યાં તારી વિદ્યા. પ્રથમ સંધમાં અને પછી તો છેક પરહેશમાં. તારો મોટાભાઈ ઘરે પણ તે તો ઘણુંઘણું બહાર જ હોય છે. લાંબા લાંબા દિવસો અને લાંબી લાંબી રાતોનું એકાંત. ભારા ઉપર શું વીત્યું તે હું એક જ જાણું અને બીજા ભગવાન જાણે. ભગવાનને હું હંમેશાં કહું હું કે માંતું જે થવું હોય તે થાય, પણ આ એ છોકરાઓને ઉગારને. આજે તમે બંને સુખ્ય છો અને એટલે હું પણ. આ સુખ તે લાંબા તપનું કણ છે, એ ભૂલીશ નહીં બેટા’

માતાની લાંબી તપશ્ચર્યા અને એકાડી સાધનાને પરિણુમે તેમના બંને પુત્રો પોતપોતાને રસ્તે સર્વોચ્ચ કક્ષાએ પહોંચ્યા.

મોટાલાઈ સ્પેનના અગ્રણી અર્થશાસ્ત્રી બન્યા અને ઈચ્છિકસંઘમાં જોડા-
યેલા પુત્રને ભગવાન ભારતમાં લઈ આવ્યા. અને પ્રભુએ તેમને
ગુજરાતના યુવાનોના જીવનથડહતરનું કાર્ય સોંઘણું. અમદાવાદમાં સેન્ટ-
વિવિષ્ટ ડાલેજમાં ગણિતના અધ્યાપક બનવા માટે તેમને સંભળે
આહેશ મળ્યો. એ માટે મદ્રાસ યુનિવર્સિટીમાં ગણિતનું શિક્ષણ લીધું.
એક વરસ વલલખવિદ્યાનગરમાં રહીને ગુજરાતી ભાષા શીખ્યા. પૂત્રનાં
ચાર વરસ જગતના ધર્મો અને શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો અને ફાધર
બનવા માટેની તાલીમ લીધી.

પુત્રને જેથાને દસ દસ વર્ષ વિતી ગયાં હતાં. માતાને પુત્રને
મળવાની તીવ્ર ધર્ષણ થતાં તેઓ પુત્રને મળવા ભારતમાં આવી
પહોંચ્યાં. દસ દસ વર્ષની કઠાર તપશ્ચર્યા અને આકરી સાધના પછી
પ્રભુના કાર્ય માટે તૈયાર થઈ ચૂકેલા પુત્રને જેતાં જ માતાનું હંથ
અપાર વાતસદ્યથી છલકાઈ ગયું. જેમના ત્યાગ અને તપથી પોતાનો
જીવનમાર્ગ કંડારાયો હતો તે બાને મળતાં કાલેરીસ પણ આનંદિત
બની ગયા. માતાની નિત્ય પ્રાર્થનાઓએ તો એમને સર્વ કસેદીઓ-
માંથી અણીશુદ્ધ પાર ઉતાર્યા હતા. આવાં પ્રેમાળ વત્સલ માતા
પોતાને મળવા છેક સ્પેનમાંથી ભારતમાં આવી પહોંચ્યાં તો એમના
માટે શું કરું ને શું ન કરું એવી લાગણી કાલેરીસને થવા લાગી.
આપો દિવસ તેઓ માતા ચાથે રહેતા અને રાત્રે પોતાના ભઠમાં
ચાલ્યા જતા. પોતાના જીવનના વિવિધ અનુભવો, પોતાનો સાધના-
પથ, તેમને મળેલો ભારતના લોડોનો અદ્ભુત પ્રેમ, આ અધી વાતો
સાંભળતાં સાંભળતાં માતાનો ચહેરો પ્રકૃતિલિલ થઈ જતો. તેમને
પોતાનું જીવન સાર્થક થયાનો આનંદ થતો. ભારતના લોડોની સેવા
કરવા માટે પ્રભુએ પોતાના આ પુત્ર ઉપર પદાંદળી ઉતારી હતી
એની પ્રતીતિ થતાં માતાનું સમય અસ્તિત્વ પ્રભુ પ્રત્યેની કૃતજ્ઞતાથી
છલકાઈ ગયું.

કાલેસની દીક્ષાનો એ મંગલમય પ્રસંગ હતો. મંત્રવિધિથાં
વાતાવરણ પવિત્ર બની ગયું હતું. વડા બિશાપ કાલેસના મસ્તક
પર હાથ મૂકી મંત્રોચ્ચાર કરી રહ્યા હતા. આ મંગલમય પ્રસંગે
પુત્રને આશીર્વાદ આપવા બા છેક સ્પેનમાંથી આવ્યાં હતાં. પૂજનાં
રેશમી વઞ્ચો અને કાલેસ માટે એક ખાસ દુપદ્દો પણ સાથે લાવ્યાં
હતાં. આ દુપદ્દામાં બાએ કાલેસને અત્યંત પ્રિય એહું લાકચ.
લખાવેલું, “મારી અયોજયતા હતાં પ્રસુએ મારો વિશાસ કર્યો છે.
પોતાનું કાર્ય મને સેંપણું છે.” આ દુપદ્દાથી બાએ કાલેસના હાથ
ખાંધી હીથા. એટલે કે મનુષ્યના હાથ બધાઈ ગયા. હવે તેના ઉપર
મંત્રોચ્ચાર થાય, અલિષેક થાય. તેમાં ભગવાનનું આહ્વાન થ.ય.
અને પછી વડા બિશાપ જ્યારે એ દુપદ્દાને એલે ત્યારે એ હાથ
ભગવાનના હાથ બની જય અને પ્રસુનું કાર્ય કરવા માટે પ્રસુના.
હાથ હવે જગતમાં આવે. વડા બિશાપે કાલેસના હાથ એતીને
એમને ફાધર તરીક સંબોધ્યા ત્યારે જરા દૂર જિલેલાં બાની આંખમાં
આનંદનાં આંસુ જિમઠી આવ્યાં. આજે એમનો પુત્ર પ્રસુનો સંદેશ-
વાહક બન્યો હતો. પ્રસુનાં કાર્યોનો અધિકારી બન્યો હતો. હવે
પ્રસુ એના દારા પોતાની કલ્પનામાં પણ ન આવે તેવાં તેવાં કાર્યો
કરતા રહેશે. જે એ પોતાની પાસે રહ્યો હોત, તો જૌતિક સુખ-
સંપત્તિનો સ્વામી બન્યો હોત, આ તો પ્રસુના સમગ્ર વૈક્ષવનો
અધિકારી બન્યો હતો. પુત્રના જીવનનો આ ધન્યમંગલ પ્રસંગ આના
જીવનનો પણ ધન્યમંગલ પ્રસંગ હતો. જાણે પ્રસુએ આ પુત્ર દારા
એમનું જીવન પણ મહાન અને મંગલમય બનાવી દીધું હોય એવી
લાગળી તેચો. અતુભવવા લાગ્યાં. ભગવાનના આહ્વાનથી પવિત્ર
બનેલો એ દુપદ્દો સમૃતિચિહ્ન તરીક બા પોતાની સાથે જ લઈ-
ગયાં. ફાધર વાલેસ અમદાવાદ આવી સેંટ એવિયર્સ કાલેજમાં ગણિ-
તનું અધ્યાપન અને યુવાનોના જીવનધડતરનું કાર્ય કરવા લાગ્યા.

“આની તબિયત સારી રહેતી નથી અને બા કાલોસને મળવા જાખ્યા રહ્યા છે.” સ્પેનથી પત્ર આવ્યો. બાએ મળવાની ખરુણ વ્યક્ત કરી તો તો હવે જવું જ લેઈએ એમ ફાધર વાલેસને લાગ્યું. પણ જવું શી રીતે? આજાપાલન, અને અપરિયહનું તો તેમનું ગ્રત છે ઉપરી અધિકારીઓની આજા વગર તો જઈ શકાય નહીં. સંઘના કામ સિવાય પણ ન જઈ શકાય. બા યાદ કરતાં હતાં એટલે જવું જરૂરી હતું. ફાધર વાલેસે ભગવાનને પ્રાર્થના કરી અને સંઘળી હુક્કીકત ભગવાનના અરણોમાં મૂકી દીધી. તેમનું મન શાંત થઈ ગયું. થોડા હિંસ પણી યુરોપની સંસ્થામાં પ્રવ્યાન આપવા જવાનું તેમને આમંત્રણ મળ્યું અને એમ તેઓ બા પાસે પહોંચ્યો.

બા બીમાર હતાં. પણ પુત્રે પ્રેમની દવા કરી. જિલ્લાની વાતો થઈ. પુત્રનું પુષ્યપવિત્ર સાંનિધ્ય બાને મળ્યું. પુત્રની સાથે પ્રભુને પ્રાર્થનાઓ થઈ અને બા જડપથી સાંજ થવા લાગ્યાં. ડોક્ટરે પણ આશ્રયથી કહ્યું, “આવી અક્સીર દવા તો ભારા દ્વારાનામાં થાયાં.” પુત્રની જીવનકથાની વાતો સાંભળતાં સાંભળતાં બા પણ જણે ગુજરાતની ભૂમિમાં પહોંચ્યો જતાં અને ગુજરાતના એયુવાનો અને યુવતીઓનાં પરોક્ષ દર્શન કરતાં. પુત્રે લખેલાં ગુજરાતી પુસ્તકોને બા પ્રેમથી હાથમાં લઈને જોતાં અને વાતસલ્યથી હાથ ફેરવતાં, યારે ફાધર વાલેસે બાને મન્જકમાં પૂછ્યું,

“બા, તમને સમજય છે?”

“એક અક્ષર પણ ઉકેલાતો નથી. પણ એ તારું લખાય છે ને મારા માટે એટલી સમજણ પૂરતી છે. પણ તું મને એમાંથી કંઈક વાંચી સંભળાવને?”

પુસ્તકમાનાં લખાયુંને બા ધન્યતાથી સંભળતાં રહેતાં. આમ

પ્રેમની જદુઈ જડીખુદીથી એ સાંજ થઈ ગયાં એટલે બાબે જ
પુત્રને કહ્યું :

“મને હવે સારું છે. તારું કામ ચાલુ રાખ. એ યુવાન લોડાની
તારાથી બને તેટલી સેવા કરતો રહે”

આના આશીર્વાહ મળ્યા. આજા મળી. એમના પ્રેમતું અક્ષય
ભાથું ભરી ક્ષાધર વાલેસ ભારતમાં આવી પહોંચ્યા. પહેલે જ હિવસે
ટપાલના ટગલામાં બાનો પત્ર જોઈ એમને આશ્રય થયું. હજુ તો
આને જ આવ્યા અને બાનો પત્ર આટલી વારમાં ડેવી રીતે આવી
પહોંચ્યો? અત્યંત ઉત્સુકતાથી પત્ર ઘોલ્યો, બા શું લખતાં હતાં?

“તું મારી સામે એઠો છે ને હું તને આ પત્ર લખી રહી છું.
ચાર હિવસ પછી તું જવાનો છે. માટે આ કાગળ હું આને જ
ટપાલમાં નાંખીશ જેથી તું ત્યાં પહોંચીશ ત્યારે તરત જ તને એ
મળે, ગમશે ને? એ હિવસોની શી વાત કરું? ભગવાનનો આભાર
માનીએ કે ભગવાને આપણને મેળા કર્યાં ને આટલા હિવસો સુધી
સાથે રાખ્યા. એનો પ્રસાદ છે. તારા જવાથી મને હવે કૃટહું હુઃખ
થશે એ તો તું થ સમજ શકવાનો નથી પણ ભગવાનના હાથમાંથી
નેમ સુખ લીધું છે તેમ હુઃખ પણ હવે સ્વીકારીએ. મારી ચિંતા
ન કર. તું એ લોડાની વર્ષયે રકું કામ કરી રહ્યો છે એ ચાલુ રાખ.
તારા હાથે પવિત્ર કામ થાય એ મને મોટામાં મોટો આનંદ છે.
આ દેહનો હવે ભરાસો નહીં. મોહ પણ નહીં, પણ તું એ કામ
કરી રહ્યો છે, એ આનંદ સાથે હું હજુ જીવીશ. અને ભગવાન
ઘોલાવે ત્યારે આનંદ સાથે જઈશ. તું હવે ત્યાં પહોંચી ગયો હશે.
એટલે ફરીથી તરત કામે લાગને. હા, એ કામ છોડીને તું અહીં
મારી સંભાળ લેવા આવ્યો છે, એ માટે એક વાર તો તારો આભાર
માનવા હે ભગવાન તારું ભલું કરે બેટા! તારા કાગળની રાહ જોઉં
છું. હવે તો કાગળની જ રાહ જોવાની રહી ને? જરૂર લખને.”

બાની ખીમાર અવસ્થામાં સંસારત્યાળી પુત્ર પોતાની પાસે આવ્યો. પ્રેમથી તેમની રેવા કરી. જાણે વરસોના વિરહનું લાંખી સાધનાનું અને ભૂતકાળમાં વેઠેલાં અપાર દુઃખનું પ્રલુચે એકસામદું વળતર વાળી દીધું ન હોય!—એવું બાગે અતુલવ્યું. લાંખામાં ડોઈકને જ સાંપડે એવો પોતાનો પુત્ર ભગવાનનું કામ કરી રહ્યો હતો અની દઠ પ્રતીતિ થતાં માતાને લાગ્યું કે પૃથ્વી પર આવ્યાનો તેમનો હેરો સફળ થઈ ગયો હતો. અને એટલે જ જે હવે પ્રલુના ઘરે જવાનું થાય તો મનમાં ડાઈ વસવસે નહોતો રહ્યો. પુત્રને નિરાંતે ન મળ્યાનું હવે ડાઈ દુઃખ પણ રહ્યું નથી. અને છતાંય માતાએ પુત્રનાં ઉજાજવળ કાર્યોને જેવા માટે જીવન પણ ધ્યાચ્છયું જ. પુત્રનાં ઉજાજવળ કાર્યોમાં જેમની ગ્રાર્થનાએ અને પ્રેરણા સતત જોડાયેલાં છે, એવી માતાને પ્રલુચે હીં જીવન પણ અક્ષ્યું. પણ તો જ્યારે જ્યારે વિદેશમાં જવાનું થાય ત્યાર ત્યારે ફાખર વાલેસ સમય મેળવીને બા પાસે પહોંચી જય અને બાના જીવનને આનંદ અને સંતોષથી ભરી હે

ફાખર વાલેસને જમાચાર ભજ્યા કે ર્પેનમાં બા અને મોટાખાઈની મોટરને એકસમાત થયો હતો. બંનેને થોડું વાગ્યું હતું અને હોસ્પિટલમાં દાખલ કર્યા હતા. પણ સમાચાર મળ્યા ત્યારે તો તેઓ સાવ સાણ થઈ ગયાં અને ઘરે પણું આવી ગયાં હતા. ચિંતાનું ડાઈ કારણ નહોતું. બંનેની તબિયત એકદમ સારી થઈ ગઈ એ જાહીને ફાખર વાલેસને આનંદ થયો. પણ સાથે સાથે દુઃખ પણ થયું કે દુઃખના દ્વિસોમાં બાની પાસે ન રહેવાયું. બા હોસ્પિટલમાં હતાં એ વતની એમને અખર પણ ન પડી અને બાના દુઃખના દ્વિસો એમની જાણ વગર પસાર થઈ ગયા. એટલે એમણે વિચાર્યું કે ‘અલે બાને હવે સાંદું થઈ ગયું છે તોય બા પાસે હવે થોડા દ્વિસ રહું અને પ્રેમજી સારવારથી એમના દેહના અને મનના ધા રૂઝાંદું તો જ મારા

દિલને સંતોષ થાય.” પણ જવા માટેની વ્યવસ્થા એમના પોતાના હાથમાં કચાં હતી? એ તો ભગવાન ગોઠવી આપે તો જ જવાય. શાધર વાલેસે પોતાના દિલના ભાવ ભગવાનનાં ચરણોમાં મૂકી ઢીધા :

“હે ભગવાન! તમે તો જણો છો કે એંસી વરસના મારા વૃદ્ધ બા હમણાં જ દુઃખમાંથી પસાર થયાં છે. મારે ત્યાં જઈને એમને મળવું છે. તમે રસ્તો કરી આપજો.”

તીવ્ર પ્રાર્થના પછી હંદ્યમાં જણે ભગવાન કહેતા હોય તેમ સ ભળાયું :

“હા, આ વખતે તું જરૂર બાને ભળવા જઈ શકીશ. પણ જરા જુદી રીતે.” અને પછી તો જામ્બિયાથી પ્રવચનો આપવાના આમંત્રણાનો પત્ર આવ્યો. આમ અનાણી આફિકાની ધરતી પર થઈને સ્પેન જવાનું થયું. તેમણે તો બાને લખી જ નાખ્યું કે “ઓ, હું આવું છું.”

આને તો કદ્યપનાય નહોંતી કે દીકરો આવી રીતે આવી પહોંચશે. પત્ર મળતાં જ બા ગદ્યગદિત થઈ ગયાં. સંસારની સધણી મમતા, આસક્તિ અને સંપત્તિને ત્યાગ કરનાર પુત્ર માતાની માંદ્યીના સમાચાર સાંભળી તેમની પાસે આવી રહ્યો હતો. પોતે જણાયું પણ નહોંતું કે ભળવાની છથ્થા પણ નહોંતી કરી અને તે સામેથી જળવા આવતો હતો. વૈરાગી પુત્રના હંદ્યમાં ભાતા પ્રત્યે કેવો અનન્ય-ભ્રાવ ભરેલો હતો! કેવી અદ્ભુત લક્ષ્ણ ને પ્રતિ તેને મા પ્રત્યે રહેલાં હતાં! પુત્રના આગમનના સમાચારથી જ માતાના શરીરમાં ચેતન પ્રગટ્યું અને તેઓ અત્યંત આનંદિત થઈ ગયાં.

સ્પેનની ધરતી ઉપર પગ મૂકતાં જ શાધર વાલેસે બાને હૈન કર્યો, “ઓ, હું આવી ગયો છું. થોડી જ વારમાં આવી પહોંચ્યું છું.

તમે ભણમાં છો ને ?” પુત્રનો અવાજ સાંભળાને ફેન પર પણ વૃદ્ધ માતાની અંચો પ્રેમાશ્રૂણાથી છલકાઈ ગઈ. અવાજ ગળગળો થઈ ગયો. દિવસોની અશક્તિ હતી, તો ય અવાજમાં ઉત્સાહનો રણુડો આવી ગયો અને તેમણે કહ્યું, “હા, તું આવી ગયોને ? હવે મને ખૂબ સારું છે. તું અહીં હોય અને મને સારું ન હોય એવું કદી અને ખરું ? હવે તું જલ્દી જલ્દી આવી પહોંચ એટા.”

આને ભળવા પુત્રે ઉતાવળ કરી. ધર આવ્યું. બા આતુરભાવે રાહ જેતાં હતાં. અકસ્માતે બાના શરીરને ઢીક ઢીક ક્ષીણું કરી દીધું હતું. પણ એમની દશ્ચિ તો એવી જ પ્રેમાળ હતી ને ઈસુસંઘમાં દ્વારા થતી વખતે પંદર વર્ષના કાલેસિ અનુભવી હતી. પણ ત્યારે એ મુગધ કિશોરને એ દશ્ચિમાં રહેલા વાત્સલ્યના અગાધ ભાંગણનો પરિચય નહોતો. પણ હવે વરસોના અનુભવે ઝાધર વાલેસ એ દશ્ચિના ભાંગણને અનુભવી શકતા હતા. એ દશ્ચિ-માંથા વહેતા વાત્સલ્યને જીલી શુકતા હતા. માતાના હૃદયની ગૂઢ લિપિને ઉકેલી શકતા હતા. એ દશ્ચિ એવી તો પ્રેમાળ, વાત્સલ્યસભર હતી કે સર્વસ્વનો ત્યાગ કરનાર એ તપસ્વી સાધુ એ દશ્ચિના અગાધ ભાંગણું રૂપી ગયા અને તેમનું હૈયું પણ આર્દ્દ બની ગયું. એટલે જ તો તેઓ કહે છે :

“આ દુનિયામાં માતા નેવો ગાઠ, પૂજ્ય અને આત્મીય સંઅધ બીજો એકેથ નથી. માતા એટલે વાત્સલ્યવામ, અલિદાન-મૂર્તિ અને પ્રેરણાતીર્થ. માતાનો પ્રેમ એ માણસને માટે જીવનનો મોટામાં મોટો આશીર્વાદ છે.” *

માતાના પ્રેમ દ્વારા તો સ્વયં ભગવાન બાળકને પ્રેમ કરે છે. આથી તેઓ કહે છે :

“મેં સાંસાર ત્યાર્યો છે, પણ બાનો કદી ત્યાગ કર્યો નથી. જીલદું મને તો બાનો અને ભગવાનનો બંનો પ્રેમ મળતાં રહ્યાં છે.”

બાના અગાધ પ્રેમસાગરમાં ફાધર વાલેસ દૂષી જ ગયા હતા. ત્યાં એકાએક એમને ખ્યાલ આવ્યો કે બાની તબિયત સર્રી નહેતી અને તેથા તેમને લાગણીના તીવ્ર આવેગમાં તણાવા હેવા ન જોઈએ. એટલે એમણે બાને કહ્યું :

“આ જુઓ તો ખરા, તમારા માટે શું શું લાવ્યો છું ? પણ હમણાં તમે અંદર જ રહો. હું અહારના ખંડમાં બધું જોડવીને પછી તમને ઘોલાદું છું.”

પુત્રની સ્વસ્થ થવાની અને કરવાની કરામતને બા જાણી ગયાં અને હેતની ભીડી નજર પુત્ર તરફ નાખી અંદર ગયાં. ત્યારે બાનું રોમેરોમ અપાર આનંદી છલકાતું હતું.

“બા, હે બડાર આવો. જુઓ, તમારા માટે શું શું લાવ્યો છું ?”

આમ તો આ નિસ્પૃહી સાંધુને કશીય વસ્તુની ભમતા ન હતી, અપરિચિહ્ના પ્રતિધારીને ડોઈ વસ્તુનો મોહ ન હતો. પ્રવચનયાત્રા દરમિયાન એમને પ્રેમની પારાવાર બેઠો ભળી. ભીજો ડોઈ પ્રસંગ હેત તો આ બેટ પાછી જ વાળી હોત પણ બા પાસે જવાનું હતું. પોતાને ભજેજા અદ્ભુત પ્રેમના પ્રતીકૃપે રહેલી એ બેટ બાનાં ચરણોમાં મૂકી હોય તો ! એ વિચારે બાનાં પવિત્ર ચરણોને સર્વના પ્રેમથી પણાળવા એમણે આ વસ્તુઓનો સ્વીકાર કર્યો. બહારને ખંડ પ્રેમભરી લેણી શણગારી દીધે. બહાર આવ્યાં. જેયું. તેમાં કેટકેટલી અદ્ભુત વસ્તુઓ હતી : રેશમી કાપડ હતું. કાસમીરની લરત ભરેલી શાલ હતી. હાથીદાંતની સુંદર નાજુક મૂર્તિઓ હતી. ચંદનની સુવાસિત અને ડેતરણીવાળી નાની પેટીઓ હતી. આદિવારી રહેયું હતું. ધાતુની કલાત્મક મૂર્તિઓ હતી. દાઝિંહિંગની ચા પણ હતી. દક્ષિણ ભારતના કાળ્ય થ હતાં અને બા માટે પ્રેમના પ્રતીક્ષસમી

રશમની એક ચુંદર સાડી પણ હતી. “આ, બધાંએ તમારા માટે આ બેટ મોટાવી છે.” એમ કહી એક બેટ અને એની પાછળ સૂક્ષ્મદેખે રહેલી વ્યક્તિનો પરિચય બાને કરાવ્યો. સાંભળતાં સાંભળતાં આતો વૃદ્ધ ચહેરો આતંદ્ધથી ચમકવા લાગ્યો. આંખોમાં આંસુ લરાઈ જાવ્યાં. બધી જ વસ્તુઓ આનાં ચરણોમાં મુક્કીને ફાધર વાલેસે બાને પૂછ્યું, “આ, આ બધી વસ્તુઓ તમને ગમી ને ?”

“એટા, તું પ્રેમથી મારા માટે જે કાઈ લાવે તે ગમે ન ગમે એવું તો બને જ નહીં ને ! પણ મારા માટે સૌથી સારામાં સારી બેટ તો તું પેતે જ છો.”

આના આ કથનનો ફાધર વાલેસ પાસે કોઈ જવાબ નહોંતો. બાનાં આ વચન સાંભળી તેઓ ય ગદગદિત થઈ ગયા. દુનિયામાં પોતાના સુખે સુખી થનાર અને દુઃખે દુઃખી થનાર કોઈ વ્યક્તિ છે ખરી અને તે મા. પણ પણ પુત્રના હિતને જાખતી માતાની પાસે પોતાની સમસ્ત સેવા-સાધના કોઈ હિસાગમાં નથી એમ તેમને લાગ્યું. અને તેમણે પણ આ વખતે બાના જીવનને અનર્ગંગ પ્રેમથી ભરી દેવાનું નહીં કર્યું.

આ તો બીમાર હતાં. બીજી શક્તાં નહીં. ફાધર વાલેસ બાના પથરારીમાં જ બાજુમાં બેસી જતાં. આ પ્રાર્થના કરે તો પોતે ય તેમની સાથે પ્રાર્થના કરે. બંને સાથે સ્તોત્રો બાલે. ભજનો ગાય. આમ દરરોજ બા સાથે એક કલાક પ્રાર્થના ચાલે. તેમાં બંને સાથે જીને દ્વિત્ના લાવાની વાત લગવાનને કહે. આ વિષે ફાધર વાલેસ લગેં છે :

“હું નાનો હતો તારે બાની પાસેથી પ્રાર્થના શીખેલો. લગવાનનું પ્રથમ નામ મે એમની પાસેથી લાંબજ્યું. દેવણમાં પહેલી વાર એમનો હાથ જાલીને ગયો. હવે મોટા થઈને એમની પાસેથી

ફરીથી પ્રાર્થના શીખું એવો આ પ્રસંગ આવ્યો. અભ્યાસ કરતાં
અનુભવ અને જ્ઞાન કરતાં લક્ષ્ણ કેવાં જરૂરી છે અનો એ પાઠ
હતો. ને હું એ કૃતશીલાથી શીખતો રહ્યો.”

બાયે પ્રેમના અને લક્ષ્ણના પાઠ જણે ફરીથી પુત્રને ભણાવ્યા.
પુત્રે બાઈખલનાં પ્રાચીન ભજનો શીખાવ્યાં. બાઈખલમાં આવાં દોદસો
ભજનો છે. માનવહૃદયના એકએક ભાવ, આનંદ, નિરાશા, સ્તુતિ,
વિનંતી, આચહ, શરણાગતિ—બધાંને વ્યક્ત કરતાં આ ભજનોનો
સંત્રણ એમણે બાને લેટ આપ્યો. આ ભજનોમાંથી બા પોતે જ
એક ભજન પસંદ કરે, વાંચે અને ઝાધર વાલેસને સમજાવે. અને
પછી કથારેક તો કહે કે આ ભાવ મને જ લાગ્યુ પડે છે:

“એટા, આ પ્રાર્થનાપુસ્તક તેં મને લેટ આપ્યું, તેનાથી
વધારે ઉત્તમ બીજુ લેટ હોઈ શકે જ નહીં. પ્રાર્થના તું મારી
પાસેથી શીખ્યો. ને હવે આ પુસ્તક હું તારી પાસેથી લઈને ફરીથી
પ્રાર્થના હું તારી પાસેથી શીખ્યો એ કેવા આનંદની વાત છે! તું
ભગવાનને પ્રાર્થના કરતો રહેને કે હું આ ભજનોનો મર્મ વધુ ને
વધુ સમજ્યું અને તેને અમલમાં મૂકતી જાઉં.”

આમ, પ્રાર્થના અને ભજનોએ બાના દ્વિલને લરી હીધું.
એમના દ્વિલમાં સગવાનની હાજરીનો અનુભવ થવા લાગ્યો. બાયે
ધર્યા કરી તો અંને પુત્રો એમને વરસો પહેલાં જ્યાં તેમના પતિએ
વિશાળ બધાંથ્યો હતો તે સ્થળે લઈ ગયા. બાયે ધર્યાદું કે વરસો
પહેલાં જ્યાં કાર્દાતિને પ્રલુનાં ચરણોમાં મૂકચો હતો, તે તીર્થસ્થળની
હવે દૂરથી સુલાકાત લેવો. અંને બાઈએ બાને લેાયોલાના એ પવિત્ર
તીર્થધામમાં લઈ ગયા. તે સ્થળે પહેલાચતાં જ પાંનીસ વરસ પહેલાંનું
દશ્ય નણેયના મનમાં તરખરી રહ્યું હતું. પણ હવે તો પુત્રને ત્યારીને
બાયે પુત્રને મેળવ્યો હતો. વિદ્યાય પછીનું મિલન હતું. દુઃખ પછીનું.
સુખ હતું. હવે સાધના અને તપથી વધુ મેળવેલું હતું. સાચા

વેરાયને પરિણમે પ્રેમના અસ્થિતિત ઝરણાં વહેતાં થયાં હતાં. પાંનીસ વરસની સાધનાએ કારોંસને ફાધર વાલેસ જનાવી ભગવાનના પ્રેમનું વરદાન અપાવું હતું. અને તેઓ ફરીથી બાની આંગળી જાલી એ જ રખભરણુના પવિત્ર સ્થળે ભગવાનનો આભાર માની રહ્યા હતા.

એક દિવસ બાંસુ પુત્રને કહું, “બેટા, તારી હાજરીમાં મારે ભગવાનનો આભાર માનવો છે. ભગવાને આપણું આટલો સારો દિવસ દેખાડું છે, એ એમની કૃપાનું પરિણામ છે. તને ખબર છે? આજ ચાળાસ વરસથી હું એક પ્રાર્થના કરતી આવી છું. આ પ્રાર્થના એ મારા જીવનનું સર્વસ્વ છે. હું દરરોજ ભગવાનને કહેતી આવી છું:

‘હું ભગવાન, આ એ છોકરાઓના પિતા આ દુનિયામાં નથી. તેઓ પિતા વગરના છે. તમે તેના પિતા અનો એમનું જીવન સુખી થાય એ જવાઅદારી આજથી હું તમને સોંપું છું. એમના પિતા જીવ્યા હેતુ તો એમના માટે બધું કરત એ હું જાણું છું. તમે પણ જ્ઞાનો છો તો તમે આટહું કરરો. અને વધારે પણ કરરો એવી મારી શક્તિ છે. આ એ છોકરાઓ તમારા જ છે. ભગવાન!?’ બેટા, આ પ્રાર્થના હું ચાળાસ વરસથી કરતી આવી છું. અને હજુ પણ કરતી રહીશ. પણ આને હું તને એ શું કામ કરી રહી છું ખબર છે? આને તારી સાક્ષીએ મારે ભગવાનનો આભાર માનવો છે કે હું ભગવાન, તમે અરેખ એ પ્રાર્થના સંકળણ છે, ને તે સંકળ બનાવી છે. એમના આપુજીના સ્વભાવ નહોતા અને મારી કદ્યના એ નહોતા એવા તમે આ બંને છોકરાઓનાં જીવન ઉનિયાં છો. અને એમની સાથે હું પણ ધન્ય થઈ છું.’

બાની આ પ્રાર્થના સંકળી ફાધર વાલેસ પણ પ્રલુબ ગ્રત્યે હૃતશતા અતુભૂતી રહ્યા. બાની એ નિત્યની પ્રાર્થનાએ તો ભગવાનને એમના પુત્રોનાં જીવનનું સુકાન અહણ કરવાની ફરજ પાડી.

અને એ પ્રાર્થનાએ તો એમને પ્રભુની નિકટતમ લાવી દીધા હતા.
તેઓ લગે છે :

“પ્રાર્થનાએ તો ધણી નોઈ—સાંભળી. પણ આ રીધી—સાઠી
પ્રાર્થનાની સહજતા અને સચોટતા કંઈક વિશેષ હતા અને એની
ઇણશુદ્ધિ તો મારા અને મોટાબાઈના જીવનમાં પ્રત્યક્ષ હતી. જીવન
કૃતાર્થ થાય ત્યારે આપણે કર્મને, નરીઓને કે ઈશ્વરને યથ આપીએ
છીએ. મારા જીવનમાં હું મારાં બાની એ રોજની જીવનભરની
પ્રાર્થનાને યથ આપું છું. બોંાં ઈશ્વરફૂપા છે. અને એમાં પુણ્ય છે
—બાનાં પુણ્ય.”

આના એ પુણ્યનું અક્ષયભાયું લઈને ઝાધર વાલેસ ભારતમાં
પાણ ઇથ્યા. નવી પેઢીમાં ધર્મના અને કુટુંબપ્રેમના, સાહસ અને
શક્તિના, સ્વાર્પણ અને ત્યાગના, પ્રેમ અને ભક્તિના અખૂટ જરણાં-
એં વહેતાં કરવાનું મંગલકાર્ય તેઓ ગુજરાતની ધરતી પર કરી
રહ્યા છે. બાની નિત્ય પ્રાર્થનાએથી જે જરણાંએં એક દિવસ જરિય
વિરાટ સાગર અની જરો.

હરિ: ૩૫

“ ॥ યમેવૈષ વૃણુતે તેન લભ્યઃ ॥ ”

(એ નેને પસંદ કરે છે તેને તે મળે છે) એમ ધોણું જાણુને
કહેતાં સાંલજ્યા છે ને પોતાનો મનપસંદ અર્થ તેનો ઘટાવને પ્રમાદ.
ને શેશ-આરામમાં જીવન વિતાવવા છતાં પ્રખ્યમય થવાની અઃકાશકુચુમવત.
કદ્વનાઓ સેવ્યા કગતા જાણ્યા છે. ને ચેતન આપણુને પસંદ કરે
એવું ધ્યાચતા હોઈએ અથવા લકેને ધ્યાચતા ન હોઈએ તો આપણું એના
જેવા ગુણવર્ધમાં આપણું પ્રગટેલા હોય તો જ તે આપણુને પસંદ
કરે કે વરે. સંસારબ્યવહારમાં પણ પરસ્પર સમાન ધર્મ હોય છે.
ત્યાં આકર્ષણું પ્રગટે છે, ગૈત્રી જમે છે ને પસંદગી થવાપણું રહે
છે. સમાન ગુણવર્ધની ત્યાં પણ જરૂરિયાત રહે છે. આમ ચેતનના
ગુણવર્ધમાં ને આપણું પ્રગટાવી શકીએ – ને તે ઠાને સાધના
આવશ્યક રહે છે જ – તો જ શ્રી ભગવાન આપણુને પસંદ કરે છે,
ને આપણે એના થઈ શકીએ છીએ.

—પૂ. શીમોદી

(‘જીવનપરાગ’, પૂર્વાધી, પાન નં. ૧૬૦) »

પૂર્વ વિનોદાળ સાથે પ્રક્રિતારી

પ્રક્રિત : ધ્યાન કરવા બેસું છું ત્વારે મન અધિક ચંચળ અની જાય
છે. એનું શું સમજવું ?

વિનોદા : આ પ્રક્રિત અજૂને પણ ભગવાન હૃષ્ણને પૂછ્યો હતો.
મને ચંચળ છે એ વાત ખરી, પણ જ્યાં સુધી ચિત્ત શુદ્ધ નથી ત્યાં સુધી
ભગવાનમાં ધ્યાન લાગી શકતું નથી. કેટલાય લોડો ચિત્તના મળ દૂર
કર્યા વગર જ ધ્યાન કરવાની, ચિત્તને એકાગ્ર કરવાની ડ્રાશિશ કરે
છે; પરિણામે ચિત્ત લાગાભાગી કરે છે. આપણે ભગવાનની પૂજા
કરવા બેસીંગ છીએ ત્યારે સ્નાન કરોને બેસીંગ છીએ, સ્નાન કર્યા
વગર બેસતા નથી. તેવી જ રીતે ધ્યાન કરતાં પહેલાં ચિત્તનું સ્નાન
થવું જોઈએ. ચિત્તના મળ દૂર થશે ત્વારે ધ્યાન લાગશે—સવારે, ચિત્ત
સ્વચ્છ ન હોય ત્યા સુધી ધ્યાન ન થાય એ આપણું. મારે લાલદાયક
જ છે. કારણું, એને લીધે ચિત્તશુદ્ધિ મારેની આપણી ડ્રાશિશા ચાલતી
રહેવાની અને ધારે ધારે ચિત્તશુદ્ધિ ગ્રામ પણ થવાની, પણ જે
ચિત્તશુદ્ધિ વગર જ ધ્યાન થઈ શકે, એને કેટલાકને થઈ શકે છે,
તો તેવા સંનેંગેમાં એનાં પરિણામ લયાડુર આવવાનાં. એનાથી
ગોતાની જલતને અને દુનિયાને તુકસાન જ પહોંચવાનું રાવણે શિવળના
આરાપ્રના કરી, શિવજી પ્રસન્ન થયા, સાક્ષાત્કાર થયો, તો રાવણે શું
મારણું ? એવો વર માર્યો કે નથી એનો નાશ થયો ને દુનિયાને
મોગવું પડ્યું. એટે ચિત્તશુદ્ધિ વગર ધ્યાન સાધી પણ રાકાણું તાપણ
એ લાલદાયી નથી નીવડતું. પરમાત્મા આપણી બહાર નથી. સાધક
કચારેક જ્યોતિ અથવા પાણીની ધારણું આલંબન લે છે. પણ એ
આલંબન જ છે. ખરી રીતે તો પરંતુ આપણી અંદર હૃદયમાં
જ છે. એના પર છુદ્ધિ અને હૃદયનાં આવરણ—પડ ચઢેલાં હોય છે.
એ આવરણની જ્યોતિ એ ઢંકાયેલો છે. અંદરની એ જ્યોતિ આડ
જે આવરણ છે તે મેલ છે, મેશ છે—ઝાનસમાં હોય છે તેમ. અંદર તેં

જયોતિ હોય છે જ, પણ જોગા પર મેલ-મેશ ચડેલાં હોય તો અંદરની જયોતિ સાથે હેખાતી નથી. એ મેલ દૂર કરો, જોગા સાથ કરો તો જયોતિ સાથ હેખાશે. તેવી જ રીતે ભગવાનની જયોતિ અંદર છે, આઉં ખુદ્દિ છે. એ ખુદ્દિ પરનો મેલ હી જય તો તરત પરમાત્માના દર્શન થશે. આ છે ખ્યાનની મુખ્ય પ્રક્રિયા.

(ઉધૃત ‘ભૂમધુત’-વડાફરા, તા. ૬-૫-૭૮)

હસિઃ ઉં

Providence is not only that which saves me from ship-wreck in which everybody has foundered; Providence is also that which, while all others are saved, snatches away my last plank of safety and drowns me in solitary Ocean.

—Shri Aurobindo

(‘Thought and Glimpse’,
Shri Aurobindo Centenary Vol. No. 16, Page 391)

સર્વ ડોઈ દૂખી ગયાં હોય તેવા સત્યાનાશમાંથી મને ઉગારી લે તેમાં જ માત્ર પ્રસુની કલ્યાણુકારી હૃપા નથી; પરંતુ જ્યારે અન્ય સર્વે બ્યાચી ગયાં હોય અને મારી સલામતીના અંતિમ આધાર પણ ઝૂટનો લઈ ને મને સુતકાર સાગરમાં હુઅડી હેત્યારે તે પણ ઈશ્વરની માંગલ્યકારી હૃપા જ છે.

—શ્રી અરવિંદ

(‘વિચાર અને તેજકણું’,
શ્રી અરવિંદ શાળાખિંડ અંથ નં. ૧૬, પૃષ્ઠાંક ૩૬૧).

ଭାବ
ଓଚ୍ଚ

હરિ: અં

સાધના પથના પચ્છિકનું એક સાચું વલાણ

આપણું અહમ અમથું અમથું જરાઠ પણ ઘવાતાં એની કૃયા શરૂ થઈ જતી હોય છે. તેમ થતાં આપણું મન, ખુદ્ધ, પ્રાણ ને અહમ હજુ પૂરી સમતામાં, તદ્દસ્થતામાં, શાંતિયુક્ત દ્વારામાં પ્રગટ્યાં નથી. એમ જાણવું મથતા સાધકમાં તો જ્ઞાનપૂર્વકની સહનશીલતા ડેળવાઈ હોય છે. આથી તેનો ઉઠેગ કચાંબ ગીડી જઈને પ્રસન્નતા રાખી શકે છે.

પ્રકૃતિમાં રહેલું ચેતન એનેક પ્રકારનું હૈ, નવાં નવાં ઇપો પણ, ધારણું કરે છે. વિસંવાદ દેખાય છે ખરો, પરંતુ ચેતનનો અનુભવ ફરવા સારુ વિસંવાદમાં સંવાદની દિલ્લિ હવ્યતામાં જીવની રાખીને વર્તવાનું છે. ગમે તેવો આધાત આવી મળે ત્યારે તેનો બદલો ડેવા પ્રકારે વાળવો, તેના પરિણામે ડેવી અનેષ્ટિ ભિદ્વા દેવી, એ સાધકના પોતાના કાંભૂતી વાત બની જરી નેઈએ. આધાત આપનાર વ્યક્તિ પ્રત્યે એમ રાખીને તેનું ફલ્યાણ જ થાય તેવું તેનું વર્તન હોવું જોઈએ.

-શ્રીમાટા

અન્ય કાઈ ને કંઈ વિચારે, બોલે કે કરે તેનાથી માડું લગાડવું, (ધાવાવું) એ નભળાઈની નિશાની છે. એને (આપણો) સમગ્ર આધાર સંપૂર્ણ તથા દિવ્યતા (Divine) તરફ અભિમુખ થયો નથી કે એક માત્ર દેવી અસર નિયે નથી તેની સાખિતી છે. એ તો જીલડું પોતાની સાથે એમ, સહનશીલતા, સમજ, દૈર્ય વગેરેથી સભર વાતાવરણને લઈ આવવાને બદલે ભીજના અહમના પ્રતિભાવ હેઠે પોતાના અહમને અક્કડ એને ઘવાયેલી લાગણી સહિત બહાર ફેંકવા જેવું છે; એને વિસંવાદિતા વધારનારું છે. દિવ્યતા વિવિધ લોકોમાં વિવિધ રીત કામ કરે છે. એ અહમથી કદાપિ સમજ શકાતું નથી. એટલે પોતાની અહમકેન્દ્રિત દૃષ્ટિદૃઢી વસ્તુને મૂલવલું એ અવસ્થા ગુંચવણ વધારનારી જરૂરજરૂર ભૂલ છે. જેશાંદી લાગણી કે અક્ષમતા દ્વારા આપણે ને કંઈ કરીએ છીએ એ દિવ્ય નથી જ. ધારણું કે દિવ્યતા તો શાંતિ એને સંવાદિતામાં જ કામ કરે છે.

-શ્રી માતાજી (પોટિયદી) ૧૩-૪-૧૯૩૪